

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Festebonden i Skygge

En kulturhistorisk skildring
af livet i 1600-årene

Munklindebogen

BIND III

1989

Fæstebonden i Skygge
Munklindebogen III

Fæstebonden i Skygge

En kulturhistorisk skildring
af livet i 1600-årene

MUNKLINDEBOGEN III **En egns- og slægtshistorie**

Tegninger af Leif Ragn-Jensen

Skygge i istiden og stenalderen
samt
Tillæg til Munklindebogen I og II

ved
L. HAGELSKJÆR LAURIDSEN

Eget forlag
København 1979

L. Hagelskjær Lauridsen: Munklindebogen III, Fæstebonden i Skygge
er sat med Times og trykt i Special-Trykkeriet Viborg a-s.

ISBN 87-980869-0-1

*Tilegnet min hustru
Ruth f. Lund*

I. del
Fæstebonden i Skygge

INDHOLD

Forord	9
Resumé af Munklindebog I og II	11
Oversigtsplan, stamtavle	14
Kort over egnen	16
1. Sporjagten	18
2. Niels Sørensen, Skygge, skødet 1703	24
3. SØREN Povelsen, Skygge, skifteretssagen 1688	27
4. Kommentar, fæstebondens kår	38
5. Vi går en tur i marken med Chr. V's markbog 1683	51
6. De Skyggemænd, en klage og et forbud 1681	63
7. Bindingsværk	65
8. Baglæns historie. – Fæstebøndernes data i 1600 årene	67
9. Samtidens historie. Kort resumé	70
10. Arveafkaldet i Mausing 1671	76
11. Kommentar	78
12. Landgildematrikelen 1664	
Natur og pengeøkonomi	82
13. Hårde tider 1610-60	89
14. Jacob Ulfelds brev om hans elendighed under Svenskekrigen 1658-59	91
15. Skæbneåret 1659	94
16. Kragelund og Skygge under Svenskekrigen	97
17. Livet inden døre 1657-60	102
18. Corfits og Jacob Ulfelds dramatiske liv	105
19. Blade af den 10 årige Jacob Ulfelds skrivebog 1659	109

20. Ulfeldslægten og et besøg på Matrup 1977	113 og 116
21. Torstensonkrigen 1643-44 og Fra Hids herreds fortid	121
22. Kejserkrigen 1625-29. Jylland plyndres 2 gange	124
23. Herremand og fæster – fra Arilds tid	126
24. Folkeligt humor og fromhed i 1600-årene	133
25. Øst og Vest mødes – Munklindeslægten i fire tidsaldrer	142

II. del TILLÆG

SKYGGE i stenalderen og istiden

26. Skygge, en stenalderboplads fra Gudenåkulturen	149
27. Skygge i Istiden, 12.000 år f. Kr.	164

TILFØJELSER til Munklindebogen I

28. Brudeversene i Bording kirkebog 1764 – ny tolkning	173
29. Statsbankerotten 1813 – Præstens jeremiader	178
30. Arvegoods fra Munklinde og Engesvang	182
31. Jens Andersen Favrholtts lommebog, Munklinde 1899	186

TILFØJELSER til Munklindebogen II

32. Bording vandmølles historie i 16-1700 årene	193
33. Dommen i krogildet i Klode mølle 1764	200
34. En fodtur langs Karup å, Munklinde 1973	204
35. Efterskrift	229

REGISTRE

36. Munklindeslægten anno 1977	235
--------------------------------------	-----

37. Ahnetavle	257
Person-, sted- og sagregister	260
Billedfortegnelse	267
Litteraturhenvisninger	270

NB. De fleste kildehenvisninger er anført direkte i teksten, hvor de hører hjemme.

Munklindebogen I og II forkortes til romertal og efterfølgende sidetal, f.eks. I, 23.

*At leve i tiden
og ikke vide tiden
er som ikke at være til.
Arild Hvitfeld*

Motto for hans Danmarkshistorie 1603

**»At vide tiden« vil sige at kende
tidens historiske baggrund.**

FORORD

Munklindebog I udkom i 1945 og Munklindebog II i 1963. Munklinde ligger i Bording sogn, Hammerum herred, Ringkøbing amt. Skuepladsen for Munklindebog III er Skygge, Engesvang, tidligere Kragelund sogn, Hids herred, Viborg amt.

Historien om fæstebonden i Skygge er en selvstændig beretning om en hedebondes levevilkår i 1600-årene. At denne beretning ser dagens lys skyldes udelukkende efterforskningen af Munklindeslægten oprindelse.

Munklindeslægten stamfar hed Niels Sørensen, der endte som vandmøller i Bording 1711-35. Som nabo til møllen lå Skygge by. I Skygge nævnes 1688 en mand af samme navn, Niels Sørensen, som søn af fæstebonden Søren Povelsen, ca. 1617-1687. - Det lå nu nær at antage, at Niels Sørensen, Bording stammede fra Skygge.

Efter et årelangt studium af de direkte kilder må jeg erkende, at vi ikke har fundet det endelige bevis på denne hypotese. Til gengæld har vi fået en sjælden kulturhistorisk beretning om en fattig hedebondes levevilkår ved Karupåens kilder i 1600-årene. Denne beretning hører naturligt hjemme i Munklindebog III som afslutning på de foregående bind, da den fortæller om hverdagsliv på hjemegnen, blot et århundrede længere tilbage. - Hvad den nye bogs nærmere indhold angår, henvises til kap. 1, slutningen. Bogen indeholder tillige flere nye afsnit til Munklindebog I og II.

En særlig hjertelig tak bringes til overlærer *Erik Broch*, Bjerringbro, som bragte mig på sporet af »Fæstebonden i Skygge«, og som

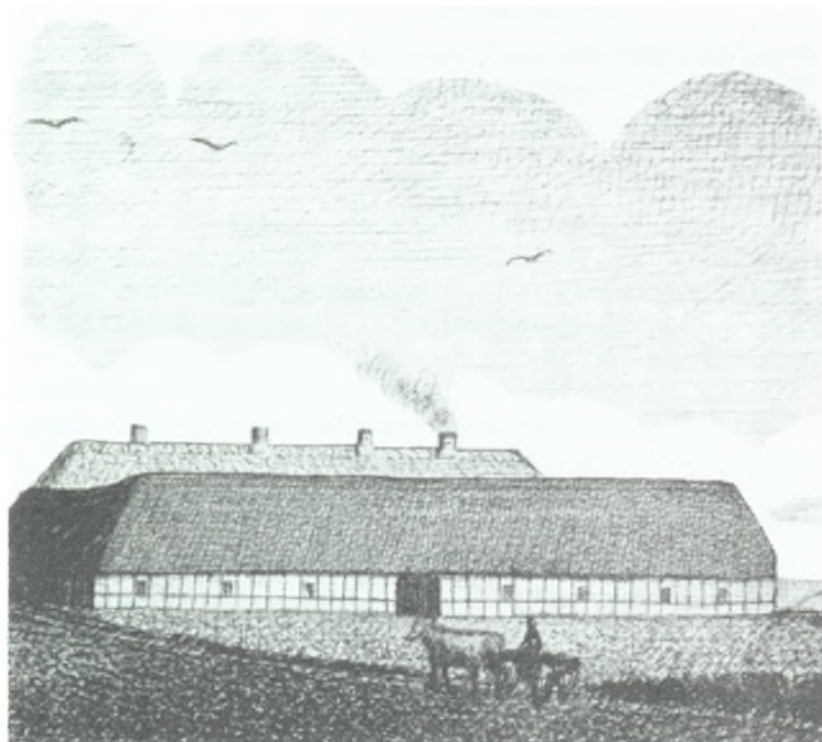
har henvist til de fleste jyske kilder, der er blevet suppleret ved studier på Rigsarkivet og de centrale biblioteker i København. Erik Broch er en kendt lokalhistoriker og genealog. Han har fulgt arbejdets tilblivelse fra først til sidst med en aldrig svigtende interesse, har tilskyndet til dets udgivelse og har hjulpet med korrekturlæsningen.

Økonomisk takker jeg for støtte fra *Bording Sparekasse*, 500 kr. og *Bording Andelskasse*, 1.000 kr. En særlig tak til *Alfred Goods Personalhistoriske Fond* for et tilsagn om 8.000 kr. ved bogens udgivelse. - Til sidst en tak til kunstneren *Leif Ragn-Jensen*, Engsvang, som beredvilligt har forskønnet bogen med tegninger.

En bog af denne art kan have sine fejl og giver sig ikke ud for at løse alle spørgsmål. Men jeg har gjort mig flid for at gøre arbejdet så grundigt og omhyggeligt som muligt, og det er mit håb, at det må blive til glæde og berigelse for alle interesserede og øge kærligheden til hjemegnen.

Af hensyn til den unge slægt og andre, som ikke kender forhistorien, indledes med et kort resumé af de to første Munklindebøger.

L. Hagelskjær Lauridsen
Skt. Kjeldsgade 12, st. - 2100 Kbhvn. Ø
September 1979

Munklinde Gaard bygget af »Gammel Pæjr« 1807. Stuehuset 1860.

RESUMÉ af Munklindebog I og II

Munklindegård var en stor hedegård i den nordre del af Bording sogn, Hammerum herred ved Karup å. Fra denne gård stammer min mors slægt.

Munklindebog I 1945 (242 s.)

behandler Munklindes forhistorie fra den grå oldtid til nutiden. Slægtshistorien begynder 1752, da Niels Pedersen overtog gården, og er delt i tre perioder.

1. periode

Niels Pedersens tid 1752-91.

Niels var gift 2 gange. 1. gang med Else Pedersdatter, datter af seigneur P. Lundum fra Pederstrup, Vinderslev. De fik 6 børn, hvoraf kun de 2 levede:

GERTRUD, som blev stammor til Agerskov- og Uhreslægterne.

CHRISTEN blev stamfar til slægterne fra Stenholtgård, Krage-
lund sogn. Moderen, Else Pedersdatter døde i barselseng 1767, og der er opbevaret et meget interessant skifte efter hende. Hendes ligtræ findes endnu på Bording kirkegård.

Niels Pedersen giftede sig 2. gang med Ingeborg Christensdatter, Bøgelund. De fik to børn, Peder Nielsen (1768-1848), »Gammel Pæjr«, som overtog gården. Hans søster Else er f. 1782 og blev 1807 gift med Jens Andersen Voer, Bøgelund.

2. periode

Peder Nielsens tid 1791-1848

Peder huskes endnu i folkemunde som »Gammel Pæjr«. Han var en patriarkalsk skikkelse. Det var ham, som samlede æ pæng, det var også ham, der samlede de to Munklindegårde under eet og 1807 byggede hovedgården. Ca. 1825 lod Gammel Pæjr grave den store vandgrov til overrisling af engene. Pæjr var tillige hosekræmmer og lagde grunden til gårdens storhedstid. - Pæjr giftede sig med Kirstine, som stammede fra den store Moeslundslægt i Funder. Da Pæjr døde 1848, holdt præsten en lang standsmæssig ligprædiken, som er opbevaret og gengivet.

De havde to børn. Maren 1796-1841, som blev gift med Rasmus Jacobsen Overbye i Hinge.

Sønnen Niels Pedersen, f. 1798, overtog gården 1828. Han døde

3 år efter faderen 1851. - Niels Pedersen var gift med Karen Laursdatter fra Fogstrup, 1812-1902. Hun sad som enke i Munklinde i 51 år, hvorfor den 3. periode har fået navn efter hende.

3. periode

Karen i Munklinde 1851-1902

Hun udviklede sig ligesom Gammel Pæjr til en myndig personlighed. Det var ikke så mærkeligt, da hun blev enke i en ung alder og arvede den store velstand i Munklinde, som kom hendes børn til gode. - Af 6 børn overlevede 4.

1. Ane Kathrine, Rønkildeslægten
2. Peder Nielsen, hovedgården. En plejedatter, Kristine,
3. Laust P. Nielsen, V.-Moselund, Munklinde, hvis søn Jørgen Neigaard overtog gården, og efter ham hans søn Vagner, som ejer gården i dag.
4. Martin Nielsen, Munklinde Nørgård. - Abildtrup og Estrupslægterne.

Hermed er vi nået til nutiden. - Se registeret.

Bogen omfatter stamtavler og oversigter over Agerskov- og Stenholtgårdslægterne og et udførligt kulturhistorisk stof om dagligt liv i 1870-80'erne. Stubbær skole og bindstowhistorier. - Disse personlige kulturminde viser tilbage til endnu ældre tider, da bønderne var selvforsynende og levede af naturøkonomi. - Disse minder ville være gået tabt, hvis ikke de var blevet indsamlet i tide, for ca. 50 år siden hos den slægt, som nu er borte.

Bogen er rigt illustreret. 71 billeder.

Munklindebog II 1963 (283 s.)

1670-1770

Munklindebog II fører slægten 2 led længere tilbage. Niels Pedersen, som overtog gården 1752, kaldes i Bording kirkebog for Niels Møller. En senere undersøgelse har vist, at han stammede fra Bording vandmølle. Hans far hed Peder Nielsen (ca. 1702-30), og dennes far hed Niels Sørensen c. 16..-1735. Han overtog møllen 1711.

Det viste sig, at der var et rigt arkivmateriale, som førte vidt omkring. - Alt dette for nutiden ukendte stof blev samlet i en historisk fremstilling i Mklb. II.

Jeg kan i et kort resumé ikke gøre rede for nærmere enkeltheder, men må henvise til indholdsfortegnelsen i bogen, som fås endnu. Jeg slutter med at nævne enkelte hovedafsnit:

De ældste slægtled - Peder Lundums saga - Bording vandmølle i 300 år - Bøgelundslægten i 200 år - Kulturhistorie, stamtavler etc.

Det store billedmateriale er indsamlet ad mange mærkelige veje og derved bevaret for eftertiden. - I alt 100 illustrationer.

OVERSIGTSPLAN

Povel... f. i slutn. af 1500-tallet

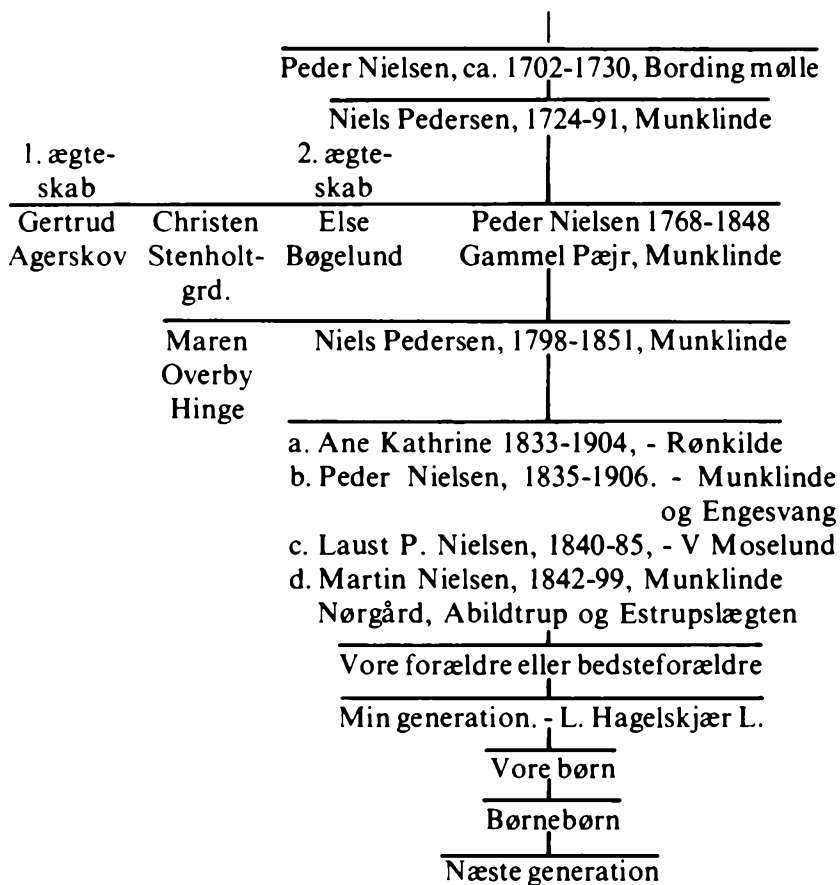
Søren Povelsen ca. 1617-87, fæster i Skygge

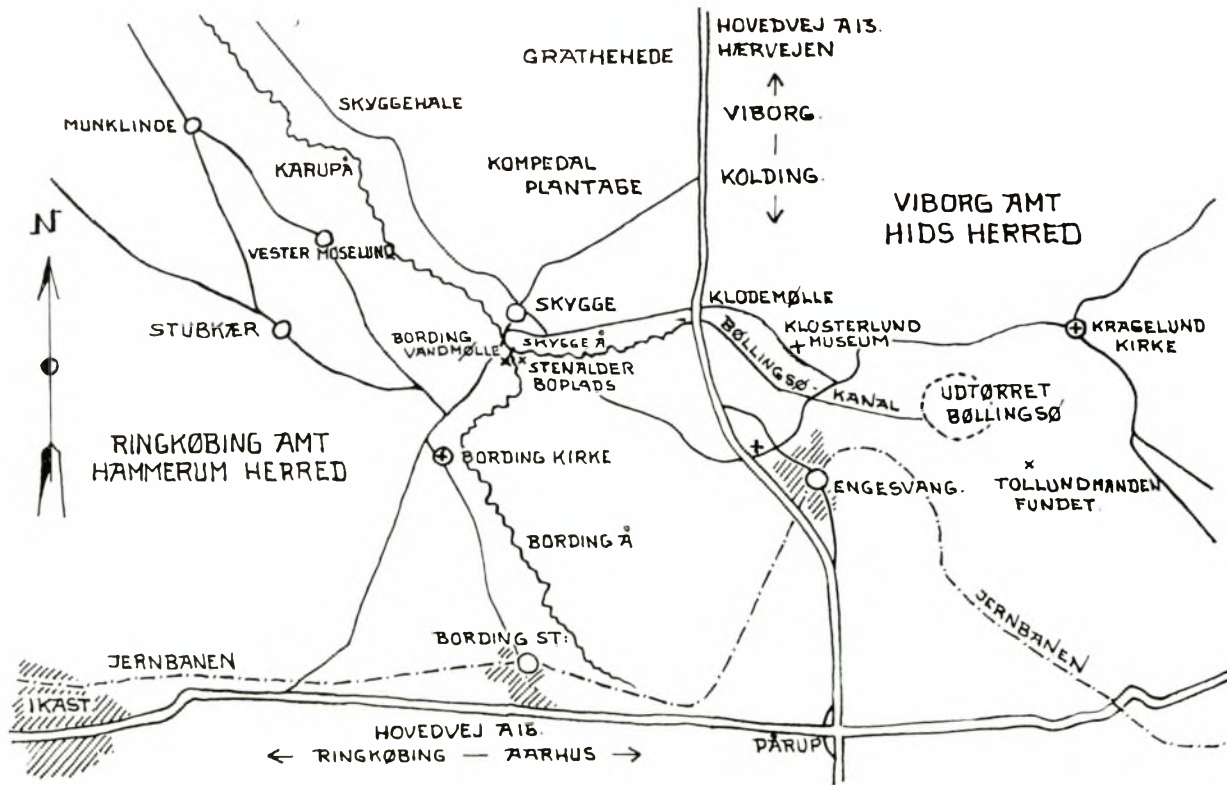
Niels Sørensen, f. i Skygge

muligvis = (ikke bevist) Se kap. 11

Niels Sørensen g.m. Inger Michelsdatter
boende i Skygge 1703

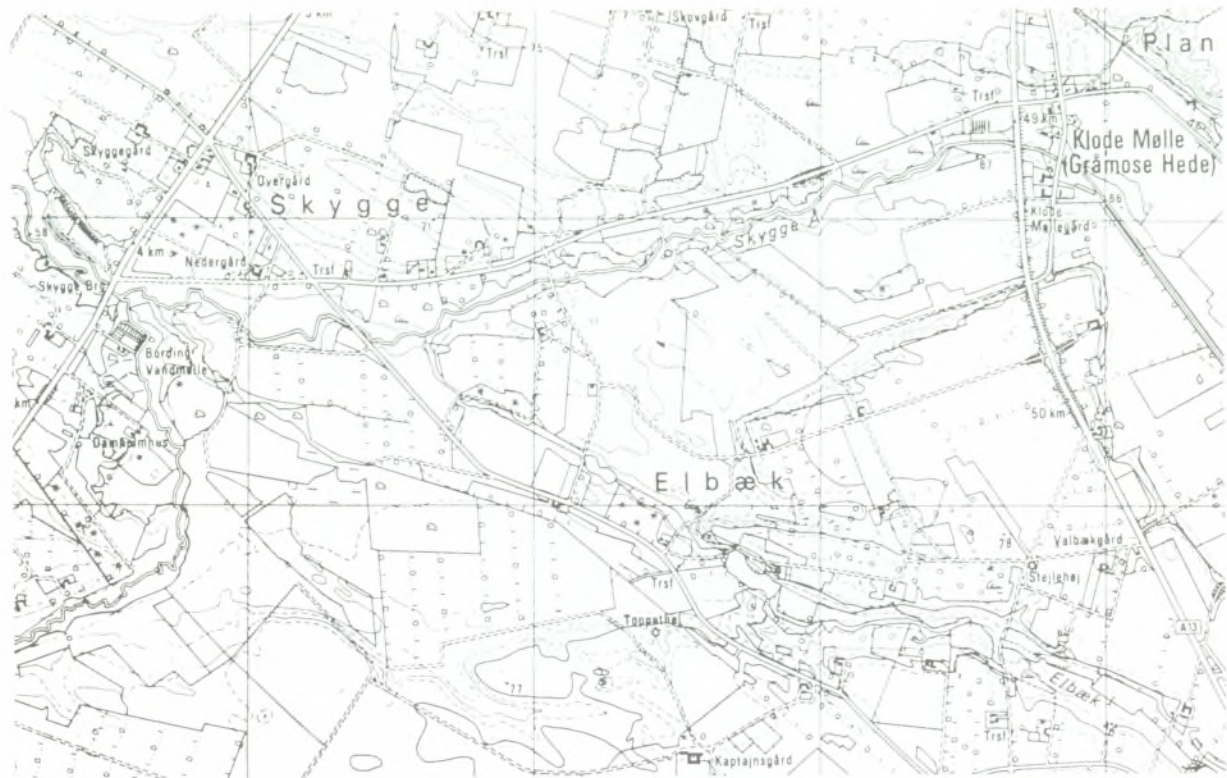
Mortensgård, Ikast - Bording vandmølle
1711-35

OVERSIGTSKORT

Bording og Karup å danner grænsen mellem Ringkøbing og Viborg amt

Udsnit af Geodætisk Instituts 4 cm. kort »1214 IV NØ«. Gengivet med instituttets tilladelse (A 139/78. COPYRIGHT)

Ådalen fra Skygge til Klode Mølle

1.

Sporjagten

I sommeren 1975 var jeg i Karup for at deltage i Alhedemarchen. Samtidig fik jeg lejlighed til at besøge Landsarkivet i Viborg for påny at studere de gamle papirer og se, om det var muligt at finde et spor i efterforskningen af MUNKLINDEslægtens stamfar, NIELS SØRENSEN, som boede i Bording vandmølle 1711-35. De sidste år nød han antagelig aftægt hos sønnen Peder Nielsen.

For 50 år siden i 1920'erne gjorde jeg de første famlende forsøg på at spore slægtsgården MUNKLINDES historie op igennem tiderne. Den gang var det ikke muligt at komme længere tilbage end til Niels Pedersen 1724-91.

Senere, 1957 kom der igen fart i forskningen, da vi fandt tilbage til Bording vandmølle, og det viste sig, at slægten stammede fra Niels Sørensen ca. 16..-1735, II, 37.

Men det forblev et ubesvaret spørgsmål, hvor Niels Sørensen stammede fra? Hvem var hans far? Det eneste sikre var, at hans fornavn var SØREN, og at han levede i 1600-årene.

Nu sad jeg på landsarkivet og søgte i de gamle folianter efter *et nyt spor*. Jeg gjorde mig intet særligt håb, men syntes det var ganske sjovt igen at sysle med de gamle protokoller fra 1700 årene. - Jeg fandt bl.a. en obligation til Christen Nielsen, Stenholtgård og på samme side skødet på Munklindegård til den unge Peder Nielsen, senere Gammel Pæjr. Altsammen dateret Munklinde 10. marts 1786.

Foto E. Rasmussen

Landsarkivet for Nørrejylland

Landsarkivets samlinger går tilbage til år 12-1300, og for de sidste 2-300 år findes oplysninger om næsten hvert menneske, som har levet i Nørrejylland. I forgrunden ses den oprindelige bygning, i baggrunden det nye moderne arkiv i 5 etager. Til højre foran ses vinduet til læsestuen i den gamle arkivarbolig.

Det var en ejendommelig fornemmelse stadig at finde »nyt« i den gamle panteprotokol. - For 50 år siden var arkivforskningen på en måde helt anderledes. Alt var mere primitivt og familiært. I 1920'erne sad vi i en stue i landsarkivarens villa ved nogle få borde, og vi var ikke flere, end at vi kunne tale sammen og tale med arkivaren som i en skolestue. - Nu rejser det nye landsarkiv sig som en moderne cementblok i 5 etager med små glugger til vinduer, og så siges der endda, at der er 2 etager under jorden.

Ved bordene i den nye store læsesal sidder vor tids granskere, som stadig har noget af »feberen« i blodet, på jagt efter spor af fortiden og forfædrenes liv. - Det familiære er borte, men atmosfæren er den samme. Unge og ældre sidder uforstyrrelige, henført til en helt anden verden og prøver at løse fortidens gåder.

På sporet

Om eftermiddagen kom overlærer Erik Broch fra Bjerringbro og gjorde mig selskab. Broch er en meget dygtig spøjæger i fortidens historie og har i en menneskealder forsket i midt- og vestjyske slægter og sogne.

Da arkivet lukkede, kørte vi hjem til Bjerringbro, hvor Grethe Broch ventede os med middagen i deres villa ved Gudenåen. Efter middagen fortalte Broch om *et nyt spor* i efterforskningen af den tidligere omtalte SØREN fra 1600 tallet, far til Niels Sørensen, Bording vandmølle.

Viborg landstings skøde- og panteprotokol 1703, side 228 fortæller, at *Niels Sørensen, Skygge 20/3 1703* skøder hus i Hestlund, Bording sogn til Christen Nielsen, Bording mølle. - Og i en skifteretssag af 18/6 1688 i Lysgård - Hids herreds tingbog berettes om en *Niels Sørensen, som søn af fæsteren Søren Povelsen* og Maren Nielsdatter, som boede og døde i *Skygge*.

Det vakte ny opdagerglæde. Det lå nu nær at antage, at Niels Sørensen, som nævnes 1703 i *Skygge* var den samme som den Niels Sørensen, som nævnes i skifteretssagen 1688 også i *Skygge*. - Holder dette stik, skulle vi have fundet den eftersøgte SØREN i fæstebonden SØREN Povelsen, som levede ca. 1617-1687. Blandt hans

Den ny læsesal

Foto E. Rasmussen

børn nævnes Niels Sørensen. - Den teoretiske mulighed for en »anden« Niels Sørensen kan selvfølgelig ikke udelukkes, men vi valgte, at det måtte være »vores« Niels Sørensen, der taltes om 1703 og 1688 i Skygge.

NB. 1703 var Niels Sørensen endnu ikke flyttet til Mortensgård i Ikast, da Mortensgård 1703 var på andre hænder, II, 47, så det stemmer udmærket med, at han boede i Skygge 1703.

Der hersker nogen uklarhed om Niels Sørensens muligt høje alder. Død 1735. Se kapitlerne 8 og 11. Søren Povelsen nævnes i lensjordebogen 1638 som fæster i Skygge. Men vi har ikke noget årstal for børnenes og dermed Niels Sørensens fødsel, af den gode grund, at vi mangler de nødvendige kirkebøger. Det samme gælder de ægteskabelige data for Søren Povelsen, hvor der også er forskellige muligheder. - I sådanne tilfælde deler vi kår med al historisk forskning, som i uløste spørgsmål må slutte med et muligt og omtrentligt resultat.

Holdepunkterne for os i denne sag er *Tingbøgernes sikre juridiske oplysninger fra årene 1688 og 1703, hvor Niels Sørensen nævnes som stammende fra og hjemmehørende i Skygge*. - Det er også grunden til, at vi foretrækker disse oplysninger fremfor de hypotetiske forslag, II, 38/39.

Men uanset hvorledes det forholder sig med disse overvejelser, uanset, om vi har valgt rigtigt eller ikke ved at identificere Niels Sørensen 1703 med Niels Sørensen 1688, - ingen kan løse fortidens gåder 100%, - så har *beretningen om »Fæstebonden i Skygge«*, som vi nu skal i gang med, *sin selvstændige værdi som en kulturhistorisk spændende skildring af forfædrenes liv på hjemegnen ved Karup å og dens udspring i Skygge og Bording i 1600-tallet*. Det er for os hovedsagen, - og så overlader vi uløste spørgsmål til eftertidens forskere.

Til gengæld åbner historien døren til en række nye udforskede kilder og til en ny ukendt lokalhistorisk beretning om fæstebonden i Skygge i 1600-tallet. Her er vi på sikker grund, og derfor fortsætter vi forskningen tilbage i tiden for at se lidt nærmere på, hvorledes de havde det dengang, og hvorledes livet formede sig for dem både inde og ude. Det er levende og spændende historie.

Vi vil komme vidt omkring på egnen og få personligt kendskab til beboerne langs Karup- og Skygge å ved navns nævnelse. Vi vil få en interessant viden om en fattig fæstebondens levevilkår på heden og hans forhold til herremændene *Corfits og Jacob Ulfeldt*. Til sidst vil vi få indblik i de ulykkelige følger af de sørgelige krige, som prægede Danmark i første halvdel og midten af 1600-tallet, som hele omegnen fik sin part af, også Skygge. En skildring, som bygger på solide kilder fra samtiden. - Der er nok at tage fat på. Ingen behøver at kede sig, som går i gang med at følge »Fæstebonden i Skygge« i sorg og glæde, som livet formede sig for menigmand i Danmark i 1600-tallet.

Brikkerne begynder nu at falde på plads. Niels Sørensen, Skygge blev som bekendt gift med Inger Michelsdatter, II, 216. - Hun var omkr. 1699 flyttet til Skygge fra Bording vandmølle med sin daværende mand, Peder Nielsen, som døde kort efter i henh. til skifte af 17/5 1700. - Inger Michelsdatter giftede sig nu med Niels Sørensen,

Skygge, og blev mor til den kommende Munklindeslægt. II, 39-40øv. og 216/17.

Alt synes at gå efter naturens orden. Skygge var med en bro forbunden med Bording vandmølle, og i de tider blev slægterne så vidt muligt på hjemegnen.

Ræv

Niels Sørensen, Skygge

Skødet fra 1703

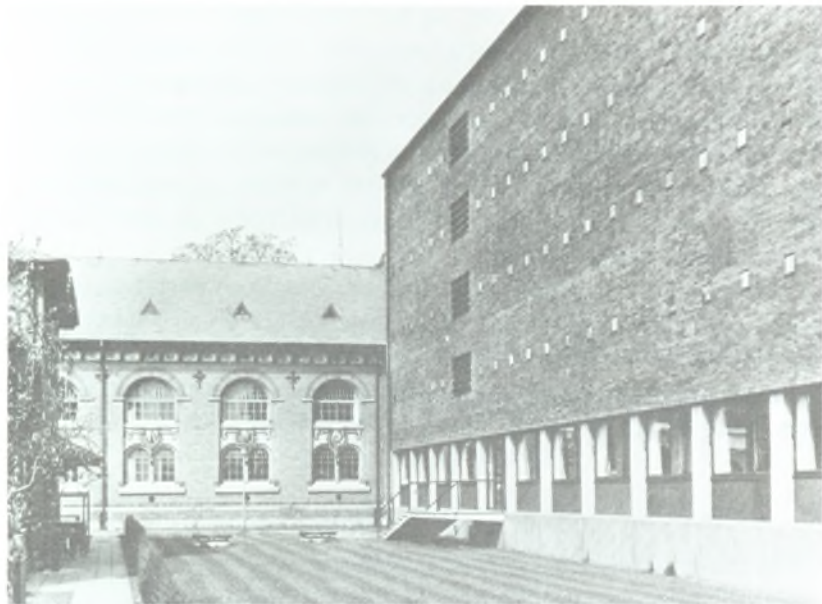
Arkivsign. B 24, nr. 668, s. 228A

Overskriften i landstingets skødebog lyder således: *Niels Sørensen i Skygge*, hans skjøde til Christen Nielsen, Bording mølle....., dateret Skygge 20. marts 1703. Det drejer sig om salget af en part i et hus i Hestlund, Bording sogn. Når Niels Sørensen har ejet hus i Hestlund, ligger det nær at antage, at han har boet der, inden han giftede sig med Inger Michelsdatter.

Det, som især interesserer os er, at *Niels Sørensen* nævnes som *boende i Skygge 1703*. Det er bombesikkert! Han er på den tid gift med Inger Michelsdatter.

1688 nævnes en Niels Sørensen som søn af fæstebonden SØREN POVELSEN, Skygge, han har 7 søskende. Niels var sammen med de fleste af de andre søskende forlængst skubbet ud af reden og har måttet klare sig selv.

Ved brug af fantasien forestiller jeg mig Niels som en pionertype, som de trange kår i fæstegården har lært at stå på egne ben og tage chancen, hvor den var. Det ligger nær at tænke, at han i de unge år har været forkarl på den rige møllegård, der både økonomisk og kulturelt var et centrum på egnen. Han har levet med i gårdens sorger og glæder som et naturligt medlem af familien som skik var. Han har lært mølleren Peder Nielsen og Inger Michelsdatter at kende, som senere flyttede til Skygge, hvor Inger blev enke. Hun

Det gamle og det nye landsarkiv

Foto E. Rasmussen

savnede nu en husbond til at føre hjemmet videre. Hvad var da naturligere end at vælge en dygtig mand som Niels Sørensen. - Han på sin side gjorde et godt parti og blev en holden mand, der 1703 solgte sit hus i Hestlund. Senere flyttede de til Mortensgård i Ikast. Det er sandsynligt, at det er Inger Michelsdatter, der har ejet grunnerne efter sin afdøde mand. Møllegården var jo nabo til Skygge, den gamle kærlighed til Bording møllegård rustede ikke. 1711 fik Niels en chance til selv at blive møller, og dermed blev en gammel ungdomsdrøm opfyldt. - Dette er naturligvis historisk fantasi, men en fantasi, som udspringer af historiske kilder, i forsøget på at gøre stoffet levende.

Om Niels Sørensens liv og levned som møller 1711-35 ved vi temmelig meget, II, 37-43. Ved Niels Sørensens død 1735 viser det vældige skifte, II, 58-70, at han har været så stærk, at sognepræsten i Bording havde pantsat alle sine guldsmykker til ham for 30 rdl. og 4 mark, en mægtig sum dengang.

Vi går nu over i 1600-tallet og har ikke længere kirkebøgerne at støtte os til. Bording kirkebog begynder 1763 og Kragelund 1745. Det er spillets regler. Vi må holde os til, hvad tingbøgerne fortæller, hvis forfædrene har haft processer eller retssager. Det samme gælder handeler, aftægtskontrakter og skifter, vel at mærke, hvis man har ladet dem tinglyse. - Det er som at bane sig vej gennem et ufremkommeligt krat. Man må vende hundreder og atter hundreder af blade, ofte forgæves.

Har man ad sælsomme veje fundet et spor som vort, kan man nu benytte de almindelige arkivalier, jorde- og matrikelsbøger og samtidens historiske overleveringer. - Historiens opgave er at sammenfatte det hele til en samlet beretning, så vi bedre forstår den slægt og egn, hvorfra vi er rundet. Det gør livet rigere.

Urkok

SØREN POVELSEN, SKYGGE SKIFTERETSSAGEN 1688

Indledning

Skifteretssagen af 18/6 1688 er vor vigtigste kilde, næsten 300 år gammel. - Sagen fylder 4 tæt skrevne foliosider uden margen i Lysgård - Hids herreds tingbog.

Men inden vi går i gang med selve tekstens indhold, er det på sin plads at bringe nogle indledende oplysninger: dels om *de ydre rammer*, dels om, hvad selve *håndskriften* i tingbogen fortæller.

De ydre rammer

Lysgård-Hids herreds tinghus blev opført 1688 i Hinge og er beskrevet i Munklindebogen II. - 1687 udstedte kongen en forordning om, at tingmøderne skulle holdes under tag! og ikke som tidligere under åben himmel. Det oprindelige tinghus i Hinge var med lerklinede vægge og stenpikket gulv og lyngtag, 7 fag langt. 1790 blev det ombygget og restaureret, og *Niels Blicher* har givet en morsom og levende skildring af, hvorledes den høje ret sad og »gobrede« af kulde i det uopvarmede tinghus. II, 135-38.

Vi befinder os i *enevældens tid*, hvor der var stor standsforskel mellem embedsstanden og den jævne bonde. - Herredsdommeren og herredsskriveren var standspersoner. Vi ser dem for os i de

lange, sorte sølvknappede frakker med callemanchbryststykke og allongeparykker med lange nedhængende lokker. II, 91-99.

Tingsvidnerne og de indstævnede fæstebønder var klædt i grove hjemmevævede vadmelsklæder, havde strikkede hoser og træsko og på hovedet toplue.

Selve håndskriften

Tingbogen fra 1688 er en stor flosset foliant, hvor de yderste ord på siderne bogstaveligt er fortæret af tidens tand, andre ord er komplet ulæselige. - Skriften er den gængse gotiske med snørklede og krøllede bogstaver, helt anderledes formede end vor tids latinske håndskrift. - For den ukyndige er det et ulæseligt sammensurium af fremmede hieroglyffer.

Foto E. Rasmussen

Magasinet i den gamle bygning.

NB. Reolen rummer her Hammerum herreds protokoller.

Når hertil kommer, at herredsskriverens gåsefjerpen i dette tilfælde har bevæget sig lynhurtigt i glideflugt hen over siderne i håb om at følge rettens rivende ordstrøm i denne fattigmands sag, - så vil selv en fagmand i dag sige, at det er en svær krabat at gå i lag med. Men med bistand af Erik Broch er det lykkedes at tyde den vanskelige tekst.

Vi fornemmer, at herredsskriveren gennem sin særprægede håndskrift kommer os ved. Vi møder en i god forstand karakteristisk personlighed, som kan sine ting, og som mestrer sin skrivekunst med ro og legende, frigjort overlegenhed. Han bidrager til at levendegøre klimaet i retten, som skal afgøre to stridende brøders andel i et fattigt skifte.

Herredsskriveren gør ved sin flydende, men rolige håndskrift det hele levende for os: Rettens ro og værdighed og fæstebøndernes skjulte harme over synsmændenes og rettens koldsindige, usentimentale opgørelse af de reelle effekter både ude og inde samt brødrenes gensidige personlige beskyldninger.

Lader man fingrene glide hen over skriften i de gamle protokoller, kan man ofte fornemme det ru sand, som blev strøet på den våde skrift i stedet for brug af klatpapir.

Jo, det er ikke tørre oplysninger, det drejer sig om, men et levende personligt opgør.

Det ville, set med vor tids øjne, have været en lækkerbidsken for Ekstrabladets drevne journalister.

Tekstens indhold

Lad os nu se nærmere på teksten i tingbogen 1688. Møjsommeligt arbejder man sig igennem de tæt skrevne sider; der må holdes flere pauser og arbejdes i flere dage, men efterhånden åbner teksten sig, og personerne og de rørlige ting bliver levende og synlige for øjet. Vi får lov at se indenfor i stuerne og se, hvor lidt man kunne nøjes med dengang. Siden går vi en tur i de forfaldne udhuse, og til sidst slutter retten med opgøret mellem de to brødre med samme fornavn, hvilket ikke var ualmindeligt i den tid, PEDER den ældre og PEDER den yngre, brødre til Niels Sørensen, Skygge.

Vi går så i gang med selve skifteretssagen 1688. Jeg skal prøve at gengive det meste med rettens egne ord, idet jeg dog forbeholder mig her og der at springe et eller andet overflødigt over og at »oversætte« enkelte ord til nutidsdansk.

Jeg må bede læserne at gøre sig den møje, det koster at arbejde sig gennem den »oversatte« tekst. Derfor er det nødvendigt i ro og mag at læse den igennem nogle gange - også for at forstå de efterfølgende kommentarer.

Finder De læsningen af skifteretssagen for besværlig, så gå videre til næste kapitel: Kommentar.

SKIFTERETSSAGEN 18/6 1688

Lysgård- Hids herreds tingbog 1688 - (Arkivsign. B 46C - nr. 5)

PEDER SØRENSEN d. ældre stævner sin broder

PEDER SØRENSEN d. yngre, fæster i Skygge ang. uenighed om skiftet efter begge deres forældre, holdt 25/4 1688.

Mandagen d. 18. juni 1688

*Ottmænd**: Anders Nielsen i Ilder, Thomas Christensen i Krage-
lund, Christen Jørgensen i Sejling, Peder Bertelsen i Vinderslev,
Espen Nielsen i Serup og Jens Pedersen i Lemming, Michel Peder-
sen i Serup og Peder Nielsen i Frausing.

Var skikket PEDER SØRENSEN i Skygge med kaldsmænd
Niels Christensen i Stenholt og Christen Lauridzen i Skygge, som
hjemled med ord efter loven, at de med 8 dages varsel gav Peder
Sørensen, som bor hos sin broder, her til tinget vidner at påhøre
efter skifteforretningen, som næst forleden 25 Aprilis er holdt ved
Kgl. Herredsfoged og fuldmægtig efter begge deres forældre, sal.
Søren Povelsen og Maren Nielsdatter, som boede og døde i
Skygge, hvilken skifteforretning lyder således:

Frands Christensen i Holm, Herredsfoged udi Lysgård- Hids

* Ottmænd er tinghørere, et nævn som kunne bevidne, hvad der skete på tinge. Det stammer fra Middelalderens *stokkemænd*, der sad på tingstokkene, der som sæder var lagt over stenene i det fri.

888
 I HÅGENSK...
 SÆT. KILDS...
 2000 KR.

Søren Povelsen
 Skygge
 Niels Sørensen
 derefter følger
 de øvrige søskende.

Den »oversatte« tekst er kursiveret på næste side.

Uddrag af Lysgaard-Hids herreds tingbog 18. juni 1688. De understregede navne er: Søren Povelsen, Skygge (og sønnen) Niels Sørensen, derefter følger de øvrige søskende. Den »oversatte« tekst er kursiveret på næste side.

Herred gør vitterlig, at jeg på Kgl. Majestæts og Rettens vegne d. 25 Aprilis 1688 med velædle Sgnr. Amtsskriver Sr Søren Sørensens tjener Peder Madzen, Katrup på Segnr. Canceliråd Friderich Grises vegne var *udi sal. SØREN POVELSEN og MAREN NIELSDATTERs Sterv (døds)bo i Skygge, der at holde rigtig skifte og deling imellem deres efterladte børn: NIELS SØRENSEN, GERTRUD Sørensdatter, MAREN Sørensd., PEDER Sørensen d. ÆLDRE, MADZ Sørensen, Margrethe Sørensd., Anne Sørensdatters datter Anne, og PEDER SØRENSEN den YNGRE, hvor- (af) der ingen af formeldte arvinger efter lovlig foregående tillysning sig i stervboen har indfundet, undtagen PEDER Sørensen d. ÆLDRE på sine egne og PEDER Sørensen d. YNGRE, som nu gården i fæste haver, på sine egne og sin søster MAREN Sørensdtr's vegne, og er da ved efterskrevne vurderingsmænd, Christen Andersen og Niels Pedersen, Stenholdt, PEDER HANSEN og GRAVERS JENSEN i Skygge (Anm. de 2 sidstnævnte var fæstebønder på nabogården, Matrikelen 1683 og 1688) - anfangen og forrettet som efterfølger:*

Indboskab, (OPHOLDSSTUEN)

- 1 åben skifue (bord) med egefod og fyrblad (fyrretræsplade) 1 Rdl.
- 1 ege kand bench med 3 skabe og 1 lås for 1 Rdlr.
- 1 ege kiste med lås uden jern 2 Rdlr.
- 3 gl. Trestole 1 Mk. og 8 sk.
- 1 kaaber kedel ungefer på 1 fjk = (fjerdingkar) 2 Rdlr. 4 Mk.
- 2 gl. blåe hynder 2 Mk.
- 1 gl. lysestage, 1 tinfad 2 Mk.

VINDTERSTUE

- 1 gl. ege sengested 2 Mk.
- 1 gl ubrugelig kar 8 sk.
- 1 gl øltønde ?
- 1 gl balje 3 sk.
- 1 gl. kiærne 10 sk.
- 1 flødebøtte 6 sk.
- 1 gl. standtønde 8 sk.

I KIØKENIT

- 2 stripper 2 sk.
 1 gl cge sengested 1 mk.
 ½ øltønde 14 sk.
 2 tre(æ)fade skeer og tallerkner og leerkar tilhobe 6 sk.
 1 saae 1 mk.
 1 kiedel? 1 mk.
 1 sold, 1 selde 10 sk.
 1 gl. jerngryde ?
 2 gl. sæcher (sække) 1 mk. 8 sk.
 1 hand qværn 1 Rdlr.
 Ildklemme 1 mk. 4 sk.
 1 gl stie (stige) 2 sk.

I GÅRDEN

- 1 spade 2 mk. 8 sk.
 1 høe forch 8 sk.
 1 gl. vogn med møgfjæl på uden baghammel 1 Rdlr.
 1 dito med høeledere og hammel 2 Rdlr.
 1 lyngle 8 sk.
 1 bagploug med dretter (?) 1 mk. 4 sk.
 1 forlenche til en høevogn 1 mk. 8 sk.
 1 gl. harve 8 sk.
 1 par seeler, kobler, thømme 2 mk.
 1 par ploug jern 1 mk. 12 sk.
 1 bagereeb 8 sk.
 1 gl. skier-kiste med kniv (Hakkelsesmaskine) 3 mk.
 2 gl. segler 8 sk.
 1 hand øxe 2 mk.
 1 søld øxe 1 mk. 4 sk.
 2 naver 1 mk. 8 sk.
 1 høelie (jysk: 'jølli) penner med hammer 1 mk. 8 sk.
 (p.s. med en hammer banker man knivsæggen skarp)
 1 spegger 4 sk.
 1 liden sauge (sav) 1 mk. 8 sk.

Sengekleder

1 stribet under-ulden dyne 1 Rdlr.
 1 hvid str. overdyne 3 mk.
 1 hvid ulden hovedpude 1 mk.

Levendes qvæg

1 gl. gulblesit hest
 1 gl. brun hoppe 2 Rdlr. 4 mk.
 1 ravnsort Koe 3 Rdlr. 2 mk.
 1 sorthielmet koe 2 Rdlr. 4 mk.
 1 sorthielmet stued 6 Rdlr.
 2 små sorthielmet Ungnød (kvier) 6 Rdlr.
 2 små sorthielmet qvej, ungnød 2 Rdlr. 2 mk.
 1 liden studnød 1 Rdlr.
 1 sperkalf 1 mk.
 11 får à 2 mk. 8 sk. er 4 Rdlr. 3 mk. 8 sk.
 3 Vedere 1 Rdlr. 1 mk. 8 sk.
 3 spee lam 1 mk. 8 sk.
 1 soe svin 5 mk.

Rugsæden i marken er sået til gården
 rug 3 tdr. a 1 Rdlr. er 3 Rdlr.

SUMMA bedrager i ald forskrevne boes middel (ialt) 58 Rdlr. 5 mk. 11 sk.

Herimod fandtes den *bortskyldig giæld og gårds fæld* som følger.

Gårdens Brøstfældighed nemlig:

Isteraddens (stuehusets) binding fattes tag, tømmer, som ikke kan bekostes under 11 Rdlr.

Stalåen (i forlængelse af stuehuset) 4 binding fandtes brøstfældig for 2 mk.

Ladehuset vester i gården 9 binding brøstfældig for 2? Rd. 9 mk.

Fæhusene norden i gården 20 binding *fattes på tømmer og tag* tilhobe for 16 Rdlr.

7 binding hus østen i gården brøstfældig ialt for 2 Rdr.
 Noch 9 binding vester i gården, hvoraf de 3 binding er ren øde
 brøstfældig for 8 Rdr. 5 mk.

Gammel gård fra Grathe hede, nord for Skygge.
 Tegnet 1899 af V. Neidam til Mylius Eriksen: Den jyske hede. Her efter
 »Holger Danske« 1911, Gyldendal.

Anden bortskyldig gæld

Herr amtsskriver Sr. Søren Sørensen lod fordre på Segr-cancelli-
 råd Fridrich Griises vegne dette års resterende landgilde 11 Rdr.
 1 mk.

Herr Mads i Kragelund lod fordre, som arvingerne, som der tilste-
 de var, vedgik 6 Rdlr.

Søren Enevoldsen i Engesvang 13 Rdlr.

Niels Andersen, møller i Boring Mølle 21 Rdlr. 3 mk.

Summa forskrevne bortskyldig *giæld 72 Rdir. 1 Mark* Hvorefter de indeværende børn, nemlig PEDER Sørensen den ÆLDRE og PEDER Sørensen den YNGRE, som gården beboer, såvel som deres søster MAREN Sørensd., - samtlige blev flitig tilspurgt, om de inted vidste, eller kunne optænke noget her i boen eller andre steder kunne være, som boen tilhørende er, som burde at antegnes, da det nu ville tilkendegives, at sligt i pennen kunne blive forfattet, - hvortil de samtlig svarede: Nej, dennem inted videre at være bevidst i nogen måder, end som for skrevet står.

Da såsom gielden bedrager sig højere end sig boens middel, 13 Rdlr. 1 mk. 5 sk. er gjort en rigtig udregning, hvor meget vurderingsmændenes brøstfældighed og resterende landgilde, foruden fradragen hvad enhver da proquota efter sin fordring kan tilkomme, nemlig for hver Rigsdaler 31½ sk. Men som boen ej til skylden kunne strekke, som før er meldt, så haver *PEDER Sørensen den YNGRE* her for os over skiftet lofvet og *tilsagt enhver af Creditorerne at tilfredsstille. derforuden* er Gl. PEDER Sørensen og UNG PEDER Sørensen med hverandre udi vores nærværelse..... ogu..f.... (d.v.s. *begge blevet enige*) Paa den måde at *Gl. PEDER Sørensen skal blive i gården og nyde sin kost og seng til Skt. Hansdag* førstkommendes og derforuden hafuer PEDER Sørensen den UNGE anbefundet (lovet af give fornævnte) Gl. PEDER Sørensen 2 Rdlr. - Hvormed de begge med hverandre var tilfreds i alle måder såvel denne skifteforhandling angår og derpå begge siden efter samme tid *fra hverandre at være adskilt*, så ej nogen af dem mere herefter hos hinanden, såvidt dette angår, haver at pretendere i nogen måde. - Til bekræftelse herfor vi dette samtlige med egne hænder underskrevet

Datum Skygge ut supra (= ovenstående data) 25/4 1688

FRANDS Christensen: Egen hånd PER Madsen, Katrup, PEDER Sørensen: Egh. På mine egne og min søster MAREN Sørensdtr's vegne PEDER Sørensen, C.A.S. N.P.S. P.H.S. GRAVERS Jensen Egh. som samme skiftes-forretning i sig selv udviser.

Hvorefter PEDER Sørensen den UNGE var tingsvidne begærendes.

Imod at svare mødte GL. PEDER Sørensen, og han mente:

1. At ej var holden skifte i rette tid efter loven
2. Haver han gjort en Contract med hans broder, at de skulle skifte lige med hverandre boens midler og være lige med hverandre den boens skyldige giæld både til husbonden og andre.
3. formener han at nyde halvparten af det som til gårdens brøstfældighed er udlagt og derimod lade den halve gård reparere, - såsom han formener, den ej er så brøstfældig, som i skiftesforretningen findes ind(ført).

Tilmed beretter han at have forstrakt sin sal. fader penge, hvorfor han pretenderede tvende stude ofuer skiftet. Men ej noget derfor bekom.

UNG PEDER Sørensen svarede til hans broders første post således: 1) at skiftet sålænge haver her standen var årsag at samtlige hans søskende haver ham det tilladt. 2) Efter en Contract som her for retten blev læst og paaskreven, hvilken Contract er oprettet i bemeldte hans broders hosværelse, som han tillige med de andre lod vide at underskrive, når han har haft husværelse og kost hos ham i vinter, som han og nød. - GL. PEDER Sørensen svarede til den post, nej.

Imod den 2' post eskede ung Peder Sørensen: Den.....Contract eller nogen anden bevis ej blevet fremvist. 3) Imod den 3die Post erkiente han at synet er så rigtig, som det sig bør på bygfælden (Bygningernes forfald). Hvis hans broder kand derpå have at prætere, formener han på lovlig måde bør søges (d.v.s. anlægge sag). - De omtalte....(til faderen lånte penge)...?.er ham ganske ubevidst, som han ved sin ed, når begæres, vil vedstaae.

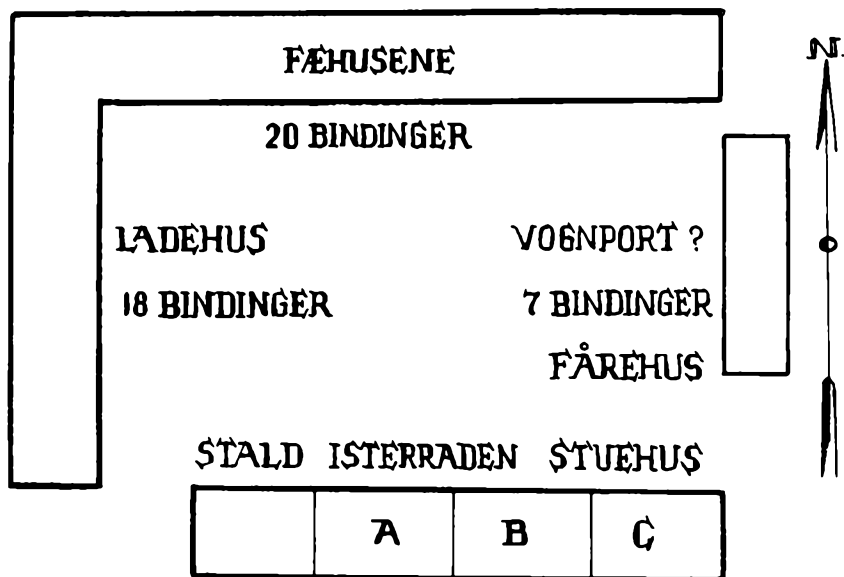
Kommentar Fæstebondens kår

*Jeg elsker den gamle, den vaklende rønne
de ældgamle mure, de vinduer små
Efter en gammel folkevis*

Det er usædvanligt, at der er bevaret et så ringe skifte efter en fattig hedebonde. Det er af sociologisk betydning, særlig i vore dage, hvor man taler så meget om »manden på gulvet«, og hvor historieforskningen har oplevet en renæssance, fornyelse, så at der skrives tykke bøger om hverdagsliv i Danmark tilbage igennem tiderne. (F.eks. Aksel Steensberg, Aakjær, H. P. Hansen og m. fl. - Se litteraturlisten).

At dette ubetydelige skifte er opbevaret skyldes udelukkende retssagen. Det er enestående, ikke mindst p. gr af dets ælde (300 år). - Det giver kontante oplysninger om fæstebondens hverdag i hine fjerne tider. Det er et reelt bidrag til vor kulturhistorie, også når vi senere skal beskæftige os med herremanden Jacob Ulfeld, som ejede fæstegården.

Fæstegården i Skygge har, målt med vore øjne, været en sølle brøstfældig og forfalden gård. Der har manglet tag og tømmer på to af husene, - og de andre huse er i en elendig forfatning. Bindingerne er ved at bryde sammen overalt.

Tegning af Leif Ragn-Jensen

Søren Povelsens (ca. 1617-1687) fæstegård i Skygge. Sådan omtrent kan man tænke sig husenes beliggenhed. Stalden nævnes i forbindelse med stuehuset og har formodentlig været større end anvist.

A: Køkken og sovekammer. B: opholdsstue. C: Vinterstue og sovekammer.

Binding er en bestanddel af et *bindingsværkshus*, nærmere bestemt to stolper, som er forbunden med en tværbjælke. - Jeg opfattede det først som »et fag« d.v.s. indbefattende den bærende tværbjælke i huset. Forfalder bindingen, er det galt med væg, loft og tag.

Isterraden betyder *stuehuset*. Det er et gammelt nordeuropæisk udtryk, som er bedst bevaret i Nordjylland. I Thy bruges endnu navnet »råling« for stuehuset. Råling egl. radlænge (Isterråling).

Datidens huse var meget lave og smalle i forhold til i dag. Se tegningen af »Gammel Pæjrs« gård, I, 102. 1793. Stald og fæhus var 6 alen = 3,75 m. brede, og det samme gjaldt fårehus og vognport.

Stuehuset var 7 alen = 4,40 m. og kornladen 8 alen = 5 m. brede.

Fæstegården i Skygge, hundrede år tidligere, 1688 har snarere

været smallere end den i Munklinde. - Holder vi os til de 6 alens bredde, har der ikke været megen plads til at færdes mellem kreaturerne. Husene har været tækket med lyng og halm ned over tagskægget, så langt som muligt, og langs de lerklinede vægge har der nok været stablet tørveklyn' for at lune mod vinterkulden.

Man forfærdes over, hvor faldefærdigt det hele har været. Efter vurderingsmændenes opgivelser har både *stuehuset* og *fæhuset* manglet tag og tømmer! - Det har set »øh'le« ud. Disse bygninger, som husede både folk og fæ, kan næppe have været andet end en sammensunken tagbedækning, som har dannet en slags værn mod regn og storm. - Det hele har på afstand lignet nogle langagtige, uformelige tørvestakke. - De andre huse er også i en elendig forfatning. Bindingerne er ved at bryde sammen overalt.

Indboet

Går vi så indenfor, er der så lidt og så ringe et indbo, at vi næsten ikke begriber, at det var møjen værd at taxere det i de mindste enkeltheder. - Det siger noget om de små tings værdi i 1600-tallet i en fattig hedeegn. Kontante penge var der ingen af, kun gæld, derfor måtte det tarvelige løsøre regnes med stump for stump. - Jeg anbefaler læserne selv at gå i gang med enkelthederne.

To sengesteder

Der nævnes kun to sengesteder, som på den tid har været alko-ver, *et i vinterstuen*, som tillige har været oplagsplads for tønder, kar, baljer m.m., og *et i køkkenet*, velsagtens for kvinderne. Det har været det luneste, da stalden med so-svinet har ligget i den ene ende af stuehuset, (isterraden), ifølge bygningsregistreringen i skiftet, sikkert i forlængelse af køkkenet. Det var jo også praktisk at lade madrester og andet havne hos svinet. Se billedet. - Det var også praktisk af en anden grund. Sengen kunne bruges som hokasse; når den daglige boghvedegrød kom i kog, kunne den med en armbevægelse svinges over i sengen for at holde sig varm og blive lind, som

Ved Davren i en Hedegaard.

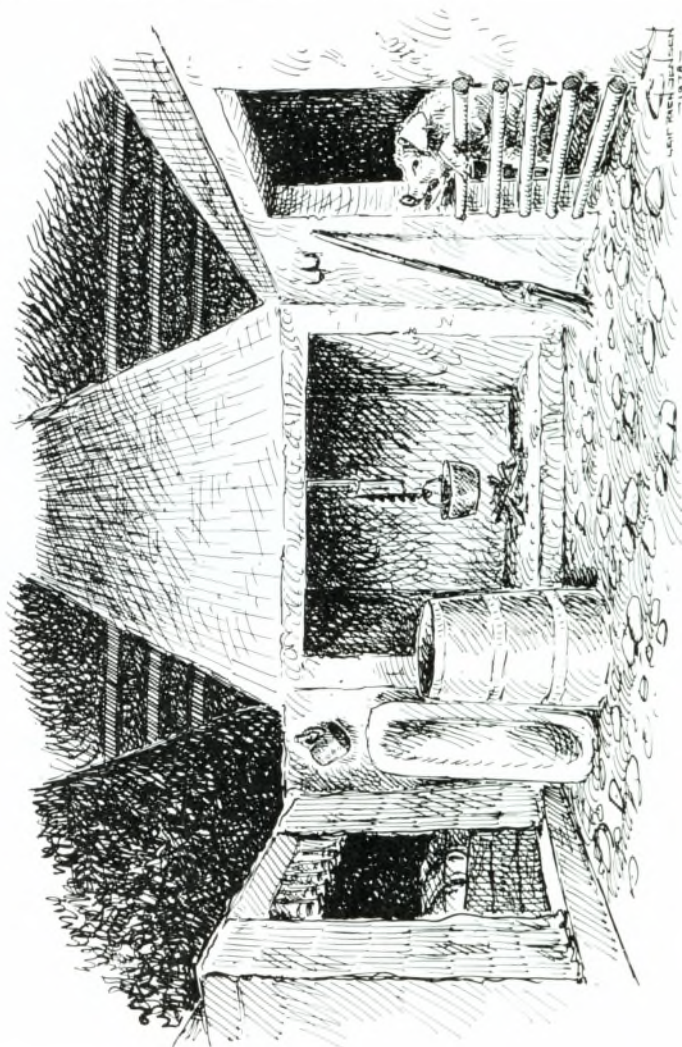
Fra Holger Danske 1911, Gyldendal.

Den gamle skik med i fællesskab at spise grøden af samme lersfad brugtes endnu i min barndom i V.-Moselund. – Hygiejnen bestod i, at enhver angreb grøden i sin særlige vinkel. Faren opstod først, når væggene i grødfadets mange individuelle vinkler begyndte at bryde sammen. Men når man kom sulten hjem efter en lang dags arbejde og derefter havde malket kørne, tog man det ikke så nøje med hygiejnen.

*På bænken han sidder i børnenes rad
og søber med lyst af sit mælkebrødsfad,
og konen står tryk ved hans side*

Johan Skjoldborg i »En bonde hån vågner med hanen på hjald.«

Åkjær synger om det i »Mors rok«:
Pigen nys fra gruens glød
svang bort den sorte gryde,
sænkede den i sengens skød
for grødens trods at bryde

Køkkenet med det åbne ildsted

I henhold til skiftet 1688 var der et sengested, en alkove i køkkenet, som grænsede op til stalden. Gulvet har antageligt været lerstampet med flade sten imellem. Angående det åbne ildsted læs teksten til de to følgende billeder. – Dette spartanske køkken er tegnet til bogen af Ragn-Jensen efter studier på Hjerl Hede.

»Vinterstuen« har været for mandfolkene. Den har båret sit navn med rette, der har været et godt lag rim på de tynde vægge, når frosten kom. - Det har været almindeligt dengang med et eller to sengesteder, hvor alle familiens medlemmer sov i fællig.

Sengetøjet har været det mindst mulige. Der nævnes kun en over- og underdyne plus en hovedpude for hele familien. Det sparsomme sengetøj har sikkert været forbeholdt kvinderne. Mændenes sengetøj må have været nogle ruge, værdiløse pjalter, som det ikke var umagen værd at registrere.

Underlaget i sengestederne har været lyng og halm, som ofte var tilholdssteder for mus og andet kryb.

Køkkenet

Ser vi på, hvad der findes i køkkenet udover det åbne ildsted under skorstenen, alkoven, en halv øltønde og to gamle sække, så er køkkengrejet så småt og sølle, som tænkes kan.

--- og alligevel:

Lul, - lul! Rokken går!

Nadverbordet samler.

Store sidder, mindre står

på bænk og bitte skamler

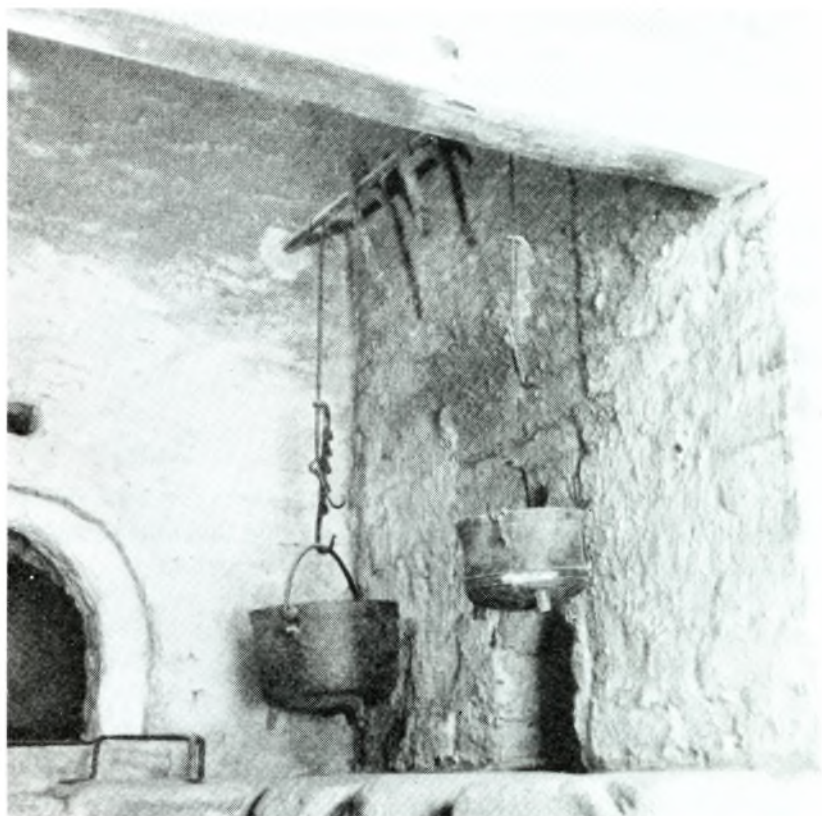
Åkjær

Der har været *een fælles beskeden opholdsstue*.

Man undres over, at de kunne nøjes med så lidt inventar, når vi tænker på vort overflodssamfund, hvor vi dårligt ved, hvad vi skal gøre ved tingene.

Jeg elsker den gamle den vaklende Rønne

Det er ganske tydeligt, at de tre søskende, som er blevet tilbage i hjemmet, Peder den ældre, Peder den yngre og Maren elsker deres »hjemmen«, selv om der kun er fattigdom og gæld, - sådan havde det jo altid været. Endnu værre havde det sikkert været i Skygge og Kragelund under krigene, da fjendtlige og danske tropper hærgede og udsugede Jylland til ukendelighed. - Det var livets gang, sådan

Åbent kogested i skorstensrummet, Tystrup, Sjælland.

Foto. P. Michelsen, Frilandsmuseet.

Det åbne ildsted

Fra de ældste tider var midtpunktet i huset det åbne ildsted midt på gulvet. Røgen trak op gennem et hul i taget, lyren. Senere anbragtes ildstedet under en stor åben skorsten, som det ses på billederne fra 1600-tallet. Disse skorstene var store og brede og gik tragtformet op i skorstenspiben.

Fotografiet her er fra Frilandsmuseet i Lyngby og stammer fra Lønnestak tæt ved Nymindegab. Sagen er den, at der er forskel på skorstene og ildsteder i Øst- og Vestjylland. På Sjælland er arnestedet med ildbænken anbragt i skorstensrummet, hvor husmoderen havde sin arbejdsplads inde under selve

Køkkenildstedet fra Lønnestak, gård i Vestjylland. Frilandsmuseet.

skorstenen. Men i Vestjylland fyldte ildstedet hele bunden af skorstenen, som det fremgår af illustrationerne. Gryderne anbragte man på en tre- eller firfod af jern eller i indstillelige kroge, som var fastgjort til en jernstang i skorstenen. I skorstenen var tillige kroge til ophængning af pølser o.lign., som skulle røges.

Det tagformede mørke hul bagved kedelen er indfyring til en bilæggerovn, og det firkantede hul ovenover er aftræk fra ovnen. I Jylland havde man nogle steder en særlig skorsten i bryggerset til bageovnen, sådan var det f.eks. i V-Moselund, Munklinde. Foran ovnen lå askegraven, der som bekendt blev brugt til allehånde.

Se P. Michelsen: Ildsteder og opvarmning. – Frilandsmuseet.

var kårene for en fæstebonde på heden. - Blot man havde sin »kost og seng«, som Peder den ældre havde hos sin broder, måtte man være tilfreds.

De elskede den gamle, den vaklende rønne. De to brødre hang ved deres fædrene hjem. Og da kun en af dem kunne tage styret, og de ikke kunne blive enige på egen hånd, måtte de lade retten afgøre sagen.

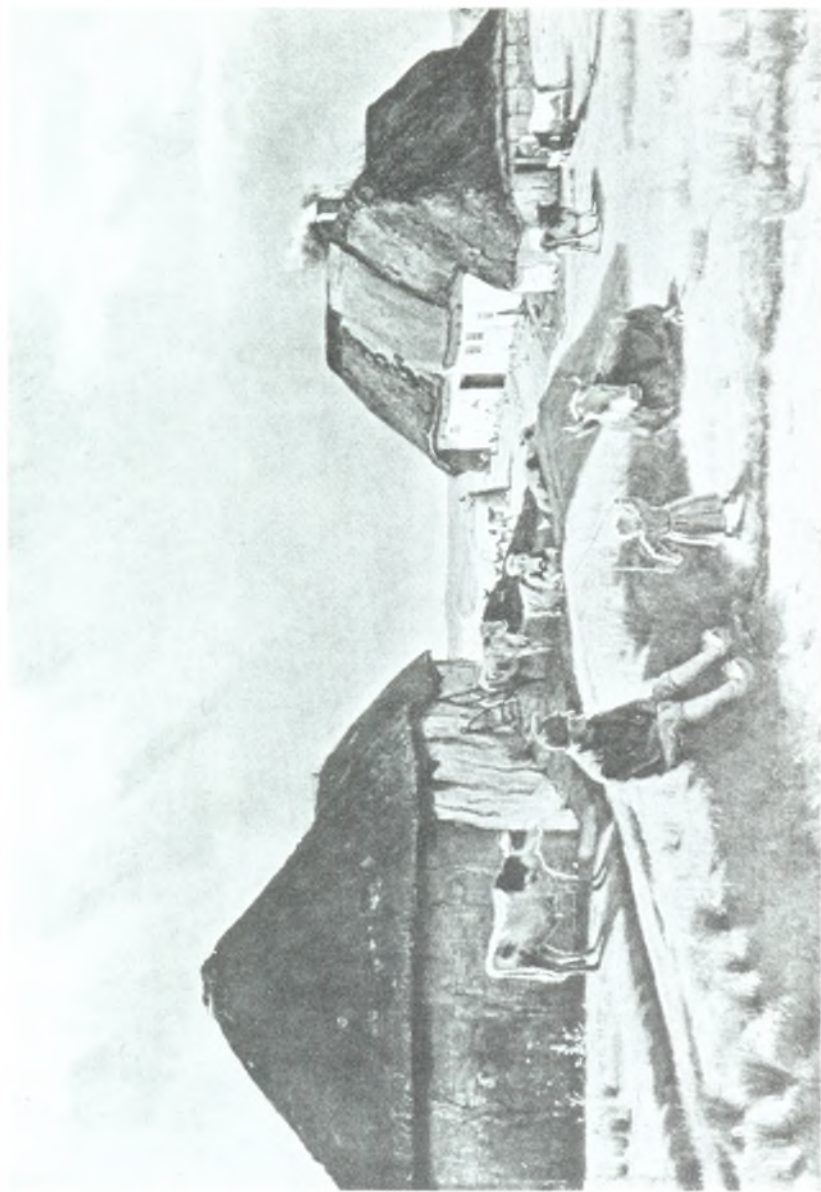
De elskede deres hjem trods de fattige kår, som retten afslører. - En retssag har den fordel, at den ikke beror på en privat, individuel beretning eller en følelsesladet beskrivelse; her får vi en neutral og juridisk oplysning om de faktiske forhold, så retfærdigt, som det nu kan gøres. Men bagved protokollens tørre ord og imellem linierne i herredsskriverens snørklede skrift aner vi, at der skjuler sig en verden af modsætninger mellem de to brødre i det daglige liv på fæstegården.

Peder den yngre og Peder den ældre er vidt forskellige. - - Det er jo en kendt sag, at når der skal skiftes, ender mange ofte i retten; det gælder både fattig og rig. I retten skal man nok lære hinanden at kende.

Men de to brødre har det tilfælles, at de begge er uløseligt bundne til hjemstavnen. - Peder den ældre vil ikke uden videre overlade fæstegården til broderen efter skiftets ordlyd. Han har måske til at begynde med haft ledelsen af gården og ansvaret for, at de gamle forældre fik deres aftægt. Der er meget, der taler for, at forældrene døde 1687, en tid før skiftet 1688, idet Peder den ældre klager over, at der ikke er holdt skifte i rette tid. Og den omstændighed, at det oplyses, at han har nydt værelse og kost hos broderen i vinter, tyder på det samme.

Han har sikkert i længere tid haft et godt øje til Peder den yngre, som måske med årene har vist større selvstændighed og dygtighed og bidraget til at manøvrere broderen ud af billedet. - Og for at ordne sagen brødrene imellem, må retten træde til.

Peder den ældre giver ikke op. Han *pukker* på sin ret. Selv om han ikke har penge i ryggen, har han dog to aktiver i baghånden, tror han da. Han hævder at have lånt den afdøde far penge, hvorfor han kræver to stude. Men han har selvfølgelig intet skriftligt bevis. -

En vestjysk bondegård. Hans Smidth. Udstillet 1872. (Gad 1933).

Endvidere regner han med at have et aktiv i gårdens brøstfældighed! - Han mener bestemt at have en aftale med sin bror om, at de skal dele arv og gæld. - Gårdens brøstfældighed mener han at kunne afhjælpe billigere, end vurderingsmændene har beregnet, og derved kunne han indirekte »tjene« penge ved at spare!

Ak, ja, det hele viser sig at være dagdrømme, som han selv stædigt holder fast på og til sidst selv tror på, men som desværre ikke kan omsættes i den kontante virkelighed, og som ikke vejer i den juridiske vægtskål af mangel på »bevis«.

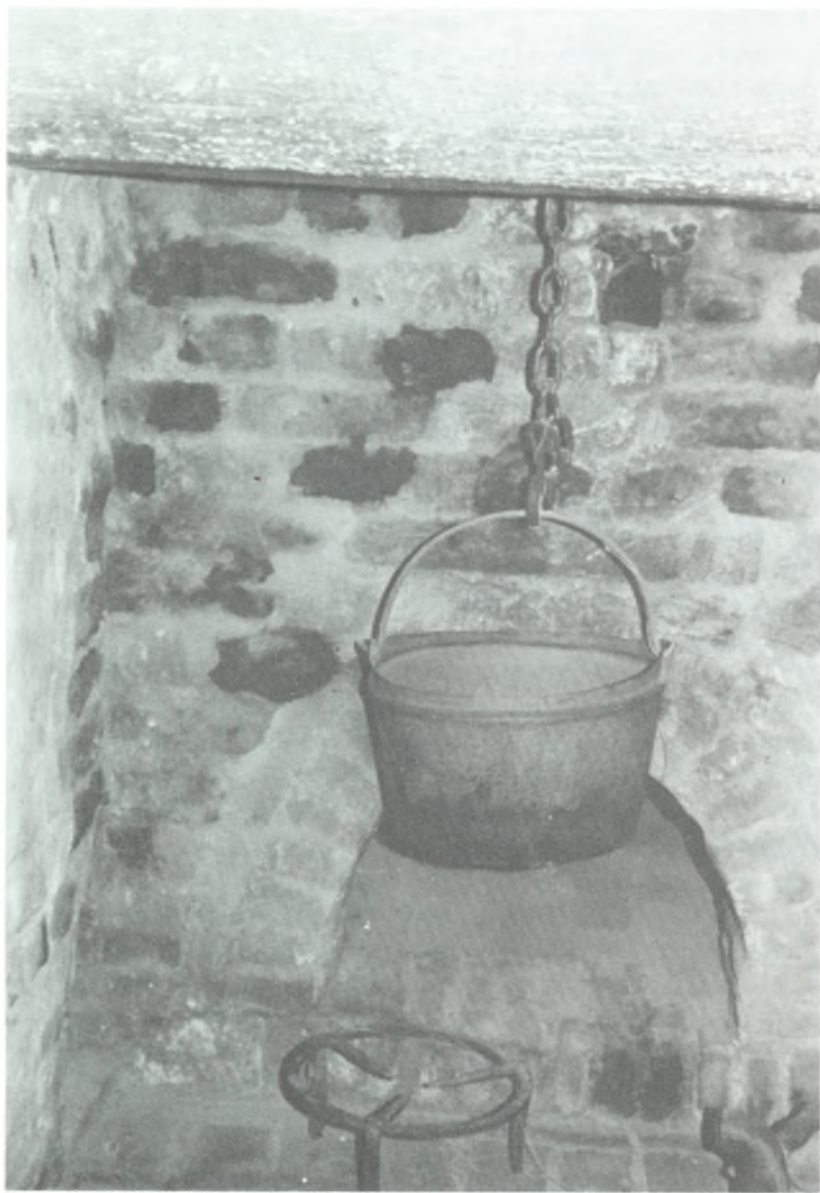
Peder den yngre har ungdommens vovemod. Han er ikke bange for at vedgå fæstegårdens gæld. Det forstyrrer ikke hans nattesøvn. Det rører ham ikke, for sådan var det også i hans fars tid. Det vigtigste er, at han har sine kreaturer og sine marker, som han skal leve af, så gør det ikke så meget, at gården er brøstfældig, det kommer i anden række.

Han var måske ugift, men det skulle være mærkeligt, om han ikke drømte om en pige til fæstemø. Hvad ved vi. Foreløbig havde han søsteren Maren, hun skulle nok sørge for, der var sul på bordet, og at han havde klæ'r på kroppen. Lad så være, at det var en sølle gård at se på, sådan var jo også de andre huse og gårde i denne magre egn, hvor udseendet ikke spillede nogen rolle.

Kreditorerne var han ligeglad med, man kan nu engang ikke klippe hår af en skaldet; - og hvad herremanden angik, så var *han* personlig pligtig til at betale bøndernes skatter, hvad enten det gik op eller ned med landgilden. Adelen var skattefri af samme grund. Ejeren Jakob Ulfeld måtte oven i købet være glad for, at en karl som Peder den yngre ville overtage et så usselt aktiv; her var intet at tabe, alt at vinde!

Ret eller uret

Om Peder den yngre har gjort sin bror uret eller ej, kan vi ikke afgøre. - At der har været noget imellem dem, kommer vi ikke udenom, heller ikke at de begge elskede den plet, hvor de var vokset op. Den »plet«, som Jeppe Åkjær synger om i mindet om sit barn-domshjem, på trods af den hovne og brovtende bedstefar, ---

Åbent ildsted. Frilandsmuseet. Fot. L.

»Hvad var vel i verden det fattige liv....., om ikke en plet med en dal og lidt siv, vort hjerte i skælvinger bandt!« - Sådan kunne de to brødre trods alt synge:

Jeg elsker den plet med det evige grønne
de ældgamle mure, de vinduer små.

Jeg elsker den gamle, den vaklende rønne,
men det kan I andre vel ikke forstå.

Efterskrift

Det kan synes ubehageligt, når man under sin slægtsforskning støder på retssager, selv om de er mere troværdige vidner end mange rosende ligprædikener. - I dette tilfælde må vi være taknemmelige for, at skiftet p.gr. af retssagen overhovedet er blevet opbevaret.

Vi får en realistisk beskrivelse af en forfalden fæstegård. - Vi må dog være forsigtige med at generalisere ud fra et enkelt tilfælde, da der også findes mange »fede« skifter, navnlig på øerne der vidner om langt bedre forhold. Vi må her betænke, at vi befinder os i Vestjylland i en fattig og nøjsom hedeegn, og den slags huse og gårde har der faktisk været en del af lige op til vor tid. Den dygtigste forsker indenfor dette område er nok H. P. Hansen, Herning, der har indsamlet et forbavsende materiale, som er nedfældet i Bogen »Hedebønder i tre Slægtled«, 1958 (udsolgt). Selv husker jeg fra min barndom de dårlige boliger på Agerskovhede på vejen mellem Munklinde og Ilskov kirke.

Vi går en tur i marken med Chr. V's markbog 1683

*Så går de ud i søndagsro
at se om rugen snart er mo',
Jens og hans viv.
Jeppe Åkjær*

Til et besøg på en dansk bondegård hører også en tur ud i markerne for at besigtige ager og eng. - Når jeg kommer til Munklinde, skal jeg altid en tur ned til »æ stem'værk« ved Karup å.

Jeppe Åkjær har i sit store digt »Jacob og hans sønner« i Rugens sange givet en mesterlig poetisk skildring af en sådan markvandring efter en familiefest i den fædrene gård.

Vi vil nu forsøge at gøre det samme i Skygge 1688 sammen med fæstebonden og se lidt på hans marker og kreaturer. Her er vi så heldige at have fast grund under fødderne i dobbelt forstand. Alle kreaturerne er nævnt i skiftet 1688, og alle markerne kender vi navn på fra samtidens matrikelsbøger.

Chr. Vs Matrikelsbog af 1688 bygger på Chr. V's berømte Markbøger fra 1681-83, d.v.s. opmålingsprotokollerne fra hele landet, hvor al jord bliver inddelt i »tønder« og afgiften beregnet i »hartkorn«. (R.A.)

Foto E. Rasmussen

Rigsarkivet, København

Centralmyndighedernes arkiver, bl.a. matrikler, folketællingslister og meget mere.

Før vi begiver os af sted, vil vi give os tid til at se lidt nærmere på, hvorledes opmålingen og dyrkningen af jorden var dengang.

Når vi beskæftiger os med disse gamle Jorde- og Matrikelsbøger, imponerer de os ved deres forbavsende detaljer i opmåling af al opdyrket jord, hver en ager, lod eller fælle, der angives tillige med værdien af skov, eng, fiskeri etc. - Dette vældige arbejde blev udført i løbet af få år ved hjælp af en stab af velorganiserede og trænede embedsmænd, som ydede deres bedste i håb om at komme højere op ad rangstigen. Denne kæmpemæssige opmåling var jo ikke blot til lyst og pral. - Men den skyldtes den gamle tilbagevendende historie, »at riget fattes penge«. Det var ikke så mærkeligt efter de mange ulykkelige krige under Chr. d. IV. og den dermed følgende udplyndring og ødelæggelse af landet af svenskerne og fremmede

tropper. - Det var altså »skattevæsenet«, som var på spil og satte dette fantastiske arbejde i gang, hvis bekostning var noget, der kom igen. - Hvor skulle skatterne komme fra om ikke fra Danmarks jord og fra fæstebønderne, derfor måtte der en taxering af jorden til for at opnå en mere retfærdig og rimelig fordeling af skatterne end det forældede landgildesystem i naturalier.

Vel var bøndernes kår trange og små, men sammenlagt ville udbyttet blive en net sum til hoffets og embedsstandens ofte ødsle udgifter i enevældens tid. - Der var ikke en opdyrket mark eller lod, der gik fri.

Dette kæmpemæssige værk af opmålingsprotokoller fra 1680'erne findes nu på Rigsarkivet i hundreder af tykke bøger. - Som eksempel på, hvor grundigt arbejdet blev gjort, og hvor meget det fylder, kan jeg anføre, at Munklinde gård fylder 22 foliesider, og når vi kommer til Skygge, hvor der dengang var tre fæstegårde, hvoraf den ene var en partsgård, fylder opmålingen 30 + 30 sider, ialt 60 foliesider. -- For eftertiden er Markbogen et uvurderligt værk, som giver et billede af, hvorledes jorden blev drevet i fællesskab. Hvert *Fald* (d.v.s. et bestemt jordareal) nævnes ved navn og inddeles i mange agre, som igen fordeles mellem de 4 bymænd i Skygge. Jorden deles i snesevis af smalle agre, for at de alle kunne få del i jordens skiftende bonitet. Hver af de smalle agre er opmålt i 2 bredder, en i hver ende; dertil kommer opmålingen af længden og til sidst slutresultatet = Kvadratalen. Den omstændighed gør, at det hele fylder så meget. - Stykkerne er kileformede, idet de formentligt udstråler fra bykærnen. Se billedet.

Den fælles opmåling fylder 30 sider. Derefter samles de 70-80 småbidder under et for den enkelte fæstebonde. Peder Sørensens jordlodder samles under et, stykke for stykke på 10 foliesider som et samlet grundlag for ansættelsen af det skattemæssige hartkorn. - Denne hartkornsvurdering af jorden har været så grundig, at den med små ændringer har holdt sig næsten til vor tid, til begyndelsen af 1900 tallet. Vi får tillige indblik i, hvorledes jorden dyrkedes i fællesskab. Fæstebøndernes gårde var samlet i centrale landsbyer, som i Vestjylland var meget små.

Men nu er det vist på tide, at vi tager Markbogen i hånd og

begynder vores markvandring ud i det fri og ser på de forskellige »Fald« og hvor mange agre, de indeholder. - Vi kan heller ikke undgå at møde Peder Sørensens kreaturer, men dem gemmer vi til en senere kommentar. Foreløbig benytter vi Markbogens egne ord: Arkiv nr. 1290 S. 79 og 81, R.A.

1683	Protocoll offuer Jordmaalingen udi Silkeborrig Ambdt Hiids Herrett Kragelund Sogn Sckygge = 3 gaarde								
Proprietarien = Ejeren	Sckygge byemends naufne								
Graff v. Allefeld (Herningsholm)	1. Søffrenn Christensen				-	-	-	1	gaard
Monsr Claus Limb udi Kiøbenhafn	2. Graffers Jensen Peder Hansen				-	-	-	1	gaard
Welb. Jacob Ulfeld til Webnersholm	3. <i>Peder Søffrensen</i>				-	-	-	1	gaard
	Gammel Matricul 1664 Hart Korn				Ny Matricul 1688 Hart Korn				
	tdr.	skp.	fier.	alb.	tdr.	skp.	fier.	alb.	
	1.	4	2	0	0	3	1	1	0
	2.	5	0	2	2	3	3	0	2
Peder Sørensen	3.	4	3	2	2	3	0	1	0

Chr. V's Markbog 1683

Proprietarion 12
 Gyltge Byggheds 1
 Grafv allefeld = i Byggheds Byggheds - - - igvord
 Konig Claus Byggheds Byggheds - - - igvord
 Helt Jacobsfeld Byggheds Byggheds - - - igvord

Proprietarion Markbogen 1683
 Helt Jacobsfeld Byggheds Byggheds Specifikation
 No: = 3 = Byggheds Byggheds - - - igvord 91
 Stoffel d. s. N: Byggheds Byggheds 47064
 Lant aggr. Byggheds Byggheds

Fr III's Landgilde Byggheds Byggheds
 1664 48000
 Helt Jacobsfeld Byggheds Byggheds
 7 Byggheds Byggheds
 7 Byggheds Byggheds
 7 Byggheds Byggheds
 7 Byggheds Byggheds
 7 Byggheds Byggheds

Brudstykker af Chr. V's markbog 1683 og Fr. III's landgilde, hvor Peder Sørensen og Søren Povelsen, Skygge omtales. »Oversættelsen« af teksterne findes trykt ved siden af.

Fr. III's landgilde 1664

Welb.	Corfitz	Søffren Poffuelsen,	
	Ulfeltz	2½ ørtug rug	
	Matrup	1 svin	
		1 fœnød	
		1 lamb	htk. 4-3-2-2
		1 gaas	
		2 høns	

Markbog 1683:

Faldennis naufne med dets
streckning og aggre

1. Tofte - fald	S : N	26 agre
2. Langager	S : N	23 agre
3. Tuerblochene	Ø - V	10 agre
4. Nederager	S - N	35 agre
5. Sønder Meldbrød	----	30 agre
6. Nør Meldbrød	--	32 agre
7. Vingefald	--	41 agre
8. Dalbachfald	--	16 agre
9. Blokback	--	20 agre
10. Tørvevejsbak	--	15 agre
11. Nørdall aggre	--	33 agre
12. Sandfald	--	22 agre
13. Østerhede ager	--	8 agre
14. Mallum hede	--	9 agre
	Summa	320 agre

Jorden inddeles i grader efter bonitet, hvoraf flg. nævnes

god	4 td. land pr. td. Hartkorn
middelmådig	6 td. land pr. td. Hartkorn
skarp	9 td. land pr. td. Hartkorn
ond	12 td. land pr. td. Hartkorn

1., 2. og 3. fald:

skarp rug jord af grå sand og grus

såes m. boghvede 1 år, m. rug 2 år og hvil i 9 år

4. fald *ond* rug jord af rød og hvid sand, såes og do hvil 12 år

5. fald *skarp* rug jord af grå og rødfarvet sand ---- 9 år

6. fald *M. M. = middelmådig* rug jord af grå og hvid sand, o.s.v.

7. fald *skarp* o.s.v.

8. fald Ingen betegnelse

9. fald *skarp*....., bemenget m. sten, såes o.s.v.

o.s.v.

13. fald *ond* boghvede jord af sandgrund og sten, boghvede 2 år, hvil 30 år! NB. »Østerhedeagre« En del jord opbrudt udi heden.

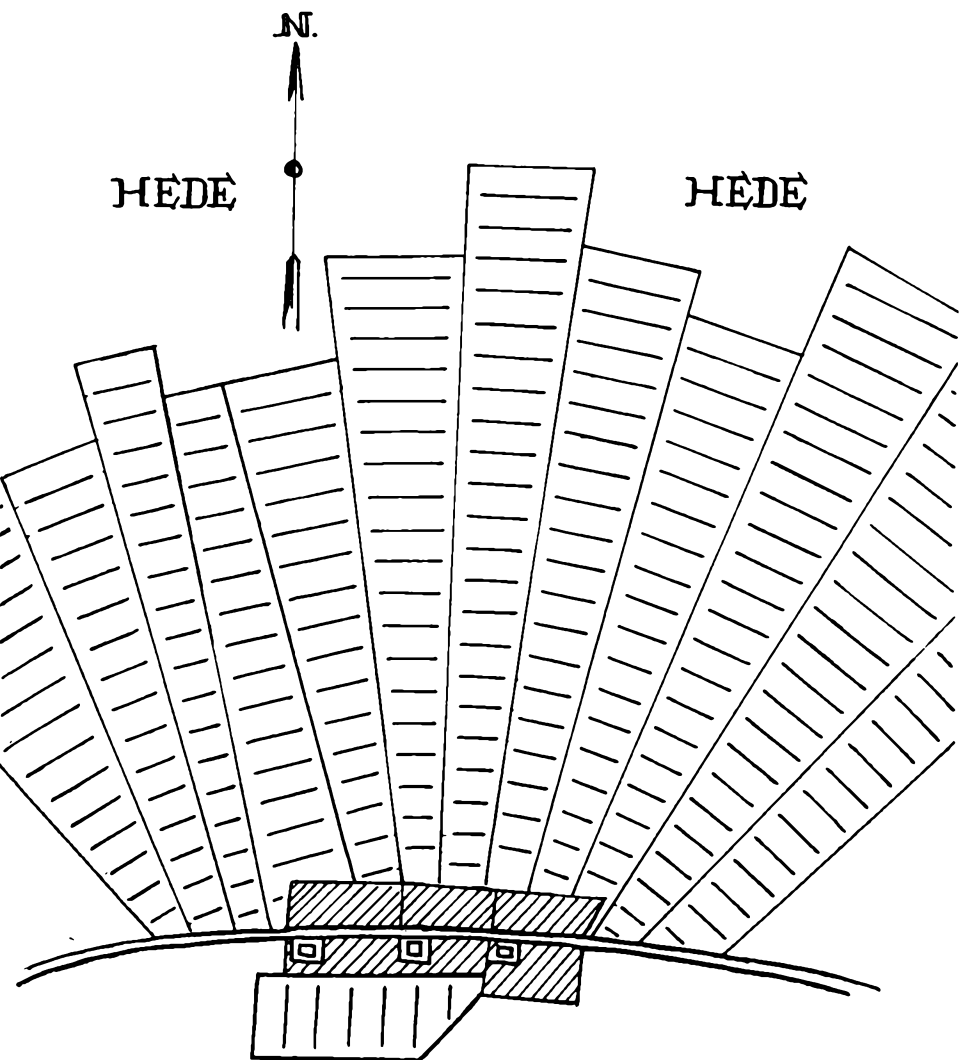
14. fald Mallum hede..9 agre, delt i 3 lodder

Efter markbogens beskrivelse var jorden i Skygge tarvelig som gammel opbrudt hedejord. Den betegnes som *skarp* rugjord og med andre tillægsord som *middelmådig*, *ond* og *bemenget* med sten. - Men der kunne dog dyrkes den nødvendige rug og boghvede. Jorden dyrkedes med *vangskifte*, d.v.s., at det ene år dyrkede man f.eks. rug og det næste år boghvede, hvorefter jorden hvilede det følgende eller de følgende år, alt efter jordens bonitet.

Vangskiftet indførtes i dansk landbrug i Valdemarernes tid i middelalderen. Cisterciensermunkene var foregangsmænd inden for jorddyrkning og kvægavl og på mange andre områder som lægekunst og deslige. Disse ting blev betragtet som en Gud velbehagelig gerning. Sådan levede munkene f.eks. i Øm kloster ved Mossø, Skanderborg.

I Skygge havde man ikke som på Sjælland 3-vangsbrug (3 fald), men det som kaldes *græsmarksbrug* eller *flervangsbrug*, d.v.s. hvil fra 9-12 år og op til 30 år på den sandede hedejord, inden jorden kunne dyrkes igen.

Vangskiftet var dengang et fremskridt som en fornuftig dyrkning og fordeling af arbejdet året rundt. Agrene dyrkedes med sædskifte og derefter flere års hvil. - I disse hvileår lå jorden hen i græs til

Leif Ragn-Jensen

Forsøgsskitse over Skygge 1683

Opmålingen kan tænkes at have set omtrent således ud, dog med større udstrækning og flere agre. 11 vange, eller fald og 2 hede-agre har ligget syd-nord og 1 fald øst-vest. – Toften, det skraverede om hver gård, var til privat brug og holdtes udenfor fællesdriften.

kvæget. Med græsset var det så som så. Det sørgede naturen for i form af kvikker og ørkenagtige græstuer. Kvikrødderne var fredede, dem ønskede man ikke at komme til livs. Det lod sig heller ikke gøre med datidens enbladede træpløve og bløde harvetænder.

Af afgrøder dyrkedes kun *rug* og *boghvede*, d.v.s. kun det nødvendige til livets opretholdelse. Havde de rug og boghvede, havde de brød på bordet til »unden« (middag) og grød i gryden til »nætter« (aftensmad).

Navnene på de forskellige mark»fald« var navne, de var vokset op med fra barnsben, og som var en selvfølgelig del af hverdagen.

Markvandring

Vi går ad marker og agre, som kunne fortælle slægtens historie gennem hundreder af år, hvis de fik mund og mæle. - Det er i juni måned, skifteretssagen var den 18. juni. Alt er grønt nu. De »hvilende« agre lyser af det dugvåde kvikgræs, gule blomster og hjerte-græs, og på de tilsåede agre er forårsrugen ved at skride:

»Det lokkespil, det klokkespil fra sommerrugens top,
det er den kjære danske lyd, hvorved vi voksed' op!«

Aakjær

Peder Sørensens kvæg

De grønne agre myldrer af liv. Det er Peder Sørensens kvæg, der står og måber med åbne kvieøjne i flegmatisk ro og glør på os fremmed' folk. - *Kreaturerne kender vi fra skiftet 1688, hvor de nævnes stykke for stykke.* Vi er på virkelighedens grund, når vi går denne søndagstur med Peder Sørensen i marken.

Peder går stolt hen til sine 2 bæster, den gamle gulblissede hest og den trivelige brune hoppe; han gnider »den gamle« bløde mule og har måske en brødskorpe i hånden, »han klapper hoppen på dens brune runde flanker«. Han grynter i skægget; *han* kører ikke med stude, men med heste som mølleren i Bording! Selvfølgelig har bæsterne deres egne personlige navne, som er lige så dyrebare som børnenes. »Den gamle« blissede havde *faderen Povel Sørensen* allerede, da sønnen blev født.

Peder Sørensens kvæg 1688.

Derhenne står den blanke, ravnsorte ko, »æ swot'«, som er alles stolthed, den giver mælk og smør på bordet, og i år har den tilmed en spædkalv, som står og krykker med udadvendte og skrævende ben. -- Den sorthjelmede stud er fed og boven, den er sine 6 rigsdaler værd til næste landgilde.

Så er der alle hans unghøveder, hans kvæg, som danser rundt i sort og hvidt. Hvad de ikke er, det kan de blive, en reserveskilling til at holde de værste kreditorer fra porten. De 11 får, 3 væddere og de 3 spædlam volder ingen bekymringer, de kan altid finde føden på fælleden ved Mallum hede; de skaffer uld til de strikkede hoser og luer og spind til at væve vadmestøj, for ikke at tale om de røgede fårelår, der skal hænge i køkkenskorstenen, - ja, og derhjemme går 'et so-svin og grynter i stalden, som ligger i forlængelse af køkkenet i stuehuset. Stalden nævnes i forbindelse med isteradden, stuehuset 1688. So-svinet skal slagtes til jul og giver sul i saltkarret og mad på bordet i de lange, mørke vinteraftener.

Når Peder ser hen over agrene med det levende kvæg og øjner den gamle, den vaklende rønne i horisonten, så føler han sig som en rig mand med foden under eget bord; der er det gode ved det, at i det daglige er han sin egen herre, og det kan hans husbonde, fæsteejeren, den velbårne Jacob Ulfeld ikke forandre noget ved.

Når jeg har skildret Peder Sørensen som en optimist, trods alt, så har det sin rod i denne markvandring, vi lige har foretaget. Hans marker og kreaturer er slet ikke så ringe, og bare han har dem, skal han nok klare dagen og vejen.

I trange tider er det dyrene og markerne, det kommer an på, sådan har det altid været. Alt det andet må vente til bedre tider.

Og så synger vi igen efter folkevisen: Jeg elsker den plet med det evige grønne..... men det kan I andre vel ikke forstå!

En bindstouwhistorie fra fællesdriftens tid

Thomas Sørensen »Bødker«, Agerskov har i en af sine historier fortalt om fællesdriften, som er tilknyttet egnen, I, 148. Det er en bindstouwhistorie, han har hørt som dreng af de gamle, som har fortalt den videre fra deres barndom. Her gengives kun begyndelsen af spøgelseshistorien:

- I Bøgelund boede i gammel, gammel tid en mand, der hed Anders Pejersen. Det var i den tid, da folk havde ager om ager. I skellet mellem agrene var gravet en række knolde, sådan at hver mand kunne se, hvortil han måtte pløje. Øst for engen (på den anden side åen) ligger der en fald agre, der den dag i dag kaldes Agerskov agre. På den tid, hvorom a vil fortæll', havde hver mand i Agerskov, der boede i de fire gårde, en ager på Agerskov agre, og her havde Anders Pejersen ager om ager med beboerne i Agerskov. Anders Pejersen var meget nærig og gerrig, og når han kunne se sit snit dertil, flyttede han knolderækken og pløjede ind på naboens ager.

Men da han så var død, kunne han ikke få fred i graven, fordi han havde været altfor bjergsom i levende live. Han gik således og skrumlede omkring ved skellene på Agerskov agre. Der var flere, som så ham der, længe efter at han var død. Han gik med en gammeldags toplue på hovedet og var i en skindtrøje og et par skindknæbukser og lange hvide hoser. I den mundering gik han med en spade og kastede knoldene i skellet tilbage på agrene.

Klædedragten og fællesdriften kan godt stamme helt tilbage fra middelalderen.

De Skyggemænd, en klage og et forbud 1681

Hids herreds tingbog 23/8 1681

Fæstegårdene i Skygge har haft brugsret til nogle enge, velsag-
tens langs Elbæk og Skygge å samt i Skyggehale langs Karup å. Det
kan vi se af en klage i tingbogen 1681. Klagen lyder sålunde:

»Anders Christensen i Skygge, Peder Sørensen, Gravers Jensen
og Peder Hansen i Skygge. Klage på menige Bøgelundmænd og på
Niels Andersen i Bording mølle, Chr. Jensen og Christen Madsen i
Vester-Moselund, Anders Sørensen i Cloed Mølle, Chr. Mikkelsen
i Kloed og Chr. Jensen i Elbæk, *for de lader deres kvæg og fæmon
ulovlig wolddrive og hvoltræde deres bløde enge den fattige mand
til stor skade.*«

»Wolddrive« og »Hvoltræde« trænger til en nærmere forklaring.
»Wolddrive« bør oversættes = drive på græs. Det udledes af det
oldnordiske: »volrr« = græsmark. »Hvoltræde« = hul-træde. -
»Hvol« udleder jeg af det jyske: hwål = hul, d.v.s., at køerne laver
huller i de bløde enge med deres klove.

De Skyggemænd vil ikke finde sig i, at deres naboer i øst og vest
fra Klode mølle til Vester-Moselund driver deres kvæg henover
deres dyrebare enggræs og hvoltræder det. - De forstår ikke, at
deres naboer, som de mener er mere velbjergede end de selv, kan
næppe det. Det er en underkuelse af den fattige mand, som retten

må tage sig af. - Enghøet og græsningen var en livsbetingelse for de fattige fæstere på heden.

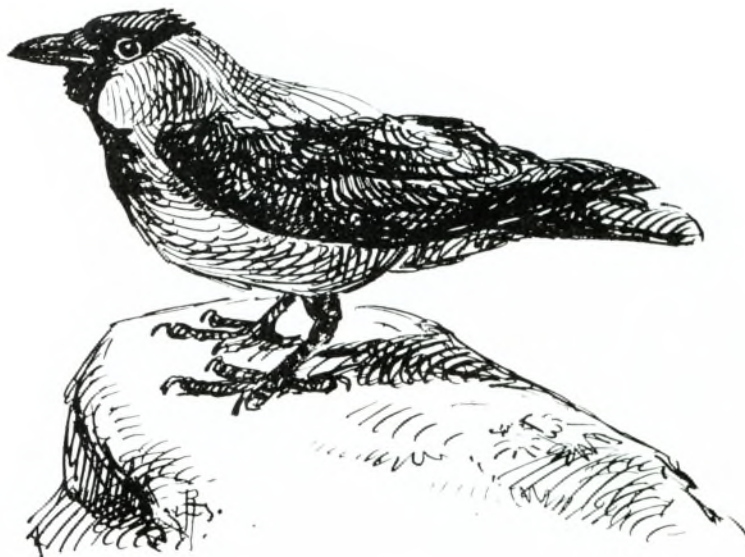
Fæsteskite 1673

Silkeborg amts familie- og folkeskatter (R.A.) oplyser, hvem der har gården i Skygge i fæste.

1673 nævnes Søren Povelsen som fæster.

1674 nævnes Peder Sørensen som fæster.

I Afkortninger 1673 fra samme arkiv omtales fæsteskitet: Søren Povelsens søn, Peder Sørensen, som skal have sted og fæst. D.v.s. overtaget fæstegården i Skygge, hvorefter Søren Povelsen er gået på aftægt hos sønnen.

Krage

Bindingsværk

Den gamle forfaldne fæstegård i Skygge er forlængst forsvundet. Det eneste man har fundet i vore dage er en brøndkarm, som kom til syne ved en grusgravning. - Fæstegården har måske kendt bedre dage før Svenskekrigen 1657-60, da Søren Povelsen var fæster, og Maren Nielsdatter havde nok at gøre med at sørge for de 8 børn, som voksede op.

Ønsker nogen at se nærmere på vore forfædres huse, kan jeg anbefale at besøge *Herning Museum* med den gamle *hedegård og æ bindstouw m.m.*

På Sjælland har vi *Frilandsmuseet i Lyngby*, hvor der findes en ægte gammel trelænget *gård fra Kølvrå, Karup hede*, opført i bindingsværk.

Inden vi går over til at berette om, hvad der yderligere skete i 1600 tallet, vil jeg slutte med nogle vers af *Anton Berntsen: Bindingsværk*.

Bindingsværk

Mi Fåes Huws wa sempel Bindingsværk,
no gammel Stolper mæ let Mur imelld,
æ Temmer wa kons Fyr å ett ræt stærk,
æ sønder Vekk begyndt så småt å helld.

Men indenfå æ Veeges kalket Tawl
 wa godt å væær, isæer ve Vinterdaww,
 vi djeld æ Plads derinnd mæ Kre å Awl,
 vi fæk æ Føø å brugt ett møj å klaw.

Æ Møen wa Såj å Mos, æ Tag wa Stro,
 de ga wos Ly mod Blæst å Sne å Ræen,
 æ Daer wa law, æ Rudder klåår å smo
 di llyst så venle, næer æ Lamp wa tænd.

Mi Fâes Huws kund ett blyw ve å sto,
 Di bygt et om - no håer a kons et Minnd,
de gammel Bindingsværk må gjaan fågo,
blot a må ejj den Fre, dæ wa derinnd!

Anton Berntsen

Møen = Mønning, Husets rygning.
Såj = Græstørv.

Gård fra Kølvrå, Karup hede. Frilandsmuseet.

8

Baglæns historie

Fæstebøndernes data

Vi kommer nu til et arveafkald fra 1671. - Sagen er den, at vi i denne fremstilling bevæger os tilbage i tiden, fra det kendte til det ubekendte.

I Munklindebøgerne I og II brugte vi den modsatte metode og begyndte med de ældste slægtled og førte historien frem til vor tid. Denne gang går vi den modsatte vej.

Vi vil begynde med en oversigt over kildematerialet.

Fæstebonden i 1600 årene

De historiske kilder

- 1703 **NIELS SØRENSEN**, Skygge bortskøder hus i Hestlund.
Landstingets skøde og pantebog.
- 1688 Niels Sørensen nævnes som søn af sl. afdøde **SØREN POVELSEN**, »som boede og døde i Skygge« - Skifteretssagen. Hids h. 18/6
- 1688 Chr. V's matrikel. R.A.
- 1683 Chr. V's markbog. R.A.
- 1681 De Skyggemænd klager over, at deres enge nedtrædes af deres naboers kvæg. - Hids h. tingbog 23/8

- 1673 Fæsteskitte fra Søren Povelsen til sønnen Peder Sørensen, Skygge.
 1671 Et arveafkald fra Mette Pedersdt., Mausing. - Tingb. 14/3
 1664 Frederik III's landgildematrikel. R.A.
 1661 Matrups jordebog. R.A.

Tre krige, hvor Jylland plyndres og hærages:

- 1657-60 Svenskekrigene
 1643-44 Torstensonskrigen.
 1625-29 Kejserkrigen, Wallenstein.
 1638 Søren Povelsen nævnes som fæster i Skygge. Lensjordebogen (R.A.)

Sætter vi nu Søren Povelsens alder på den tid, år 1638 til ca. 20 år, kan vi bestemme hans omtrentlige fødsel.

Ca. 1617- 18 el. tidl. er Søren Povelsen født. Død 1687/88 (Skiftet). -- Går vi så et skridt længere tilbage og retter blikket mod *Søren Povelsens far*, hvis fornavn vi kender, nemlig Povel?, så må Povel være født i slutningen af 1500 årene.

Ca. 1598 el. tidl. er Povel .. (efternavn ukendt) født.

Søren Povelsens børn

I skiftet 1688 nævnes 8 børn. Deres fødselsår kender vi ikke, og vi ved heller ikke, om rækkefølgen i skifteretsprotokollen er efter alder. Det er muligt, at »Niels Sørensen« nævnes først, da han i social henseende måske har været den betydeligste og en foregangsmand. I skifter kan det ske, at en yngre søn nævnes før en ældre datter, I, 46.

Hvad Søren Povelsens muligt høje alder og ægteskab angår, kan der efter datidens levevis tænkes mange muligheder. 1638 nævnes han i lensjordebogen. Han kan f.eks. have været ungkarl, da han overtog fæstet. Han kan evt. have overtaget »enken i fæstegården«, akkurat som skytten på Vinderslevgård gjorde, da han 1770 fik fæstegården i Voer....« på condition af at han ægter enken på ste-

det«... 11, 203. Først i hans næste ægteskab blev han stamfar til Voerslægten i Bøgelund.

Det er også værd i denne forbindelse at nævne et andet eksempel på forskellen mellem overtagelsen af gården og børnenes fødsel. Da Gammel Pæjr i Munklinde overtog faderens gård og underskrev aftægtskontrakten 1786 var han endnu ikke fyldt 18 år, og først som 27 årig 1796 fik han datteren Maren (Overbyslægten). I, 52 og 195. Se et andet synspunkt kap. 11.

Vi går videre med skildringen af fæstebonden i Skygge, idet vi begynder med at tage et overblik over samtidens historie og derefter ser på, hvad tingbogen 1671 fortæller.

Hedehøg

Samtidens historie

Historien kommer os ved. Det hører med til forståelsen af livet og vor egen eksistens at kende slægtens og vort folks historie, som Arild Hvitfeld sagde det 1603: »At leve udi tiden og ikke kende tiden, er som ikke at være til.«

Vi vil derfor i det følgende se på *en kort oversigt over begivenhederne i 1600-årene* for at skabe en mere levende forståelse af, hvad der hændte fæstebonden og hans herremand under Svenskekrigene, og de andre ulykker, som dette århundrede bragte over Jylland, ja hele Danmark.

Et kort historisk rids over 1600-tallet

Konger:

Chr. 4. 1588-1648

Fred. 3. 1648-1670

Chr. 5. 1670-1699

Fred. 4. 1699-1730

Krige:

Kalmarkrigen 1611-13 -- Uden resultat.

Deltagelse i 30'årskrigen 1625 -- uheldig.

Kejserkrigen 1626 - Wallensteins tropper hærger Jylland.

Christian IV, 1588-1648. Frederiksborg Museet.

Torstenssonskrigen (Sverrig) 1643-45. Jylland hærages.

(Chr. 4. såres i øjet på Trefoldigheden)

Freden i Brømsebro 1645: Danmark afstår Halland for 30 år, Gotland og dele af Norge.

De to Svenske-krige med Karl Gustav 1657-60

1. 1657-58: Jylland og Fyn hærages. - Vinteren kommer Karl Gustav til hjælp. Han rykker over isen til Fyn, Langeland, Lolland og videre til Sjælland. - Kbhvn. trues - Panik.

1658 Freden i Roskilde (Corfitz Ulfeld)

Den sørgeligste fred i vort lands historie

Danmark afstår Skåne, Halland og Blekinge + Hveen og Bornholm (Bornholm reddes af frihedskæmpere). Danmark mistede $\frac{1}{3}$ af riget.

2. 1658-60 Krigens fortsætter. Karl Gustav vil indtage hele Danmark. Jylland plyndres og hærages. - Fr. 3. sejrer ved stormen på Kbhvn. - Vore allierede: Brandenborgerne og Polakkerne drager op igennem Jylland med pesten i følge og hærger værre end Svenskerne.

1660 - Fred - Men den sørgelige fred i Roskilde står ved magt. - Ak -

Den skånske krig 1675-79. - Slaget ved Lund. Vi tabte.

P.S. De sørgelige krige mellem Sverrig og Danmark endte med d. st. nord. krig 1700-21 - siden fred.

Nogle sporsættende begivenheder

Svenske-krigene

1660 Enevældens indførelse

1664 Frederik III's Landgilde-matrikel

1683-88 Chr. V's Markbog og Matrikel

1683 Chr. V's DANSKE LOV

Fra Valdemarstiden havde vi forskellige landsdelslove: Jyske lov, Sjællandske - og Skånske lov, nu forenedes

de i een lov for hele landet. - Et dygtigt arbejde, som på flere områder har været gældende til vort århundrede.

Jylland var hårdest ramt af hærgning og plyndring. Den moderne historieforskning har afsløret, hvor uhyggeligt det gik til. - Vi skal senere læse et brev fra Jacob Ulfeldt om elendigheden i Skarrild i Hammerum herred.

- Hertil kom den såkaldte »pest«, en art plettyfus som lagde hele landsbyer øde.

1600-tallet var det sørgeligste i vor nationale historie. Med Danmarks storhedstid var det ovre, og vi stod tilbage med et lemlæstet og ødelagt rige.

Befolkningen var opdelt i 4 stænder.

1. Adelen 2. Gejstligheden. 3. Borgerne. 4. Bønderne.

Selv om krigen en overgang tvang alle stænder til at stå sammen, var det dog bønderne, det gik hårdest ud over, og det var bønderne, der måtte betale hovedparten af udgifterne gennem landgilderne.

En velhjerget borgerfamilie i 1660'erne. Frederiksborg Museet.

1600-tallet kan også kendetegnes ved *overgangen fra Adelsvældet til Enevælden 1660.*

Den første halvdel af århundredet var adelens glansperiode. De adelige levede det søde liv på deres slotte i pragt og herlighed. De var den herskende klasse, men en del forvaltede deres pund dårligt, og i Svenske-krigene spillede de fallit.

I den sidste halvdel af århundredet blev enevælden indført 1660. De enevældige konger og deres hof lod ikke adelen noget efter i næsten guddommelig pomp og pragt, men de måtte til gengæld påtage sig den byrdefulde pligt at bringe det ødelagte land på fode. - Nu gik det trods alt mod lysere tider.

Socialt set var *bonden* sorteper. Aldrig har bønderne haft så usle og trange kår som i fæstetiden, særligt i 1600-tallet. De levede i konservativ stilstand som fra Arilds tid, ofte i sløvhed og uvidenhed. - Men også de gik mod lysere tider. Hele fæstespørgsmålet vil blive behandlet i et senere kapitel.

Enkelte navne i 1600-tallet

ARILD HUITFELDT 1546-1609

Berømt for sin Danmarkshistorie. Den første efter Saxo. II, s. 84.

GRIFFENFELDT 1635-1699

Begavet rigskansler, dømt 1676

OLE WORM 1588-1654

Læge og oldtidsforsker, oprettede kunstkammeret (Nationalmuseet)

NIELS STEENSEN, »STENO« 1638-1686

Berømt alsidig lærd, geolog, theolog, læge m.v.

OLE RØMER 1644-1710

Fysiker. Beregnede lysets hastighed.

JESPER BROCHMAND 1585-1652

Sjællands biskop. - J. B.'s Huspostil. Mb. I s. 176/77

LEONORA CHRISTINA 1621-1698

Chr. 4.'s datter, g. m. C. Ulfeld. - Fængslet 22 år i Blåtårn. - skrev »Jammers Minde«.

THOMAS KINGO 1634-1703

Salmedigter

LUDVIG HOLBERG 1684-1754

Banebrydende digter og filosof

Tormentil Potentil

Arveafkaldet 1671

Hids herreds tingbog 14/3 1671. Landsarkivet, Viborg. B 46 D nr. 5, fol. 161 B og 162 A.

Afkaldet fylder 37 tæt skrevne linier og er vanskeligt at tyde med mange navne. Det gengives her i sin helhed, idet ordene og enkelte vendinger er på nutidsdansk.

Et arveafkald vil sige, at de arveberettigede giver afkald, d.v.s. kvittering på den arvepart, som tilkommer dem.

Mette Pedersdatter, sal. Anders Pedersens enke i Mausing, et afkald, som hendes *morbroder Søren Povelsens søn i Skygge, nemlig Peder Sørensen* tog imod på sin faders vegne.

At *Las Jensen, Kongens gård i Grønbæk* og *Hans Offersen i Iller* stod her i dag for tings dom og udi hånd tog fornævnte *Peder Sørensen*, (Skygge), og gav *Mette Pedersdatter, sal. Anders Pedersens* efterlevende enke i *Mausing* en enig, tryk, fuldkommen, urørlig og uigenkaldelig *afkald* for al den arv og gods, som deres frænke, som de er *værge* for, nemlig *Birgitta Pedersdatter*, barnefødt i *Mausing* er arvelig efter tings vidnes indhold tilfalden *efter hendes sal. fader Peder Lassen* og *moder Maren Jensdatter*, som begge boede og døde i forn. *Mausing*, saavel som *ogsaa* for hvis arv og gods forn. *Birgitta Pedersdatter* og *hendes søster Bo(e)ld Pedersdatter* er arvelig tilfalden efter *deres sal. broder Anders Pedersen*, som boede og døde sammested.

Endvidere fremstod for retten *Michel Sørensen i Gulløf* på hans

hustru *Anna Pedersdatters* vegne, *Rasmus Graffesen i Mausing* på sin hustru *Maren Pedersdatters* vegne og *Peder Andersen i Serup* på sin hustru *Kirsten Pedersdatters* vegne, og udi haand (på sin fars vegne) tog forn. Peder Sørensen og gav bemeldte Mette Pedersdatter, sal. Anders Pedersens efterlevende enke en enig, tryk, fuldkommen urokkelig og uigenkaldelig afkald for al den arv og gods deres hustruer, forn. *Anna, Maren og Kirsten Pedersdøttre* arvelig kunne tilfalde *efter deres sal. broder forn. Anders Pedersen*, dette være sig udi bo og boskab, kvæg og fæmon, korn afling, klæder, penge eller penges værdi, rørligt eller urørligt, levende eller dødt, ved hvad navn det nævnes eller optænkes kan og bekender nu at have opbåret fuld og fyldestgørende værdi for samme arv, hvorfor forn. Lass Jensen i Grønbæk, Hans Offersen i Iller paa Birgitte og Bo'ld Pedersdatters vegne, saa og Michel Sørensen i Gulløf, Rasmus Graffesen i Mausing og Peder Andersen i Serup enhver på forn. sine hustruers vegne nu gav forn. Mette Pedersdatter og hendes arvinger forn. *Birgite, Bo'ld, Anna, Maren og Kirsten Pedersdøttre* og deres arvinger aldeles kvit, fri og kraftesløse for al videre til-krav og efter maning for samme arv efter denne dag for fød og u-fød og takkede forn. Mette Pedersdatter godt for god skifte og oprigtighed i alle maader...og nu stod de med hverandre til Vedermålstning, (genmæleting).

In cujus rei test: = i denne sag bevidnes.

Oversigtsplan Arveafkaldet 1671

Peder Lassen og Maren Jensdatter
Fæster i *Mausing*, f. omkr. 1600
7 børn:

- 2 sønner er døde; Las og Anders Pedersen
- 3 piger er gifte, repræsenteret af deres mænd
- 2 ugifte piger, som har værger

1. Las Pedersen, faldt i Fredericia
2. Anders Pedersen overtog fæstegården 1656/57. Død før 1671.
Gift med *Mette Pedersdt.* Hendes morbror er Søren Povelsen,
Skygge, repræsenteret ved Peder Sørensen.
3. Birgitta Pedersdt., Værges Las Jensen, Kongensgård, Grønbæk.
4. Bo'ld Pedersdt., Værges Hans Offersen, Iller.
5. Anna Pedersdt. g. m. Michel Sørensen, Gulløf.
6. Maren Pedersdt. g. m. Rasmus Graffesen, Mausing.
7. Kirsten Pedersdt. g. m. Peder Andersen, Serup.

11

Kommentar

Indledende oversigt:

Povel f. ca. 1597 el. tidl.

Søren Povelsen
ca. 1617-1687, Skygge

Peder Sørensen, i Skygge
(broder til Niels Sørensen)

En søster g. m. Peder.....

Mette Pedersdatter
g. m. Anders Pedersen, Mausing
død før 1671
Arveafkald 14/3 1671

Afkaldet 1671 giver oplysninger om en stor kreds af familie og venner på egnen. Vi begynder i *Skygge* og bevæger os *østpå* til *Mausing*, *Serup* og senere *Sejling*, d.v.s. egnen mellem Silkeborg og Kjellerup, videre *østpå* til *Iller* og *Grønbæk* ved Gudenåen for til sidst at havne i *Gullev*, syd for Bjerringbro.

De mange person- og bynavne virker lidt forvirrende ved første gennemlæsning. Men sagen er ret enkel. - Det drejer sig om en gammel afdød *Mausing-familie: Peder Lassen* og Maren Jensdatter (f. omkr. 1600 eller før) - De har 5 arveberettigede piger, hvoraf de 3 er gifte og er repræsenterede ved deres mænd samt to ugifte, der er repræsenterede ved værger fra Grønbæk og Iller.

Anders Pedersen var død barnløs, hvorfor hans enke skulle overlade hans 5 søstre deres arvepart efter ham; denne arvepart giver de afkald på. - Dertil kom vores *Søren Povelsen, Skygge*, morbroderen, enkens nærmeste slægtning. - Skyggefamilien har senere arvet enken, men hendes for os mere interessante skifte har vi ikke bevaret.

Vi noterer samtidig, at der ikke må have været efterladte levende børn, da der ikke er opgivet »nedadgående« arvinger.

Søren Povelsens og Niels Sørensens afstamning

At sønnen *Peder Sørensen, Skygge*, 1671 sendes som repræsentant for faderen *Søren Povelsen* tyder på sidstnævnte høje alder. Det er også muligt, at sønnen *Niels Sørensen*, som vi er interesseret i, er for gammel til at være Munklindeslægtens stamfar. Vi kender ikke hans fødselsår, ved blot, at han døde 1735. - Faderen *Søren Povelsen* nævnes i Lensbogen 1638, men hans børns fødselsår har vi ingen historisk kendskab til p.gr. af manglende kirkebøger og andre arkivalier, så det er kun gisninger og formodninger, som hverken kan bevises eller modbevises. Altså, det må vi lade ligge.

Jeg erkender, at hypotesen om at *Niels Sørensen, Skygge* skulle være Munklindeslægtens stamfar ikke er bevist; man kan have sine tvivl. -- Man må erindre forslagene i II, 38, 39, hvor der nævnes en *Niels Sørensen, Moesgård* som vitterlighedsvidne på et dokument, dateret Bording mølle 1712.

Men ovennævnte hypotese om *Niels Sørensen, Skygge*, har ført til disse indgående studier af de historiske kilder om fæstebonden i *Skygge*, som fremlægges i denne bog. - Historien om fæstebonden er en enestående kilde til belysning af livet på hjemegnen i 1600-årene og hører naturligt hjemme i *Munklindebogen*, som

behandler det samme emne på samme egn.

Familien i Mausing har øjensynligt været mere velbeslået end den fattige fæstebonde i Skygge. Omtalen af Kongensgård i Grøn-bæk tyder på det. - Ligeså at arvesagen er så omfattende, at man vil ulejlige Hids herreds ting med den. Der må have været »overskud«, hvad afkaldet også omhyggeligt noterer med datidens omstændelige (for os morsomme) juridiske vendinger.

Erik Brochs oplysninger

Jeg sendte afkaldet til Erik Broch og fik yderligere kommentarer:

- Morbror Søren Poveksen, Skygge var Mette Pedersdatters (sal. Anders P.'s enke) nærmeste - og måske eneste - slægtning, derfor modtog han på niecens vegne afkald = kvittering for arv.

Ang. Mausingfamilien. I mine optegn. har jeg fundet: *Hids h. tingbog 11/7 1665*

Boel Pedersdatter i Kbhvn. (datter af Peder Lassen og Maren Jensdatter i Mausing) giver ved *sin frænde Villum Pedersen, Sejling* afkald til *sin bror Anders Pedersen i Mausing* (g. m. Mette Pedersdtr.) for arv efter *broderen Las Pedersen*, som blev død i Fredericia - (vel faldet ved belejringen under Svenskekrigen).

Lensregnskaberne 1656/57:

Anders Pedersen i Mausing stædte (fæstede) en ½ gård, som faderen oplod (= afgav), 22 Daler (fæstepenge).

Lensjordebogen 1638 nævner *Peder Lassen, Mausing*.

Kommentar: Peder Lassens alder:

Vi får nye oplysninger om Mausingfamilien. Der har været endnu en broder: *Las Pedersen*, som faldt 1657 i slaget om Fredericia. Sætter vi hans alder til c. 22-25 år og faderens alder på samme tid til c. 50 år, er *Peder Lassen* født c. 1607. - Vi kan også gøre et andet regnestykke, som gør ham 10 år ældre. -- 1656/57 afgiver faderen en ½ parts gård til den anden søn og har formodentlig samtidig fået en aftægtsordning. - Sætter vi faderens alder til c. 60 år, er han født

c. 1597. - Så det bliver ikke meget galt at regne med, at han er født omkr. 1600.

Villum Pedersen, Sejling hører også til familiens inderkreds og betegnes som »frænde« - Villum Pedersen har efter matrikelen 1664 haft en partsgård på over 10 tdr. hartkorn. Han nævnes i Erik Brochs artikel om »Selvejet i Hids herred.« (Fra Viborg Amt 1972)

Hare

Landgildematrikelen 1664 Natur- og pengeøkonomi

Oprindelig var samfundet præget af *naturaløkonomi*. Naturaløkonomien holder sig til jordens naturlige frembringelser; og dens værdimåler er, hvad landbrug, fiskeri, jagt o.s.v. kan yde. - De såkaldte naturfolk får alt fra naturens hånd: føde og klæder, hus og hjem. De bruger ikke penge, men klarer sig med byttehandler.

Med pengeøkonomien forholder det sig helt anderledes. Penge er en fælles værdimåler for alting, arbejde, naturens og håndens frembringelser o.s.v.

Udviklingen har altid gået fra naturøkonomi til pengeøkonomi. Det kan vi se den dag i dag, f.eks. i Grønland og i U-landene.

Denne overgang skete glidende og begyndte i Danmark i 1600-tallet, men naturøkonomien for den enkelte bonde fortsatte mange år endnu. Overgangen berørte i første omgang dem, der dyrkede og ejede jorden. Det er en af baggrundene for de to banebrydende matrikler: Landgildematrikelen 1664 og Hartkornsmatrikelen i 1688. - Ordet matrikel betød oprindeligt en ganske almindelig offentlig fortegnelse, men er gået over til at betyde en opmåling og en afgift på en jordejendom.

Landgilden var udtryk for den gamle naturhusholdning fra forudtid. Den var nu håbløst forældet. - 1660 var tiden moden til en ny skattereform. Riget var i en elendig forfatning efter de mange krige. Kassen var tom. Der var ingen vejudenom, der måtte skaffes

nye midler, derfor fik alle lensmænd og godsejere befaling til at indsamle afskrifter af deres jordebøger med oplysninger om landgilden til rentekammeret i København. *Regeringen måtte have rede på landgilden for at berede vej for noget helt nyt*, en jordværdiskat, der skulle beregnes efter »hartkorn«, som betegnelse for en fælles værdimåler. Den kom først med matrikelen 1683 og 1688.

Opgørelsen 1664 af den gamle landgilde, d.v.s. de naturalier, som fæsteren skulle svare ejeren af jorden, kom ikke alene skattevæsenet til gode, men er i dag en historisk kilde af rang, idet vi for *første gang får oplysninger om de fleste af landets mandlige bosatte indbyggere*, hvad de hedder og hvor de bor. Det tog selvfølgelig sin tid, det var jo en slags selvangivelse. Der findes heller ikke en landgildematrikel fra hele riget. Men vi er så heldige, at Silkeborg og Lundenæs amt, som vi arbejder med, er intakt og er opbevaret. Først i 1935 blev det af det alm. matrikelsarkiv overgivet til Rigs-arkivet.

Jeg skal nu give nogle eksempler på landgilden 1664, som alle stammer fra studiet af Munklindeslægten tillige med enkelte kommentarer.

Fr. III's Landgilde-Matrikel 1664

R. A. - Lundenæs Amt, Ginding h., Bording s. - Arkiv nr. 1820 s. 290

Proprietarius	<i>Munchlinde</i>	
Fru Mette Rosenkrantz	2 tdr. roug 1 hpd, (pund) smør 1 fœ-nød	4 tdr. hartkorn 3½ fk. 2 alb.
	1 svin ¼ skovvogn	
Pallstrup tiener	<i>Borring Mølle Niels Andersen</i> 12 tdr. rug	6 tdr. Hart Korn

Silkeborg amt 1664 omfatter Hids- og Lysgaard h. (nu: Viborg A.)

Vrads- og Gern h. (nu: Århus A.)

Fr. III's Landgilde-Matrikel 1664

R.A. - Silkeborg amt, Lyngård h., Karup s. - Arkiv nr. 1829 C.

Anm. I Bøgelund (Bøylund) fandtes i 1664 to ret gode gårde; de har omtrent samme landgilde og Hart Korn. S. 201 b.

Proprietarius	<i>Bøylund</i>	
Aufindzborg	Christen Nielsen	
(Avnsbjerg)	Christen och Thomas	
	4 tdr. rug	
	1 hbphd = hårbopund	
	smør	Hartkorn
	1 svin	5½ - 2 - 2 - 2
	1 Daler gæsteri	
	4 sk. spindp(enge)	
	Skygge	(Hids h. Kragelund s. s. 81b.)
Welb. Corfitz	<i>Søffren Poffuelsen</i>	
Ulfeld	2½ ørtug rug	
(Matrup-	1 Svin	
Tyrsting s.)	1 fœnød	Hartkorn
	1 lamb	4 - 3 - 2 - 2
	1 gaas	
	2 høns	
	<i>Mausing</i> (Lysgrd. h. Vinderslev s.) s. 146	
Kgl. Maj. til	Peder Lassen	
Silkeborg	10 Cloder jern	1½ td. 2 sk. =
	1 svin	1 - 6 - 0 - 0
	20 sk. tærskpenge	
	3 sk. spindpenge	
	22 sk. bbp = brødbagn. penge	

	<i>Fruerlund (Vinderslev s.)</i>	
Kgl. Maj. til	Madstz Christensen	(Ormbst?)
Silcheborg	Matz Sandensen	= præstens anneksgård
	1 ørtug rug	Aff denne landgilde
	1 ørtug biug	annammer Hr. Christen
	1 ørtug, 5 skp. havre	i Hinge (præsten)
	3 hårbopund smør	1 ørtug biug
	1 svin	1 ørtug havre
	1 fœnød	2 hårbopund smør
	1 lamb	1 svin
	1 gaas	9 - 5 - 1 - 1/2
	2 høns	
	1 stk. faar	
	22 sk. Aalgårdspenge	
	4 sk. spindpenge	
	22 sk. brødbagn. p.	
	Michell Rasmussen	
	1 ørtug biug	
	1 ørtug 5 skp. havre	
	2 hårbopund smør	
	1 svin	
	1 fœnød	
	1 lamb 2 høns	
	1 gaas 1 stk. faar	7 - 0 - 2 - 1/2

Oplysning om enkelte afgifter og forkortelser er hentet fra R. A.'s håndbibliotek og Histor. leksikon og a. st.

En fœdenød er et stykke kvæg, som fæsteren skulle opføde (Nød = kvæg af oldnord. naut. = jysk »nøds«kohus el. stald.

Skovvogn, Vogn til kørsel af træ fra skoven. Mklb. I s. 29. Ur-gammel ydelse som nu skulle omsættes i penge.

Hbphd = *harbopund*, *hårbopund*, jysk vægtenhed for smør = 1/9 td. smør, 14,1 kg.

Gæsteri, en middelalderlig pligt til at yde kongen, adelen o.a.

gæstfrihed, indkvartering og underhold til folk, heste og hunde. Det havde ikke længere nogen praktisk betydning og afløstes af en årlig afgift, som beholdt betegnelsen, »gæsteri«.

Spp=Spindpenge var af nyere dato. 1618 pålagde kongen kronbønderne, fæsterne at spinde hør og hamp til brug for den kgl. industri af manufaktur. Den afløstes dog hurtigt; i stedet måtte hver gård betale 4 sk. i hovspind.

Cloder jern eller jernkloder d.v.s. jernkugler udvundet af myremalm. Denne afgift stammer fra de aller ældste tider i Jylland, hvor der fandtes myremalm (mosemalm, brunjærnssten). Så sent som 1600 berettes der om det i egnen mellem Bryrup og Viborg, hvor der fandtes træ til smeltningen. - 1523 betalte Lysgård - Hids hr. 95 og Ginding h. 100 kloder. I lensregnskaber kan vi se, at bønderne af denne primitive hjemmевundne jern skulle svare kloder til lensmanden. Efter 1600 afløstes denne pligt af en pengeafgift, men navnet bibeholdtes. II., 43 er der et billede fra 1960'erne af laden på Mortensgrd., bygget af myremalm.

Ørtug. Mål for korn, mel og malt. - 1 ørtug rug = 10 skæpper. (Ørtug har forbindelse med »øre«, gl. nord. vægt og regningsmønt og var navnet på en rom. guldmønt: aureus. - En øre er i dag helt devalueret = 0!!)

Bhp = brødbagn.p. og tærskpenge kan ikke have været andet end alm. hoveri-arbejdsydelse, formodentlig fra middelalderen, der nu omsættes i skattepenge.

Aalgårdspenge: Fruerlund lå ved et vandløb til Hinge sø. Landgilden omfattede jo alt, hvad naturen avlede og frembragte, derfor også fiskeri af ål, torsk, sild o.s.v., som vi kan se fra andre egne. F.eks. blev humleavl, biavl, spindegarn m.m. beskattet og sat i hartkorn.

Når jeg har taget Peder Lassen i Mausing med, er det fordi han blev stamfader til den store Mausingfamilie (afkaldet 1671). Fruerlund, Vinderslev har jeg taget med dels som eks. på en fæstegård med en større landgilde, dels for at sandsynliggøre, at Fruerlund i det flg. årh. har haft mulighed for at låne Niels Pedersen, Munklinde (1723-91) 98 Rdl. i 1752 ved købet af gården i Munklinde.

I, 44, nævnes Raadmand Dyssel, Fruerlund som långiver. Erik Broch bekræfter dette ved at oplyse, at Dyssel ca. 1750 var herredsskriver, og derfor i stand til at låne penge ud. Forbindelsen mellem Munklinde i vest og familien i øst skal senere blive belyst.

Afsluttende bemærkning

Vi har nu fået et lille udsnit af landgilden 1664 langs Karup å til Vinderslev og dermed indblik i den afgift, fæsteren skulle yde herremanden både i naturalier og personlige ydelser i længst forsvundne tider.

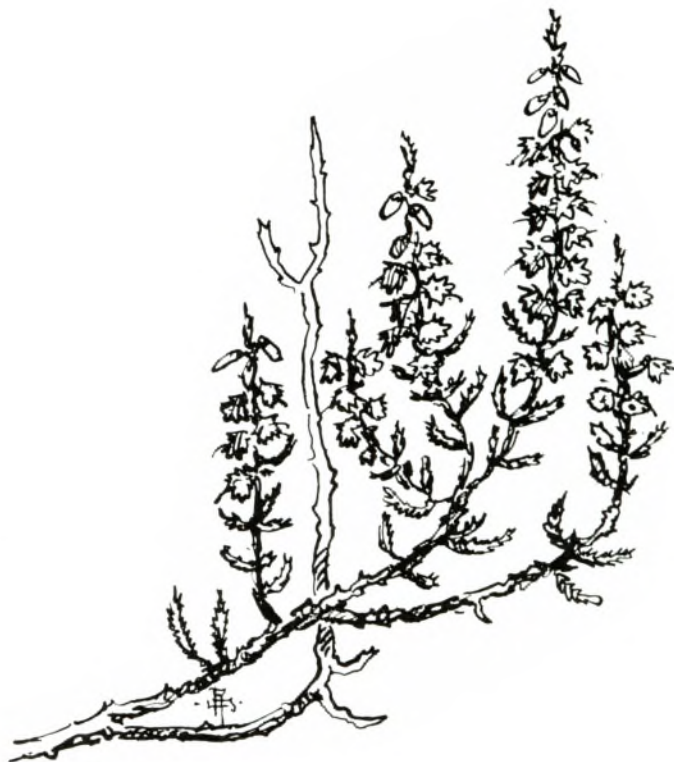
Landgilden var meget uensartet fra egn til egn og ofte sat for lavt. Beregningen var fra starten forældet og uretfærdig. Det tog mange år at opnå en mere retfærdig og ensartet vurdering i den endelige hartkorns matrikel af 1688, som afløste landgilden. - Desværre betød enevælden ingen forandring i den lige så forældede dyrkning og behandling af jorden. Det samme gælder stavnsbunden fæste og hoveri især på øerne. - Tillige beholdt de store godsbesiddere den privilegerede skattefrihed mod at være ansvarlige for fæstebøndernes afgifter også fra ødegårdene (forladte gårde), hvoraf der var masser efter svenskekrigene. Se cand. mag. Gunnar Knudsens artikel i Fortid og Nutid II 1919. Der skulle gå 100 år endnu inden stavnsbåndets ophævelse 1788, og 100 år til, inden en ny tids landbrugsreformer så småt kom igang.

Men vi er taknemlige for resultatet, matriklerne, som giver os et realistisk nærbillede af Danmarks jord 1660-88 og en fortegnelse af lokale, ofte farverige personnavne. Vi får et historisk billede af landbokulturen, som den stort set har været fra Arilds tid, d.v.s. Valdemarernes tid.

Fæstebondens usle trællekår og ringeagtede sociale stilling, som vi kender fra Holbergs komedier, Jeppe på bjerget og Erasmus Montanus skal jeg vende tilbage til i et særlig kapitel om fæstere og herremænd.

Når solen går ned i et luende bål
bag hedens vidtstrakte flade,
jeg retter min ryg, og jeg skimter et mål.
Da blåner og blinker det blankslidte stål
i min hakke, min skovl og min spade!

Johan Skjoldborg

Hedelyng

Hårde tider 1610-60

Vi er nu nået tilbage til 1660, som var skelsættende i Danmarkshistorien. Vi skal høre om tiden, som gik forud, som var baggrunden for enevælden 1660 og landgilden 1664, mark- og hartkorns matrikelen 1683-1688 m.v.

Årene 1610-60 var en hård tid, hvor den ene krig efter den anden gik hærgende over landet, fulgt af ødelæggende epidemier, som lagde store dele af Danmark øde. - Jylland fik sin hovedpart af disse ulykker. - Det var en nedgangstid, som endte med den sørgelige fred i Roskilde 1658, hvor vi måtte afstå en trediedel af riget.

Vi kan ikke fortsætte denne skildring af vore forfædres liv uden i al korthed at omtale det forfærdelige, de måtte gennemleve.

1910-60 i relation til 1610-60

Et nøjere studium af de lidelser den almindelige befolkning, bønder og adel måtte døje i 1600-tallets første halvdel og midte, har fyldt mig med gru og forfærdelse. - Tankerne er uvilkårligt gået til vort eget århundrede, og hvad vi selv har oplevet i en tilsvarende periode i 1900-tallet med 2 verdenskrige og al den umenneskelighed og de krige, som siden er fulgt med lige til i dag.

Vi må konstatere, at Skyggeegnen direkte og indirekte blev berørt af de ulykkelige hændelser. - Som eksempel kan nævnes, at fæstebonden i Skygge fik det ind på livet, da Mausing-familien,

Peder Lassens søn, Las Pedersen, blev meldt død ved Fredericia 1657 (eller Frederiksodde, som byen dengang hed, da Fr. III grundlagde den for at forsvare overgangen fra Jylland til Fyn).

Dernæst har vi mange eksempler på, hvorledes Skygge og omegn blev hærget af krigene. Det vil blive behandlet i kapitel 16 og senere. – Til indledning vil vi begynde med det lettere skyts, ja en næsten underholdende skildring, skrevet af Jacob Ulfeld til Karstofte, Skarrild sogn, Hammerum herred. Jacob Ulfeld var en slægtning til Corfits Ulfeld til Matrup, som ejede fæstegården i Skygge.

Det første, Enevælden foretog sig 1660 var som tidligere fortalt, at sende brev til alle jordbesiddere og bede dem sende indberetninger om, hvordan situationen var på deres gods. - Der kom sørgelige svar i massevis, og her er et af dem. -

Men for at forstå den følgende omtale af »allierede« tropper, er det nødvendigt at vide, at da man nede i Tyskland hørte, at den forhadte svenske konge, Karl Gustav gik sejrende fremad og ville erobre Danmark, sendte man en mægtig hjælpehær på 30.000 mand til Jylland bestående af Polakker, Brandenborgere og kejserlige østrigske tropper, velsagtens forhærdede lejetropper, som påtog sig »det beskidte håndværk at slå folk ihjel«. Derfor var de »allierede« langt fra udelukkende en hjælp; de hærgede og plyndrede efter for godt befindende de samme egne, som svenskerne var ved at forlade.

Det følgende klageskrift har jeg forkortet ved udeladelser og trættende gentagelser. Nogle steder er teksten frit oversat til nutidsdansk og sproget renset for tyskprægede formuleringer.

1660 Brev fra JACOB ULFELD om
hans fattigdom og elendighed
under Svenske-krigen 1658-59

Karstofte, Skarrild. Øverst et nyere billede, foto L. Lund. – Nederst et gammelt billede.

Til allerunderdanigste erklæring, efter Hans Kgl. Majestæts nådigste skriftlige befaling, dat. Kbhvn. 4. Sept. 1660

Vedr.: Hvad jeg udi denne fejdetid har udlagt til de Svenske, de allierede eller Hans kgl. Majestæts eget folk, må jeg svare, at jeg ikke har kunnet udlægge noget til nogen, eftersom jeg her bor på et almindeligt strøg og alfarvej, hvor alle partierne - være sig ven eller fjende - skal forbi. - Jeg har derfor været genstand for rov og bytte både af de Svenske, de kejserlige, Brandenborgere og Polakker, som alle dagligt har plyndret, frarøvet og ruineret mig fattige mand for alt mit bo og boskap, heste og hopper, kreaturer og fæ, stort og småt, korn og kærne, og intet efterladt uden en bar og øde gård, således, at jeg fattige mand ofte har måttet ligge i længere tid, ofte i 6-8 uger udi det bare halm, så godt som nøgen og sulten, indtil godtfolk forbarmede sig over mig og sendte mig noget at ligge på igen, hvilket dog ikke varede længe før andre tog det fra mig. -- Jeg er heller ikke blevet forskånet af landets egne indbyggere, bønder og andre som klædte sig udi rytterhabit, og plyndrede mig nat og dag og ikke levnedde mig blot det allerringeste. - Og samtidig har jeg ikke kunnet holde folk på gården, og de få, som af og til - imellem plyndringerne - kunne hjælpe lidt på gården, måtte ustandselig være parat til at løbe deres vej, hvadenten det var fjenden eller vore egne, der kom - og skjule sig udi moser og kjær, mens jeg måtte blive liggende syg alene og måtte ofte lide både slag og døje alt, hvad de kunne finde på at gøre ved mig, derfor har jeg ikke kunnet yde noget, da jeg er frarøvet alt, hvad jeg har ejet.

Til min armod og elendighed kommer så, at *næsten halvdelen af mit gods er lagt øde* og det meste nedbrudt af onde mennesker. Og hvad de tilbageblevne bønder angår, så er de så forarmede, at jeg ingen hjælp kan få hos dem. Gud alene ved min armod og elendighed. - Alle partier, det være sig svenske, kejserlige, Brandenborgere eller Polakker har uden videre taget alt, så længe der var noget at tage af.

Af Hans kgl. Maj.'s eget folk har jeg ikke personlig lidt nogen skade, men mine fattige og overblevne bønder er blevet hærget af ryttere og officerer uden vederlag, - blandt hvilke var en officer ved

navn Jørgen Kås Iversen, hvis hustru med nogle af hans folk drog til en af mine bøndergårde og der - imod min vilje - med magt tog den bondes svend bort, som var mig nogle boder skyldig, og mønstrede ham (til at springe soldat) for at komplettere hans kompagni og dermed yderligere ruinerede mig. Tilbage står jeg med smerten og en lang næse, sålænge sådan Gewalt skal gå for retten.

Dette er således min underdanigste erklæring på samme efterskrevne Kgl. missive (vedr. hvad jeg har kunnet yde under fejden.)

Dateret Karstoft, den 20. okt. 1660

Jacob Ulfeld

m. p.

Originalen findes i R.A. Rentekammeret 214, 37: Div. synsforretninger... i Svenskekrigen 1657-60 og gengives i Samlinger til jysk historie og topografi 1884-85, bd X, 6-8.

Tyttebær

Skæbneåret 1659

Inden jeg fortæller nærmere om, hvorledes det stod til i Krage-lund sogn, hvori Skygge ligger og omliggende sogne under Sven-skekrigen, vil jeg indlede med nogle almindelige oplysninger om situationen i Jylland.

Den svenske hær kom fra Tyskland, fulgt i hælene af vore »allie-rede«, Polakker, Brandenborgere og kejserlige tropper, som i løbet af vinteren fortsatte op igennem Jylland til Ålborg len. Simpelthen for at skaffe sig ophold til livet efter Svenskernes hærgen og plyn-dren. - Lejetropperne havde 30 årskrigens rå soldateroplevelser bag sig, derfor gik det så stygt til i de uforberedte og fredelige jyske sogne. Plyndring var en slags tillæg til soldaternes sold.

Ulvetider 1610-60

Krig, pest og hunger over Jylland*

Det er hårde og strenge ord at bruge i en overskrift, men ved en nærmere undersøgelse af forholdene blegner de og er svage overfor alt det grufulde, som skete, »da fjenden blev landet mægtig.« - Det er så gruopvækkende, at det gyser i en, og man fatter ikke, at Danmark har været ude i sådanne tider.

* »Pest« er en fællesbetegnelse for forskellige dødbringende plettyfus-epidemier, som hær-gede landet 1657-60.

· Den nyere historieforskning har kastet nyt lys over disse begivenheder. - Da vi nærmede os 300-årsdagen for 1659, udsendte historikeren *Axel Lassen* en opsigtsvækkende bog: »Skæbneåret 1659« udsolgt, men den er kommen i en ny mere folkelig udgave, »1659, da landet blev øde« (1965), og der henvises her til enkelte sidetal i denne udgave.

Axel Lassen bygger på studier af kirkebøger, præsteindberetninger, jorde- og matrikelsbøger og andet samtidigt kildemateriale og bringer hundreder af kendsgerninger for dagen om befolkningens lidelser og katastrofale afmagt. Jeg vil her nøjes med nogle få eksempler.

Polakkerne bragte den smittefarlige pest, (plettyfus) med sig og jog samtidig præster og bønder fra deres gårde. - Hygum kirkebog beretter: Anno 1659 mortui (døde) 507, mens der forud kun er 12-20 dødsfald om året. Men 1659 ruller lavinen. - I 27 sogne tværs over Jylland var dødsprocenten 60-70%. - Det gyser i en, når man læser tilføjelser i kirkebogen i et af nabosognene: ...»mig blev sagt, at de havde med to grebe lagt ham i kiste«. Men værre var det med Niels Boelsmans datter, Mett', der 20 år gammel »døde elendigen, som hundene åd hende.«

Et anskueligt eksempel på, hvorledes en gård blev udplyndret af de skiftende invasionsstyrker fandt jeg i samme pakke, som indeholdt Jacob Ulfelds brev om hans elendighed under svenskekrigen. (Rentekammeret 214,37 R.A.) Kolding hus len, Jerlev h., Højens sogn. (R.A.)

Lars Sørensen i Højen mistede under de

Svenske	Qvæg	8 stk
	heste	4 stk
	faar	18 stk
	svin	8 stk
	korn	110 tdr.
Brandenborgerne	Qvæg	1 koe
	heste	2 stk.
	korn	40 tdr.

Pollacherne

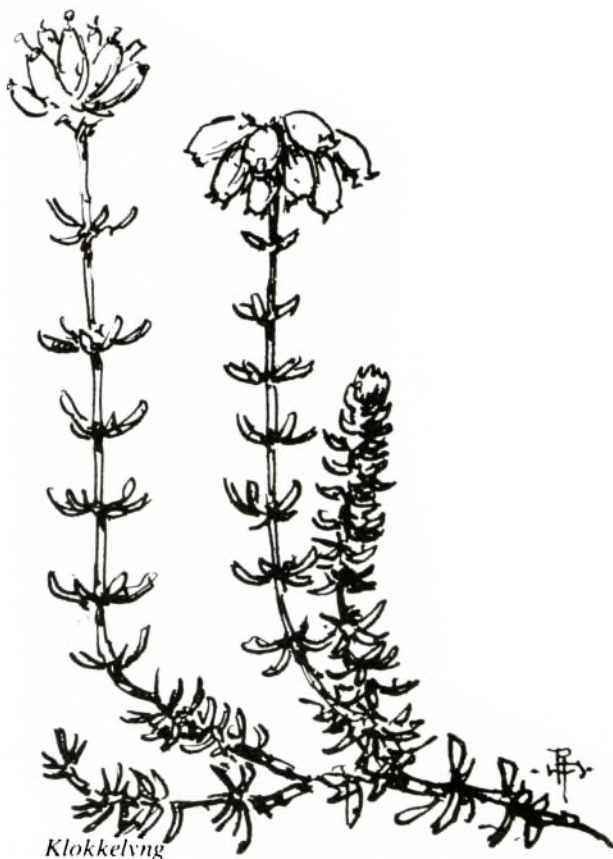
2 køer

1 hest

klæder
og kobber

30 Rdlr.

Saa hand beholt icke noget igen til leffvetz-middel. .. Højen by står øde og udplyndret efter 18 ugers besættelse.

Kløkkelyng

Kragelund og Skygge under Svenskekrigen 1657-60

Kragelund og Skygge har oplevet de uhyggelige begivenheder på nært hold, da Skygge kun ligger 3 km. fra Klode mølle og den gamle hærvej til Viborg. Krigen har været samtaleemne for familien, rygterne har svirret, og angsten har luret om hjørnet. - Det var en sorgens dag, da de fik bud om, at *Las Pedersen* var faldet i krigen.

Angående Hids herred, som omfatter Kragelund sogn og Skygge, sendte Erik Broch mig nedenstående oplysninger fra sine tingbogsstudier.

Hids herreds ting under Svenskekrigen

25	8	1657	Intet ting blev holden, formedelst Svenskernes fjendtlige indfald i landet.
18	5	1658	begyndte tinget igen til d. 24/8
24	8	-	ingen mødte p. gr. af Svenskernes plyndring
11	1	1659	tingmøde igen
18	1	-	Ingen mødt p. gr. af indkvartering
23	10	-	Ingen mødt, udsat igen til 22/11

D.v.s., at herredstinget har ligget stille og magtesløst i ca. 2 år. - Det taler sit stille sprog om de retsløse tilstande, som har hersket, mens soldaterne plyndrede og brændte, og »onde mennesker« gjor-

de, hvad de selv ville, stjal og røvede uden lov og ret. - Krig er som bekendt ophævelse af al moral.

Oplysninger om hvad der ellers skete i herredet kan vi finde i Edv. Egebergs store 3 binds værk om Silkeborg Slot, II bd, sltn., som bygger på studier af tingbøger, lensregnskaber og indberetninger.

I Hids herred møder man ustandselig ordene »ødde«, »forarmet«, »ganske forarmet«, »ganske ødde«, »ruineret« og »afbrendt«. - Hvad disse ord rummer af tragedier er ikke til at udsige. - Typisk for tilstanden er mange steder følgende dramatiske vidne: ...»Itt party (en afdeling) Pohlacker hannem ved nattetide haffue offverfaldet oc hannem fra hans Gaard bort jaget, och saa haffuer borttaget, hvad hand hafde och siden Ild paa samme hans Gaard sat...«

Skygge nævnes ikke direkte af Egeberg, da de tre fæstegårde ikke hørte under Kgl. Majestæts len. - Men vi er så heldige, at det er lykkedes at opspore Matrups jordebog fra 1661 (R.A.), som oplyser, hvad der hændte i Skygge under svenskekrigen:

Matrups jordebog 1661 (Rtk. 311,50 R.A.)

Hidtz Herrit Kragelund sogn i Silkebores Len och
Skygge Bye Søffren Pouelsen.

*Aff Kongens folck dreffuet fra huus och gaard och deroffuer
 gandske forarmet, - om hand kand bliffue ved gaarden
 vides icke*

Landgilden sættes til	3 ørtug rug
	1 svin
	1 fœnød
	1 lamb
5 tdr. 0skp 2 fj 2 alb.	1 gaas
	2 høns

Fæstebonden i Skygge har følt krigens begivenheder på sin egen krop og er helt kaput.

Jordebogen fortæller på samme side om en fæstebonde, Niels Jensen i Nørre Snede, hvis gård er nedrevet og opbrændt af Kongens eget folk og derfor ubesat.

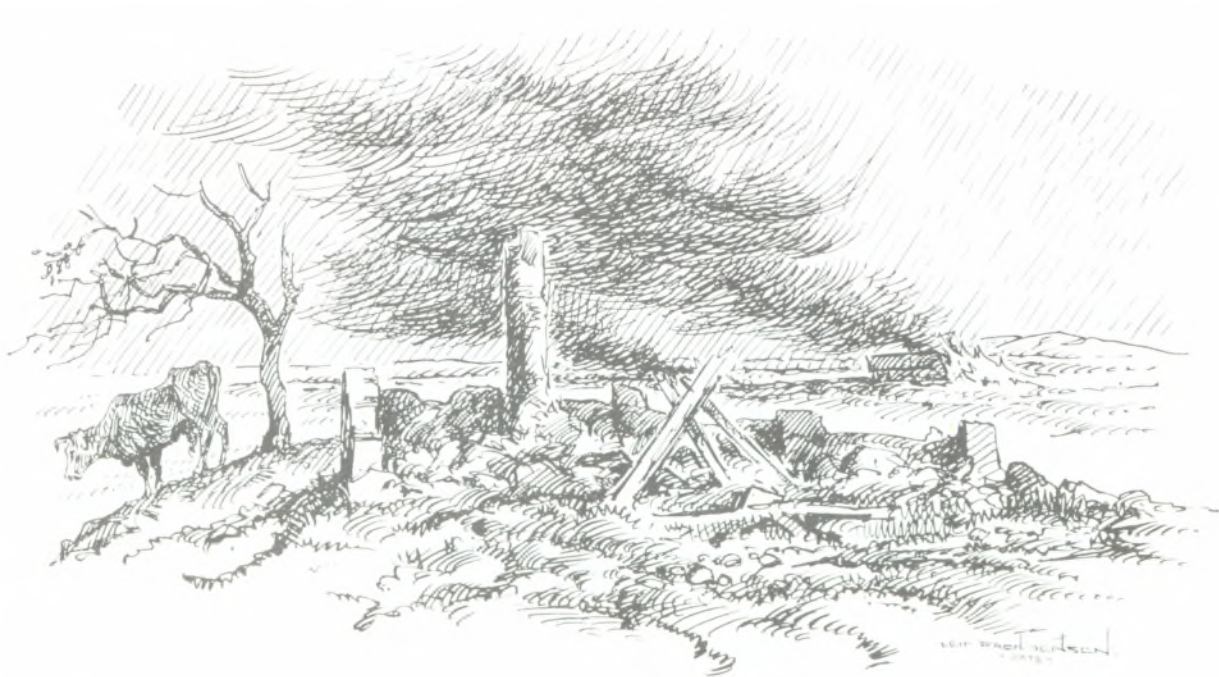
Sigt hermit Engelund Eogen, 8. led boms lvn.

Coeb Hinge Dize

Hoffman Jounsson af Thym, 1. led Sverfart
in Dubs lmg an god dms R. for 1/22 garten
7. Jim
7. domind
7. land
7. Raap
7. Gamp

str 2d 200

Af Matraps jordebog 1661. Soren Povelsens overlavt under svenskekrigen.

Engesvang. Alle bosteder afbrændt under svenskekrigene 1657-59.

Jeg skal slutte med nogle eksempler fra omegnen af Skygge, som Egeberg nævner: Kragelund sogn, Engesvang 4 km. mod sydøst og Thorning ca. 10 km. over Ahlheden. Silkeborg Slot bd. II, 183 og flg.

Peder Søffrensen i Kragelund har været plyndret af de brandborgske soldater (vore »allierede«). Hans ganske »formoufue« er ham »fra Røffuet och skatteridt (ødelagt?), saa hand nu icke haffer enten Øgh eller Vogn, fee, qveg eller femon (løsøre) smaat eller stort, och ey heller Kand Pløje eller Saae Vieder (videre, igen) end hvis Ander for Gudtz skyld och med(y)nch hannom vil hielpe att Pløje Itt støche eller thou, och den fromme Christen øffrighed (Lensmanden) hannom noget Seede Korn vill kome thill hielp, - maa hand offergiffue boede Huss och gaard efftersom hand nogen Gange haffer veridt forjagit fra Hus och Gaard, qveg och femon med gevalt fra Røffuet sampt sin boskap Korn och Kleder, saa hand fattig mand der offer er geraaden i største armodt«.....

Om *Engesvang* står der, at alle bosteder er afbrændt. - d.v.s. en jammer uden lige i en tid uden brandforsikring. Det højeste man kunne opnå var myndighedernes tilladelse til at gå rundt med tigerposen.

Om *Thorning* meldes i al korthed: ..»ehr alle (gårdene) øde og forarmidt. Kan indtet giffue« i landgilde. Øde betyder, at gårdene var uden beboere og dyrkning. I krigens kølvand fulgte den ulykkelige kendsgerning, at der blev i hundredvis af disse ødegårde i Danmark.

Disse eksempler turde være tilstrækkelige til at illustrere tidens fattigdom og elendighed. - Det samme mistrøstige resultat kom den Kgl. nedsatte kommission til i sin indberetning om Hids herred som helhed og dermed også Skygge.

Livet inden døre 1660

En polsk soldat, *Jan Pasek* har skrevet sine erindringer fra felttoget til Danmark. De rummer mange levende og spændende enkeltheder. Vi får også noget at vide om skik og brug i Danmark på den tid, set med hans øjne. - Vi tager en skildring af danskernes sengevaner, som ligeså godt kunne have foregået på fæstegården i Skygge (efter Axel Lassens bog).

De hygiejniske sengevaner

Jan Pasek: »Sengestederne er skudt ind i væggen ligesom i et skab (alkove), og ovenpå dynges en forfærdelig masse dyner. De sover nøgne, som deres mor har skabt dem, og anser det ikke for nogen skam, men klæder sig af og på i hverandres nærværelse. ... Til sidst tager de også skjorten af og hænger det altsammen op på knager..slukker lyset og går ind i skabet for at sove. ... De fortalte, at de aldeles ikke følte nogen undseelse, og at der ikke var nogen mening i at skamme sig over sine egne lemmer, som Vorherre havde skabt. - I samme anledning bemærkede de, at skjorten og de øvrige klædningsstykker fik tilstrækkelig anvendelse ved at gøre tjeneste og beskytte én om dagen og derfor i det mindste burde skånes om natten, og desuden ville følgen jo kun blive, at man tog lopper og andet kryb med i sengen og lod sig bide af det og altså blev forstyrret i sin gode nattesøvn« (29).

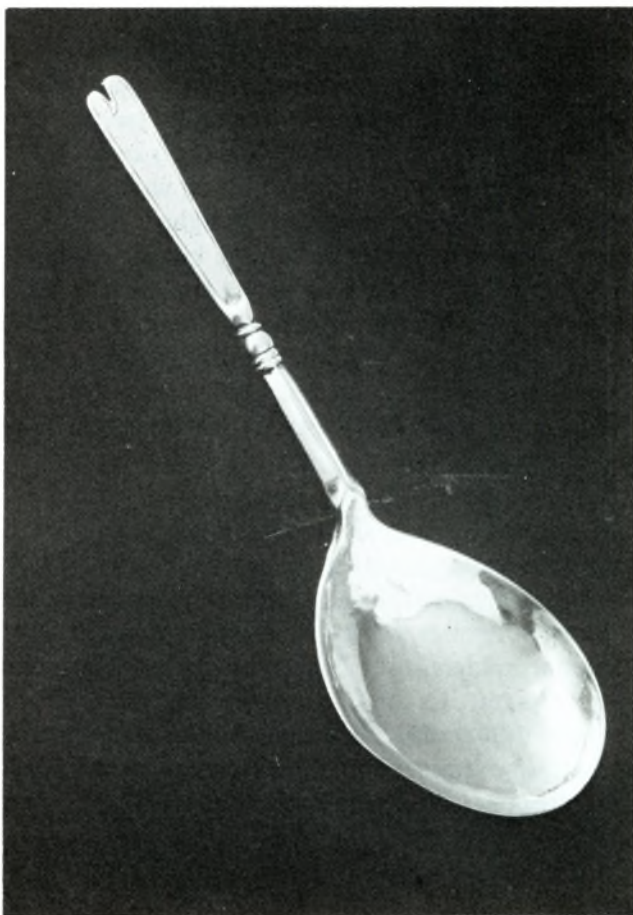
Pest - lopper - og lus

Der er gjort mange undersøgelser i vor tid over pesten og de store epidemier. Den svenske medicinalhistoriker, Bergmark er kommet til det resultat, at det er en hungertyfus og krigstyfus, en art plettyfus, som er meget smitsom. »Smitten sker ikke fra menneske til menneske. Den overføres ved hjælp af lus og navnlig kropslus. Sygdommen trives, hvor der er snavs og elendighed. Bedst trives kropslusen, når mennesker beholder de samme klæder på dag og nat og aldrig får lejlighed til at bade og vaske sig. Lusene vil have det varmt. De fryser ihjel, hvis temperaturen i længere tid går under 30 grader. Bedst trives lus ved 37 graders varme. - Når lusebidet klør, og den lusebidte kradsler på stedet, gnides smitstoffet ind under huden« (65) Denne form for plettyfus var og er særlig udbredt i Polen.

Tager vi denne lægelige skildring og sammenligner den med Danskernes sengevaner, (som Pasek har beskrevet) og de fortvivlede forhold under krigen 1658-60, forstår vi bedre den store dødelighed. Bønderne, som efter sæd og skik klædte sig af til skindet, blev faktisk på denne måde afluset 2 gange om dagen. Men når de under krigen blev forjaget til skove, moser og kær eller den nærmeste købstad, måtte de beholde klæderne på uden den naturlige aflusning. Derfor var smittefarens og dødeligheden så stor, også blandt de allierede tropper. Og »pesten« kaldes med rette, *hunger- og krigstyfus*.

Sølvtøj

Før krigen herskede der velstand i Danmark efter en lang periode med fred og fremgang i Chr. IV's første tid. Velstanden bestod i penge, sølvtøj, skønne klæder og møbler. Mange af disse skatte blev nedgravet på skjulte steder, når fjenden var i landet. - Men selv om besættelsestropperne under tortur tvang befolkningen til at røbe gemmestederne, er talrige skatte aldrig blevet fundne, simpelt hen fordi ejermændene omkom. Mange er i senere tider under tilfældige udgravninger kommen for dagens lys og findes nu på Nationalmuseet som kulturelle skatte af stor værdi.

En sølvske fra Chr. IV's tid. I Erik Brochs eje.

Corfits og Jacob Ulfelds dramatiske liv

I det foregående har vi læst om fæstebøndernes værgeløshed og adelens afmagt under Svenskekrigene 1657-60.

Jeg skal nu fortælle lidt om *de to adelsmænd*, som ejede fæstegården i Skygge på den tid.

I landgildematrikelen 1664 nævnes velbårne *Corfits Ulfeld* som ejer og husbonde og Søren Povelsen som fæster.

I Chr. V's markbog 1683 nævnes *Jacob Ulfeld* som husbonde og Peder Sørensen som fæster. Da der har bestået et afhængighedsforhold mellem herremand og fæstebonde, kan »vores« fæstebonde, Søren Povelsen, ca. 1617-87 og hans søn, Peder Sørensen den yngre ikke have været uvidende om de skiftende tiders dramatiske hændelser i familien Ulfelds liv.

1646 kom Corfits Ulfeld i besiddelse af Matrups og 1662 af Væbnersholm, nu Våbensholm.

Matrup og Væbnersholm var og er to meget skønt beliggende godser i Tyrsting og Føvling sogne øst for Klovsborg, ikke langt fra hærvejen, som over Pårup fører til Klode mølle og Skygge. De ligger i et bakket, skovrigt terræn, gennemstrømmet af Matrups å med to vandmøller, Matrups og Stids møller. Vandet udmunder i Gudenåen.

Matrup

ansættes 1661 til 54 tdr. hartk., 290 læs hø, to møller og fæstegods. -- Matrup nævnes 1411 og har en lang og broget historie. *Hovedbygningen* er opført 1578, årstallet står endnu at læse på sandstensornamenterne ved hovedindgangen. Den midterste del er den ældste med tykke mure og hvælvede kældere, som antagelig er ældre. Bygningerne har kamtakke gavle. Mod syd skråner haveparken i tre terrasser ned til Matrup å.

Efter de frygtelige Svenske-krige blev Corfits Ulfeld som de fleste af sine standsfæller forarmet. Allerede 1660 begyndte han at pantsætte godset og fortsatte med et nyt pantebrev 1675 og måtte fraflytte Matrup 1679. Til sidst endte det med en højesteretskendelse, hvorefter hele herligheden 1685 havnede hos en Henrik Holst, Kbhvn. for 2.648 Rdlr. - Corfits Ulfeld døde 1690.

Væbnersholm

har navn efter en væbner, som ejede det i 1400-tallet og fik først senere sit nuværende navn, *Våbensholm*. - 1670 skøder Corfits Ulfeld Væbnersholm og en del gods til sønnen Jacob Ulfeld til Kærgårdsholm. 1683-88 nævnes Jacob Ulfeld som proprietarius, ejer af fæstegården i Skygge. Død 1688.

Ved skiftet 1688 sættes Væbnersholm til 20 tdr. hartk., 150 læs hø. Skoven kan føde 30 svin. Ved Jacob Ulfeld's død tilfaldt gården og andet gods kronen »*formedelst at han sin - på ære og liv udgivne sirenge - Revers (= modforpligtelse el. gældsbevis) forsættligen haver overtrådt*«. - 1689 står der, at kongen for resterende skatter af hans gods fik udlagt 75 tdr. hartk. - Desuden tilfaldt der kongen, efter at al gæld var betalt, 285 tdr. hartk, bl. hvilket var Væbnersholm.

Man begynder at ane, at der er noget uldent ved foretagendet. Slår man efter hos Trap udgave 1923, under Kærgårdsholm, Haasum s., læser man om forspillet til dramaet. Kærgårdsholm ejedes 1630-60 af Rigsråd *Mogens Høg*, og hans dattersøn er »vores« Jacob Ulfeld, som arvede halvdelen af Kærgårdsholm. - Jacob Ulfeld må have været en temmelig flyvsk og brøsig herre, thi der

Hovedbygningen på Matrup pr. Klovborg.

fortælles, at han for sin tyranniske adfærd mod sin hustru, Christence blev dømt til at udbringes til Ostindien, men på hustruens forbøn kom tilbage, og så står der lakonisk, at han blev ihjelskudt 1688.

Ser man derefter i Dansk Adels Årbog (1923 s. 500), får man nærmere besked om tyranniet mod hans hustru: ...»senest ved at skyde hende en del rendehagl og kugler i livet og låret og siden forfulgte hende, at hun af desparation retirerede sig (trak sig tilbage) til skoven og blev om natten der, indtil hun om morgenen af bønder og folk blev båret ind i gården«.

Ved højesteretsdommen, 10. nov. 1686 blev Jacob Ulfeld dømt til at udbringes til Ostindien for livstid. Han kom dog på hustruens forbøn tilbage (herfra stammer formodentlig »hans på ære og liv udgivne strenge Revers«). - Jacob Ulfeld blev i aug. 1688 ihjelskudt på Skydebjerg (Fyn) af sin skytte.

Det er en hel Marie Grubbe roman, og havde Blicher kendt den, havde vi sikkert fået endnu en spændende kriminal-novelle.

Rønnebær

Blade af den 10 årige Jacob Ulfelds skrivebog 1659

Privat arkiver før 1660, nr. 2120, R.A.

På Rigsarkivet fandt jeg nogle blade af Jacob Ulfelds skrivebog, dateret 1659. Han var dengang 10 år gammel. - At skrivebogsbladene er blevet bevaret skyldes følgende:

- I 1661 indsendtes til rentekammeret en jordebog over Matrup og Væbnersholms godser. Fra ryggen af denne indbundne jordebog har man fundet nogle skrivebogsblade, som stammer fra den unge Jacob Corfitzen Ulfeld. - Det er simpelt hen gået til på den måde, at man i den papirfattige tid har revet nogle sider ud af Jacob Ulfelds skrivebog og benyttet dem til at polstre ryggen på jordebogen.

De unge adelsmænd fik på den tid den højeste uddannelse i sprog, dansk og latin. Latin var dengang internationalt sprog over hele Europa. Man skulle også gerne kunne tysk, fransk og italiensk. De velbegavede blev sendt udenlands for at studere og dygtiggøre sig til at være den tids herskende klasse eller evt. til at blive feltførere på togter i udlandet. Det kom dem tilgode, hvis de senere af særlige grunde faldt i unåde og måtte drage udenlands (cfr. Peder Oxe, Tycho Brahe, Steno o.a.).

Ved tidernes gunst er skrivebogsbladene blevet opbevaret. Skriveøvelserne består i afskrivning af bibeltekster. Vi befinder os i ortodoksiens, den rette læres tidsalder. Bibelen var en af de få

bøger, som fandtes i de fleste hjem. Guds frygten var en selvfølgelig ting i middelalderens enhedskultur (kirke- og fyrstemagt). - De bibeltekster, som her er afskrevne, er følgende brudstykker: Titus brev 2, 11-14, Matt. ev. 11, 28-30 og Johs. ev. 3, 14-15.

På den ene side er skriftstykkerne skrevet på dansk (gotiske bogstaver). På den tilsvarende anden side på latin, den samme tekst. Sluttende på hver side med et særskilt »skriftsted« eller et latinsk ordsprog. - Jacob Ulfeld har haft en meget smuk håndskrift. Det er det smukkeste håndskrevne latin, jeg har set. Det drejer sig om 4 sider.

Som eksempel tages kun det kendte skriftord fra
Matt. 11, 28-30

Kommer hid thill mig alle I, som Arbejde och ere besverede. Jeg Vil leske og Vederqvege eder. Tager mit Aag paa eder och lærer aff mig. Thi Jeg er sactmodig och ydmyg aff Hjertet, saa skulle I finde Hvile for eders Siele. Thi mit Aag er lideligt och min byrde er læt

Matt. 11, 28-30

Venite ad me omnes qvi fatigati estis et onerati et ego faciam ut requiescatis. Attallite jugum meum in vos, et discite a me qvod mitis sim et humulis corde et invenietis requiem animabus vestrīs. Jugum enim meum facile est, et onus meum leve est.

Bibelsteder

Herens frycht er Visdoms begyndelse (Ps. 111, 10) – Derefter følger på række de enkelte bogstaver i det gotiske alfabet.

(underskrift:)

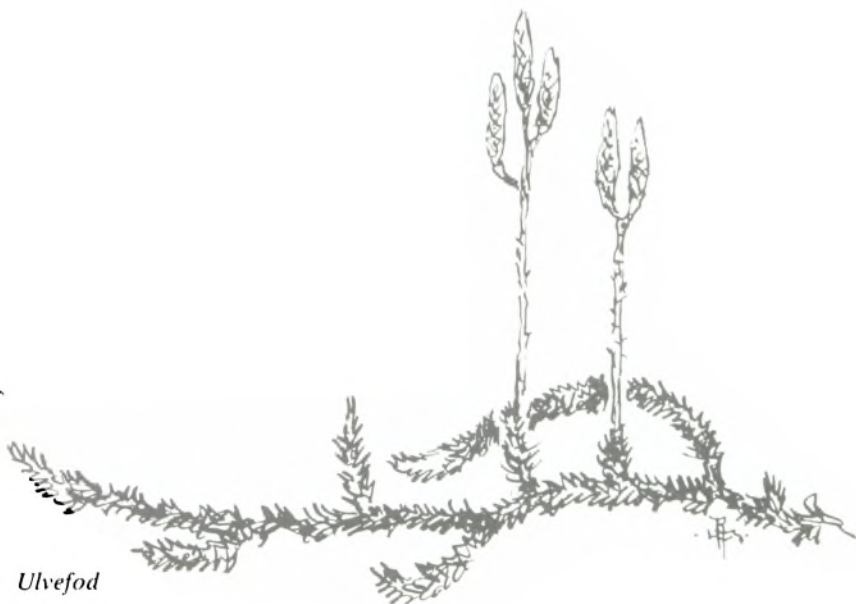
Jacob Ullffeld egen haand den 24. sept. 1659. På det andet parallelblad står den samme tekst, men et nyt bibelord: Er Gud med os, Hvo kand da være imod os (Rom. 8, 31)

De latinske ordsprog

1. Didscisse fideliter artes emullit mores nec sinit esse fe....
Vanskeligt at oversætte ordret. - Studiet af »artes« betyder studiet af »de frie kunster« d.v.s. meningen er: »De humanistiske studier mildner de barbariske sædvaner.«
2. Omnibus rebus gravis est inceptio prima.
Aller anfang ist schwer. - Al begyndelse er svær.

Derefter følger de enkelte bogstaver i det gotiske og latinske alfabet og talrækken fra 1 til 3000.

Dette er undertegnet med Jacob Ulfelds egen hånd og dateret anno 1659 17. september.

Ulvefod

Ulfeldslægten

Ulfeldernes våbenskjold fra Dansk Adels Årbog. Ulfeldslægten har våbenskjold sammen med Skjalm Hvide atten, Ulven i fjederham = Valravnen.

Ulfeldslægten var meget talrig og udbredt i Danmark, men kulminerede i det 17. årh. Stavemåden er meget forskellig, på den tid uden »t«. De har våbenskjold sammen med Skjalm Hvide ætten, *Ulven i fjederham = Valravnen*. - Der er to navne, som ustandselig kommer igen: Corfits og Jacob. Det virker ofte forvirrende.

I denne bog har vi beskæftiget os med 2 slægtinge:

1. Jacob Ulfeld til Karstofte, Skarrild, som skrev brevet om sin elendighed under svenskekrigen.
2. Corfits Ulfeld til Matrups, som ejede fæstegården i Skygge og havde sønnen, Jacob.

Døde-Dans

Besørgt til sine Landsmænds Rytte og Fornøjelse
af
Thomas Larsen Borup.

Siig, Læser! Kan du her vel see til visse:
Hvo Herremand og Bønde var af disse.

Tredie Oplag.

Billedet er en del af titelbladet på en såkaldt »Døde-Dans«, en bog der stammer fra middelalderen, og som udkom i talrige oplag lige til 1800-tallet, rigt illustreret. Døden, knokkelmanden spiller op til dans, og uden personsanselse danser han af med enhver, fattig og rig, bonde og herremand. - Den sorte død, som hærgede hele Europa, gav anledning til denne moraliserende og realistiske underholdning.

Forræderen, Corfits Ulfeld tilhører samme slægtsgren, men slægtledet forud.

Alle tre skal med i billedet, når vi skal forestille os, hvorledes snakken har gået i de lange vinteraftener i Skygge.

To samtidige skifter 1688

over herremanden, Jacob Ulfeld, Væbnersholm
og fæstebonden Søren Povelsen, Skygge

Den unge Jacob Ulfeld har været godt med og velbegavet, når han kunne skrive så skønt og karakterfast i 10 årsalderen både på latin og gotisk dansk i de bevarede skrivebogsblade. Men hans gudelige betragtninger i skrivebogen står i modsætning til det, som senere skete i hans strålende karriere som godsejer. Det hele fik en sørgelig ende med hans tyranniske behandling af hustruen, og ved at han selv blev ihjelskudt og mistede gods og ære. *Sic transit gloria mundi*, således forgår verdens herlighed.

Samtidig går tankerne til Skygge, hvor der det samme år, som det sørgelige skifte blev holdt efter Jacob Ulfeld's død, 1688 også blev holdt skifte over den fattige fæstebonde Søren Povelsen. - I den familie var der ikke noget af denne verdens storhed og rigdom. Men de elskede deres hjem, det fattige hede hjem.

Med disse eksempler har vi fået et indtryk af de store modsætninger og standsforskelle, der var mellem herremand og fæstebonde, belyst ved lokalkendte person- og stednavne fra samtiden, hvad der også har været motivet til dette kapitel, for at vi bedre skulle forstå vore forfædres levevilkår.

Kilder: Nygårds seddelsamling over jyske gårde. R.A. Trap og Dansk Adels Årbog nr. 23
Danske herregårde og slotte, bd. 15.

Et besøg på MATRUP og VÅBENSHOLM 1977

Ulfeldernes historiske herregård, Matrup ligger mellem Horsens og Skanderborg. Inden vi går videre, vil vi aflægge den en lille visit.

Matrup er i dag et gods på over 3.000 tønder land med skove og landbrug. Herregården var i middelalderen et adeligt arvegods, og de sidste adelsmænd i rækken var Corfits og Jacob Ulfeld i

Luftbillede af Matrup.

1600-tallet. - Under godset hørte på den tid fæstebondens gård i Skygge. Af denne gård er intet tilbage udover en stensat brøndkarm, fundet ved en grusgrav. Men godset Matrup er stadig intakt, både hvad bygningerne og skov- og landbruget angår, så det er nok et besøg værd.

Vi starter fra Århus søndag den 28. juni, en to-familiers skovtur. Min svoger, overlærer Erik Lund sidder ved rattet. Matrup og Våbensholm er vort mål. Turen går syd om Mossø og videre mod sydvest gennem det skønne Midtjylland. Vi nærmer os først skovene omkring Våbensholm, oprindeligt Væbnersholm (også stavet Vebnersholm).

Ad en ensom skovvej kommer vi til Våbensholm. Vi finder den gamle store proprietærgård øde og forladt. Det lange stuehus med fire skorstene er præget af forfald og henligger som en ruin. Gårdspladsen er en stor ukrudtsskov. Der ligger et par fældede bøgestammer, hvor vi slår os ned og drikker kaffe. - Tankerne går tilbage til de sælsomme tider i 1670, da den unge og håbefulde Jacob Ulfeld fik skøde på gården og havde sin gang her.

Turen går tilbage gennem skoven til Matrup å, hvis brusende vande har drevet to vandmøller og leveret den tids maskinkraft til mølleri og savværk. I dag fosser vandet endnu gennem skodderne til de nedlagte vandmøller.

Fra åen skimter man højt oppe herregården Matrups kamtakke-gavle. Vejen fører stejlt opad, og vi når vort mål, porten til slotsgården. Vi parkerer udenfor murene, men tillader os at gå gennem porten, - og her åbner sig et storslået panorama. Det føles omtrent som når man første gang ser Peterspladsen i Rom. - Mod syd ligger den trefløjede, enetages hovedbygning, mod nord udvider pladsen sig til begge sider med lange avlsbygninger, disse forbindes med en anselig lade med høj rejsning. Bygningerne omslutter en plads af størrelse som en fodboldbane med rigelig plads til tusind tilskuere.

Hovedbygningen er velholdt og nykalket. Der er ikke et menneske at se. Jeg forsøger forsigtigt at ringe på og banke på alle de døre, jeg kan finde, men uden resultat. Slukøret beslutter jeg at retirere, - men i samme øjeblik kører en bil gennem porten og op

foran hovedindgangen, og en herre stiger ud. Jeg hilser ærbødigt og fremfører mit ønske om at se Matrups fortidsminder indenfor murene.

Lykken står mig bi. Det er godsejeren selv, jeg taler med. Historisk er vi hurtigt på bølgelængde. Han inviterer elskværdigt hele selskabet til at følge med indenfor. Vi går ind ad hovedindgangen i midterfløjen med de originale sandstensornamenter og årstal 1578 fra det oprindelige renaissancehus eller slot.

Vi skal nedad trapper og se de middelalderlige sokler og de murede hvælvinger, hvis alder er ukendt. - Vi befinder os nu i de gamle, oprindelige kælderrum. På et bord står en kandelaber med stearinlys. Godsejeren tænder et lys og skubber en bjælke til side for en lem med nedgang til et andet rum. I det blafrende lys stiger vi forsigtigt ned i rummet med de oprindelige krydshvælvinger. Vi føler os hensat til Valdemarernes tid! - Over disse fundamenter

Sal med billeder og møbler fra den danske adels storhedstid i begyndelsen af 1600-årene. Frederiksborg slot.

har der i sin tid ligget et slotskapel, og i nabokirkerne kan man i dag finde altertavlen og prædikestolen. I det kamtakkede tårn over midterfløjen findes endnu et klokkespil, som lader sine opmuntrende toner lyde, når uret falder i slag.

Så går turen op i herregårdens store lyse sale med skønne møbler og dejlige malerier. Allevegne er der en lun og intim hygge. Det er ikke et museum, men stuer til hverdagsbrug. - Vi træder ad have-døren ud i det fri. Fra havebalustraden er der en vidunderlig udsigt. Parken er anlagt i tre terrasser ned mod Matrup å. Åen slynger sig langt ud over landskabet, og ved en bugtning ser vi mængder af blomstrende rhododendronbuske.

Fra hovedfløjen går vi nu ad en lang gang i sidefløjen til direktørens kontor. Ejeren af Matrup er direktøren for Nordisk Venti-

Stik af ligprædiken over Anne Margrethe f. Høg. Det kgl. bibl. Nærmest kisten står afdødes mand, Corfitz Ulfeld til Matrup. Den 5 årige Jacob Ulfeld holder ham i kappen eller kjolen. Til højre ses rigsråd Mogens Høg, Corfitz Ulfelds svigerfar. Her efter »Arv og Eje«, 1966, s. 82, hvor stikket nærmere omtales.

lator Kompagni, *civilingeniør S. T. Westenholz* med virksomhed i Næstved. Matrup har været i familiens eje siden 1853. På vejen ad den lange gang viser Westenholz os en kopi af et stik, dateret 1654, af en ligprædiken over Corfits Ulfelds hustru, Anna Margrethe Høg, datter af rigsråd Mogens Høg. På stikket ser man de to adelsmænd i fornemme kjolegevandter. Corfits Ulfeld ledsages af sin ca. 5 årige søn Jacob Ulfeld, som hager sig fast i faderens kjole.

Det blev for mig til en samtale med fortiden som aldrig før. Historien fik mund og mæle. Og samtidig befandt vi os i 1977 i en rigtig beboet herregård med alle dens herligheder og i samtale med en herremand, så ligefrem og ligetil som nogen.

Jeg vil slutte dette besøg på Matrup med et kort citat fra et brev, direktør Westenholz sendte ugen efter:

»Jeg har mange gange oplevet, hvilken glæde der kan ligge i, at mennesker med samfaldende interesser træffes og udveksler viden.«

Efter denne skildring af et nutidigt besøg på Ulfeldernes herregård vender vi igen tilbage til historien i begyndelsen af 1600-tallet, hvor endnu to krige hærgede Jylland.

Torstenssonkrigen 1643-44

Vi bevæger os igen baglæns i historien og slutter med endnu to krige i Søren Povelsens levetid, hvor Jylland ikke mindre end 3 gange blev overrumplet af plyndrende og hærgende landsknægte.

1. Torstenssonkrigen 1643-44

2. Kejserkrigen, ført af Wallenstein 1625-29

Baggrunden for disse krige skal der ikke gøres rede for her, men de stadige politiske forviklinger med arvefjenden Sverrig, og de almægtige kongers intriger og ærgerrighed for at bevare førstepladsen spillede en stor rolle.

Nævnte krige har ikke nogen stor plads i historiebøgerne. Men da krigsskuepladsen var Jylland, og Midtjylland fik sin rigelige part, er vi i stand til at fremdrage mange enkeltheder, som angår slægtens og hjemstavns egne. - De vigtigste kilder er Edv. Egebergs grundige arbejde med Silkeborg lens herreder i sit værk: *Silkeborg Slot bd. II*, side 146 og følgende sider. Dertil kommer en artikel i *Århus Stifts årbog 1920*: »*Fra Hids herreds fortid*«, hvorfra jeg vil bringe nogle korte personlige uddrag.

Skader i Hids herred

I henhold til Kgl. Missive af 1645 anmodes lensmændene om at *indsende beretninger om, hvad skade der er sket under Torstenssonkrigen 1644*. Den lyder for Hids herred, omskrevet til nutids

dansk: - Hids herred findes meget ilde ruineret og forarmet og har ikke alene sået en ringe sæd, men også fået en ringe høst, De fleste er tillige fratagen hele deres formue, både fæmon, heste og hopper samt hvad andet, de har haft. Sammesteds er også det tilbageblevne fæ(kvæg) døde af *lungesot*, særlig i *Mausing* og *Kejlstrup*. Nogle har intet, andre har kun beholdt lidt, derfor kan de i år kun give en ringe landgilde, måske $\frac{1}{3}$ del. - Dog findes *følgende, som hverken har at bide eller brænde, slet forarmede, somme er øde og afbrændt*.

Herefter følger en opregning af de skadelidte fra sogn til sogn. Jeg har optalt 51 navngivne personer, hvor hver gård og halvgård får sin særlige betegnelse: »forarmet« - »slet forarmet« og »afbrændt«. »Afbændt« findes 4 steder, deriblandt to halvgårde i *Engesvang* og en halvgård i *Klode*, henholdsvis 5 og 6 km. fra *Skygge*. I *Kragelund* betegnes 4 fæstere som forarmet. - Hvilken katastrofe og elendighed en afbrænding af gården var for en fæster, er omtalt tidligere.

Skovene

En anden *kommission* opregner, hvad skade der er sket på skovene i herredet. Skovene var livsvigtige for levering af træ og brænde og til svinedrift. Svinene åd bog og agern, og der blev beregnet hartkorn efter svineholdet. - Det er ikke småting, det drejer sig om, når optællingen af bøge- og ege »staffue« stubbe el. stammer opgøres for navngivne fæstere fra gård til gård og sogn til sogn. Optællingen sammenlagt for Balle sogn er 1021 fældede Ege- og 685 Bøgetræer. Det vækker til eftertanke om *Midt- og Vestjyllands fortidsskove*. - I gammel tid var der løvskove langt udover Jyllands højderyg, som grænser op til Ahlheden. - Egeskovene ved Bølling sø, Dollerup og Hald er nu den sidste rest; og vi behøver kun at nævne gårdnavnene ved Karup å som Bøgelund, Agerskov og Munklinde = Munklindvid = bakkeskov, som vidner om det samme.

Skovens forfald er ikke blot krigens skyld. - Hvad blev der ikke hugget løs i den efterfølgende Svenske-krig, - men også ved den ukontrollerede og ulovlige træfældning. Den ovennævnte kommis-

sion besværer sig særligt over at »de smaa schoffue och lunde er noget forhuggen«, men »de store schoffue..er temmelig wed magt«. Tanken går uvilkårligt til de store skove ved Silkeborg søerne, syd for herredet.

Når hugsten er gået værst udover småskovene, har yderkanterne banet vej for vestenvinden og sandflugten og lyngen fra Ahlheden, skovvækstens værste fjende. Derom vidner huller og fordybninger i lyngen, lige opad østvendte forhøjninger med rester af stubbe og rødder, som ældre folk har fortalt om.

Endnu en ting bidrog til skovenes forfald. Før 1600 blev netop i denne egn brugt masser af træ til at brænde myremalm om til jernkloder. - Jeg har nævnt, at Peder Lassen i Mausing svarede 10 kloder jern i landgilde, og i *Silkeborg lens jordebog 1586* indgår klodejern som en fast landgildeafgift, der senere blev afløst af en kontant ydelse. Endnu kan man finde slaggedynger i lyngbakkerne syd for Kragelund.

Revling

Kejserkrigen 1625-29 Jylland blev plyndret 2 gange

Det kan ikke nægtes at Chr. IV, alle hans gode egenskaber ufortalt -, var en krigslysten herre. Ved sin indgriben i 30 årskrigen 1625 led han et stort nederlag, og hans tropper flygtede i vild uorden nordpå og oversvømmede Jylland helt op til Vendsyssel og plyndrede og hærgede, så det var en gru. - I hælene på dem kom Wallensteins tyske tropper på 20-30.000 mand og besatte hele halvøen, som de så udplyndrede for anden gang uden skånsel.

Stedet er ikke her til at skildre krigens grusomheder mod den fredelige befolkning. Det har vi hørt nok om i det foregående. Jeg skal blot af historiske grunde nævne enkelte *eksempler fra hjemstavnen* i Silkeborg lens regnskabs- og jordebøger (Egeberg: Silkeborg Slot bd. II s. 98-103), hvor krigens eftervirkninger er noteret:

Søren i *Faurholt*, Ikast s. har fået »en øde gård, som fjenderne har affbrent«.

Mikkel Jensen i *Ravnholt*, ansøger 1634 kongen og får eftergivet sin landgilde, »fordi gaarden han *Sted og fæst*« (= overtagelse af en fæstegaard) var øde. »Den blev i fjendernes tid »ganske och aldelis *affbrendt* och nederbrutt«, og manden, der da besad den, »bleff aff fjenderne ihjelslaet«.

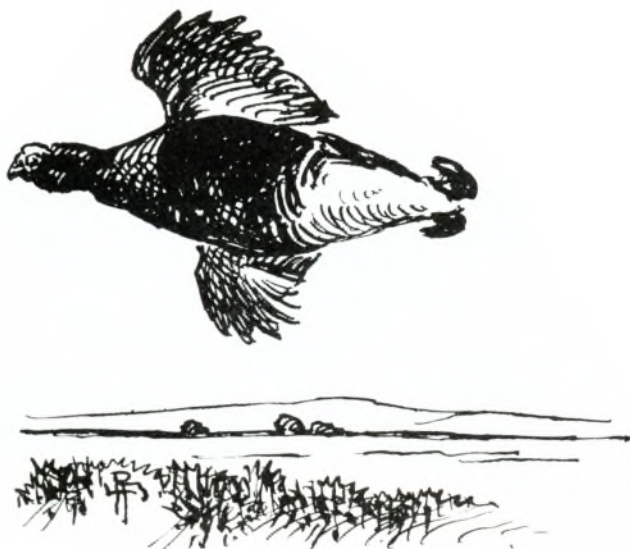
Lensmanden får befaling til at skaffe bønderne sæde- og brødkorn, da de »aff forrige Keiserske indqvartering paa brød och Sædekorn lide (mangel), saa det ehr at befrychte adt icke Allene man-

ge aff hunger skulle forkommis, meden och att Jorden paa For-
åritt icke skulle vorde thilsaaedt...«

Dertil kom, at retstilstandene var i opløsning, og røverbander,
under fællesnavnet »krabberne« hærgede Jylland til stor fare for de
vejfarende på gods og lemmer. Kongen anmoder alle stænder.. »at
bemægtige sig dennem oc enten leffuendis eller døde att forskaffe«.

Alle disse krige og deres eftervirkninger i tidens almindelige ned-
gang og fattigdom har Søren Povelsen i Skygge oplevet i sin levetid.

Men nu nærmer vi os Søren Povelsens fars tid, Povel, som
blev født i slutningen af 1500-tallet, og at studere de tider overlades
til efterslægten.

Urkok

Herremand og fæster

Efter de mange krigshistorier slutter vi med et mere fredeligt afsnit om forholdet mellem herremand og fæster, som prægede livet i 1600 årene. - Under studiet af fæstebonden i Skygge kom herremanden, hans husbonde ind i billedet. En kulturhistorisk skildring af fæstebonden ville have manglet noget, hvis vi ikke samtidig havde fået noget at vide om hans husbonde, herremanden, Corfits og hans søn Jacob Ulfeld til Matrup og Wæbnersholm.

Forholdet herremand og fæster dannede den tids fastlagte livsmønster, som vi derfor vil se lidt nærmere på i dette afsluttende kapitel.

Der er skrevet talrige bøger om emnet, endog en doktorafhandling: *H. Fussing: Herremand og fæstebonde*, 1942, genoptrykt 1973, som er det nyeste og mest betydelige studieværk. - Men den mest folkelige og overskuelige fremstilling er *Arthur Petersen: STAVNSBÅNDET*, træk af bondestandens historie, Asas forlag. Udsolgt. Der har jeg hentet mine oplysninger.

Jeg har ikke fundet det som min opgave at give en større historisk redegørelse, men vil nøjes med en kort oversigt og nogle principielle betragtninger.

Pløjning og såning.

Illustration fra Jacob Ulfelds jordebog, Ulfeldsholm (nu Holckenhavn) 1588.

– Udgivet af Landbohistorisk Selskab 1964. Læg mærke til den smukke tegning af datidens landbrug.

Adelens og bondens privilegier

Adelens privilegier

Adelen havde siden middelalderen oparbejdet en del hævdvundne privilegier, som kort fortalt gik ud på følgende:

1. *Skattefrihed*

mod at betale og garantere for bøndernes skatter til Kgl. Maj. - og tillige sørge for militsen, stille et vist antal karle i tilfælde af krig.

2. *Politimyndighed*

d.v.s.: indtægter af bøder og birke- og domsret. - Birkeret dog kun for 50 adelige.

3. *Jagtret*

var alene forbeholdt adelen og Kgl. Maj.. - Det gik ud over bønderne, hvis afgrøder blev ædt af vildtet. Hegn og led blev ødelagt. Livsstraf for krybskytteri.

4. *Landgilde og hoveri*

Hvad det har betydet, kan vi f.eks. se på Silkeborg slot på over 1500 tdr. hartk., som kronen 1661-64, efter svenskeskrigene måtte tilskøde vinskænker *Chr. Fischer*, hvorved denne blev ejer af talrige gårde og deres indtægter. - Mange adelige havde på den tid pantsat deres godser til borgerskabet.

Bondens privilegier

Bonden havde ingen politisk ret. Ham blev der ikke regnet med i samfundet, undtagen når det gjaldt skatter og landgilde. Men han havde ligesom adelen gennem århundreder oparbejdet visse hævdvundne privilegier eller retslige goder:

1. *Bestemt fastsat landgilde*

d.v.s., den årlige ydelse for brugen af jorden. Den kunne der normalt ikke røres ved uanset de skiftende tider

2. *Indfæstningen eller stedsmålet*,
som blev betalt engang for alle ved overtagelsen af fæstegården uanset de efterfølgende konjunkturer.
3. *Livsfæstet*
Fæstebrevet lød på hele hans levetid også indbefattet enken.
4. *Bondejordens urørlighed*
Gården kunne ikke nedlægges. Jorden måtte ikke lejes eller forpagtes ud, men kun bortfæstes.
Det vi kalder *fæstetvangen*.
5. *Domstolenes og herredstingets upartiskhed*.

Betingelsen var naturligvis, at bonden betalte indfæstningen og den årlige landgilde og *holdt sin gård i hævd*, d.v.s. han måtte ikke indlade sig på at afhænde jord, foder og gødning, og han skulle påtage sig *vedligeholdelsen* af gårdens huse. - Derfor var der en så omhyggelig taxering af brøstfældigheden i Søren Povelsens fæstegård i Skygge ved skiftet i 1688.

Vornedskab og Stavnsbånd

Fra omkr. 1400 var fæsterne på den sjællandske øgruppe *vornede*, d.v.s., *værnede*, idet godsejeren havde påtaget sig forsvaret for dem i ufredstider. Det kunne også gøres nødvendigt under de skrækkelige krige. Det betød i praksis, at bønderne for at sikre landbruget arbejdskraft ikke måtte forlade deres fødegods. - Det egentlige vornedskab gjaldt ikke for Jylland og Fyn. Vornedskabet ophævedes 1702. Men året før var landmilitsen blevet oprettet, hvorefter godsejeren var forpligtet til at stille et vist antal karle til at springe soldat, og disse måtte ikke forlade fødegodset. - Selv om landmilitsen ikke gjaldt alle karle, var det dog en slags stavnsbånd, og så var man lige vidt.

Stavnsbåndet blev officielt indført 1735 og ophævet i 1788. Frihedsstøtten i Kbhvn.

Fra Arilds tid

Det typiske for næsten alle områder af livet på den tid var, at alt skulle være, som det altid havde været fra Arilds tid (drømmen om en fjern guldalder). Det hævdvundne måtte der ikke røres ved. I, 33 nederst.

Det gjaldt også adelen, f.eks. står der i »Kronens skøder« I bd. s. 100, R.A., at der gives »Østergaard tilladelse til at oprette en herregård med *samme rettigheder som andre ældgamle herregårde i Danmark*«... Dermed er alting sagt, også juridisk. Vi rører ved noget, der har tusind år gamle rødder i sindet. Det gælder på alle områder, hvadenten det er standsforskellene eller dyrkningen af jorden, livets sorger og glæder o.s.v. Alt skulle vedblive at være som tilforn. Dette førte til sløvhed og stilstand i landbruget.

Cirkelen og linien

Den ovenfor skildrede passive livsholdning prægede i tidligere tider orienten og u-landene. I dag er der sket og sker store omvæltninger på disse områder. Men det passive livssyn findes stadig og kaldes med et fremmedord *den statiske*, den tidløse stilstand, det evigt tilbagevendende kredsløb, den evige gentagelse.

Modsætningen kender vi alt for godt i vor egen kultur, den vestlige verden, den fremadstræbende og aggressive livsholdning, hvor vi alle er med i ræset i det tekniske kapløb for at føre »udviklingen« videre til det bedre!?

Den første passive måde at leve på symboliseres ved *cirkelen*, der vender tilbage i sig selv, den stadig tilbagevendende livsform, som hviler i sig selv og betrygger livet.

Den anden måde at tage tingene på karakteriseres ved *linien*, som betegner den fremadstræbende udvikling. - »Fremad, fremad, livet har hast.« (Cfr. Mads Lidegaards bøger i litteraturlisten).

Når vi beskæftiger os med herremanden og fæsteren i 1600-årene, befinder vi os endnu i *den statiske livsform*, hvor udviklingen ligesom er låst fast i århundreder. - Det, som en gang havde været et nybrud i Valdemarernes tid, var blevet til stillestående sædvane både hos bønder og adel.

Alt dette er selvfølgelig meget forenklet, men skal bidrage til at forstå livet den gang og nu. - Livsrytmen har naturligvis til enhver tid haft sin egen værdi både i mørke og lyse tider. Men en ny tid stod for døren i de kommende århundreder.

Jeppe på bjerget og ridefogeden

Når talen er om fæstebonden, tænker de fleste på bondeplagerier, hoveri og straffe som træhesten, hundehullet, den spanske kappe o. lign., et levn fra den tids rå soldater disciplin, som dog kun er ydertilfældene. - Eller man tænker på Holbergs Jeppe på bjerget og hans frygt for ridefogedens pisk.

Selv om det rummer en sandhed, tegner det ikke det typiske billede. - Bondeplagerierne var værst på øerne. I Jylland fandtes de også, men forholdene var friere. Den spredte bebyggelse skabte større uafhængighed, og levevilkårene var mere nøjsomme og tarvelige, så godsejerens indflydelse var ringere.

Bortset fra krigstidens plyndringer og dårlige konjunkturer sad mange fæstere godt i det. - Der findes mange »fede« skifter og store landgilder. Og fæsterens hævdvundne status var sikret ved domstolene. Tænker man på de hundrede og atter hundrede tæt skrevne landgilde- og hartkornsmatrikler, der findes på arkiverne, kan man blive helt svimmel ved tanken om, hvor »rigt« Danmarks land var dengang trods fattigdom og krig. - Akkurat som i dag!!

Fæster eller prioritetsbestyrer

Vi må ikke glemme, at fæsteordningen - trods alle mangler - havde sine fordele og gode sider. Når fæsteren havde betalt sit »stedsmaal« engang for alle, var han stort set en »fri« mand med foden under eget bord og kunne dyrke sin jord og fodre sine dyr, som han ville. Derfor var Peder Sørensen d. yngre så ivrig efter at beholde den sammensunkne og forgældede hedegård i *Skygge*.

Den årlige beskedne landgilde var altid den samme i gode og dårlige tider og var intet at regne mod de store låntagninger i kreditforeninger og banker og de høje skatter, som tynger land-

manden i dag. *Denne må stadig som »fæster« betale for brugen af jorden.* I dag bygger man på selveje under frihed og ansvar som den bedste trivselsform. Men byrderne er ikke blevet mindre.

»Herremændene« findes stadig i den såkaldte herskende klasse, hvad det så er for noget?

Stænderinddelingen er heller ikke forsvunden i vort folkestyre.

Det, vi mangler, er *samarbejde*. Vi trænger alle til at lære at vise *hensyn* til andre; - Lykkes det, vil det lysne.

Det, som lysner over vangen
er det aftenrød?

Var monstro det svanesangen,
som fra sundet lød?

Blank kun staar en gylden strime,
slukkes den paany?

Hvad er denne brydningstime?
skumring eller gry?

C. Hostrup 1876

Solsort

Præstepinen 1643

Troens Tommelfinger 1678

Folkelig humor og fromhed

Skildringen af fæstebonden i Skygge har været et forsøg på at tegne et billede af hverdagslivet for 300 år siden så godt, det lod sig gøre efter de forhåndenværende kilder. Vi har fået noget at vide om de ydre og materielle forhold, folk og fæ, hus og hjem m.m., men når vi kommer til den åndelige side af menneskelivet, kultur- og kristenlivet er det straks vanskeligere at danne sig et billede, for på den tid var det kun et mindretal af de højere stænder, som var førende i kulturlivet og fik en højere uddannelse. Vi må gå helt andre veje for at få noget at vide om, hvad der rørte sig i folkelivet.

Selvfølgelig har vi den officielle statskirke, som for Munklinde-slægtens vedkommende var Bording og Kragelund. I disse sognekirker har der efter reformationen lydt en ensrettet, luthersk, ortodoks forkyndelse, men præsternes navne siger os ikke noget. Alligevel er vi i stand til at fortælle lidt om, hvad der bevægede sig i almuen, som man sagde dengang. - Vor viden har vi fra to populære bøger fra 1600-årene, som har overlevet på hjemegnen ved Karup å. I disse to gudelige bøger fortælles både om en folkelig humor og spørgelyst og tillige om en personlig fromhed, som har sat spor lige til vore dage.

At jeg fandt frem til disse to gamle bøger gik således til. Der boede i min ungdom i 1920'erne en enlig mand i Bording kirkeby. Han stammede fra Moselund ved Karup å, beliggende mellem Munklinde og Skygge. Han havde den hobby at samle på gamle bøger fra egnen. Jeg besøgte ham. I hans fattige stue fandtes der en vældig hoben gamle bøger opstabled alle vegne. Af særlig godhed gav han mig 2 bøger fra 1600-tallet, som både var skrevet for og læst af det jævne folk.

Den ene var *en gudelig spørgsmålsbog* med en lang titel, populært kaldet, »Præstepinen« dateret 1643. På det bageste blad var skrevet »Præstepinen«, og at den en gang havde tilhørt H. Jensen, Høgild mølle ved åen nord for Karup. Den var så senere havnet hos Anders Bertelsen, Moselund, Bording sogn, hvis navn stod foran i bogen.

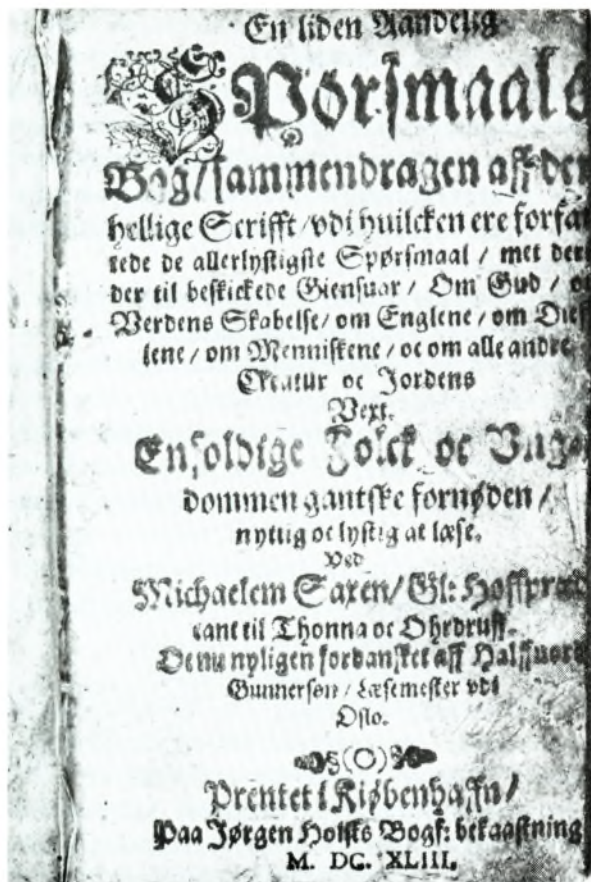
Den anden bog var »Troens Tommelfinger«, anno 1678. Ved redaktionens slutning fik jeg begge bøger hentet ned fra reolen for at gøre dem til genstand for en nærmere behandling.

Jeg følte mig i samme heldige situation, som da jeg ved udarbejdelsen af Munklb. II stødte på »De bedendes åndelige kjæde«, Pontoppidans salmetillæg og Jesper Brochmands huspostil, som gav indblik i 1700-tallets fromhedsliv, II, 166-74.

De to bøger »æ præ'st pi'n« og »Troens Tommelfinger« er vidt forskellige, men de har det tilfælles, at de er skrevet for folket og har imødekommet et behov hos den jævne mand, hvad de talrige oplag vidner om. De er begge skrevet af højlærde mænd, men i et sprog, som datiden forstod.

Præstepinen

Præstepinen er en samling, ofte gådefulde spørgsmål, som helst skal besvares ud fra bibelen, lige fra de højeste og helligste spørgsmål til de mest mærkværdige, tåbelige og latterlige mellem himmel og jord. Den indeholder livets sære enhed af alvor og skæmt, naivitet og lærdom. Altsammen til oplysning og underholdning for læseren.

Præstepinen »æ Præ'stpi'n«. 1643.

Den er en bibelsk hvem, hvad, hvor! - En slags spørgeleg som vi kender det i T.V., hvilket også fremgår af *titelen*:

En liden åndelig *spørgsmålsbog*, sammendragen af den hellige skrift, udi hvilken er forfattede de allerlystigste spørgsmål med deres dertil beskikkede gjenfvar, om Gud, om verdens skabelse, om englene, om djævelen, menneskene, og om alle creaturer, (skabninger) og jordens vækst. *Enfoldige folk og ungdommen* ganske fornøden nyttig og lystig at læse.

Fordansket af Halfuord Gunnerson. Oslo. - Anno 1602.

Det er en ret omfangsrig bog på over 350 sider. Jeg har læst den igennem. Det var såvist ikke kedeligt. Den gav svar på kristendommens største hemmeligheder og store forjættelser, men den indeholdt også løjerlige spørgsmål, og man måbede af forundring eller trak på smilebåndet over de pudsige svar på småting.

Den bar sit navn med rette og kunne bruges til at sætte præster og lærde folk til vægs med.

Her er nogle prøver på de »åndelige« gæder.

Spørgsmål: Hvad er Gud umuligt?

Svar: At lyve. Efterdi han selv er sandhed, ligesom den epistel til de Hebræer i det 6te Cap. vidner.

Spm. Hvem er den mest kunstneriske billedskærer?

Sv. Gud Vor Herre. Thi han haver af et ribben gjort den allerdejlige Quindesbillede, hvis lige ikke haver været på jorden. I Mosb. 2.

Spm. Hvor er de fleste heste druknede?

Sv. I Syndfloden, hvor alle heste i verden druknede. Samt i det røde hav.... I. Mosb. 7 og 2 Mb. 15.

Spm. Hvem har de klareste øjne?

Sv. Gud Herren, Sirach. 23. - Herrens øjne ser klarere end solen og ser alt det, menneskene gør og skuer også i de lønlige vråer.

Spm. Hvilke Quinder bliver befalet at prædike?

Sv. Maria Magdalene, Maria og Salome, til hvilke englengene sagde ved graven: Gå hen og forkynd hans disciple, at han er opstanden fra de døde. Johs. 20. (Dermed bliver betydet, at Quinderne har deres lige part i Kristus og hans fortjeneste som mændene og er medarvinger (1. Pet. 3,7).

Spm. Hvilken Gerning har kostet Gud mest?

Sv. Menneskets Genløsning (Frelsens løsepenge, Math. 20, 28). Thi hele skabelsen kostede Gud ikke mere end et ord. Men menneskets genløsning kostede ham sin allerkæreste søn. Johs. 3, 1. Pet. 1, Rom. 6.

Spm. Hvorlænge skal verden bestå?

Sv. (forkortet) 6.000 år og derefter forbrændes. 2.000 år øde 2.000 år loven (Moses) og 2.000 år Messias' tid. - Men for de ud-

valgtes skyld skal disse dage forkortes, så den yderste dag er ikke langt borte, og verdens ende er nær for døren.

Det er en sprænglærd mand, som har forfattet denne mærkelige spørgsmålsbog, som havde nøglen til datidens religiøse og humanistiske viden og havde syn for tilværelsens mange gåder og mysterier. - Den har været så underholdende, at Nyerup har taget den med i sin bog: »Almindelig morskabslæsning« 1816, Det kgl. bibliotek.

Det antages også, at Holberg må have kendt den for at kunne skrive »Julestuen« og »Erasmus Montanus«.

De lune jyder har haft deres morskab med denne bog, som trods alt lå på et højt plan i tiden og tillod sig at forene den lutherske bibel-ortodoksi med menneskelig humor, så den jævne bonde kunne give præsten hovedpine.

-- og ser så fra det høje ned
med smil på verdens usselhed
med trøst på jordens møje.

Grundtvig

Latinsk fortale til Præstepinen En prognose 1602

Den lærde Halvor Gunnensen i Oslo, som fordanskede Præstepinen, var tillige en stor forfatter. Han skrev f.eks. latinske digte og har forsynet fortalen til Præstepinen med et latinsk pentameter på 2 sider. Det kan i forkortede træk gengives således:

Jeg hilser mange gange den fromme og oprigtige læser. Den nuværende tidsalder udarter meget fra den gamle. Vi udarter alle fra vore forfædre. De gamle tider oplevede ikke så stor overdådighed som vore tider. - I dag misbruger man frækt tingene. *Bachus*, vinguden sidder i højsædet, og man fylder åndeløst bugen med mad.

De gamle fordrev tiden under drikkelagene med agtværdige og

Anders Bertelsen

Moselund, Bording.

PIO ET CANDI
DO LECTORIS.P.D.

DEgenerat præsens à prisco longi-
us ævum,
Omnes à nostris degeneramus
avis.

Secula luxuriam non tantam prisca videbant
Luxuriam,quantam secula nostra vident.

Anders Bertelsens signatur ca. 1920. Moselund, Bording og begyndelsen af den latinske fortale 1602.

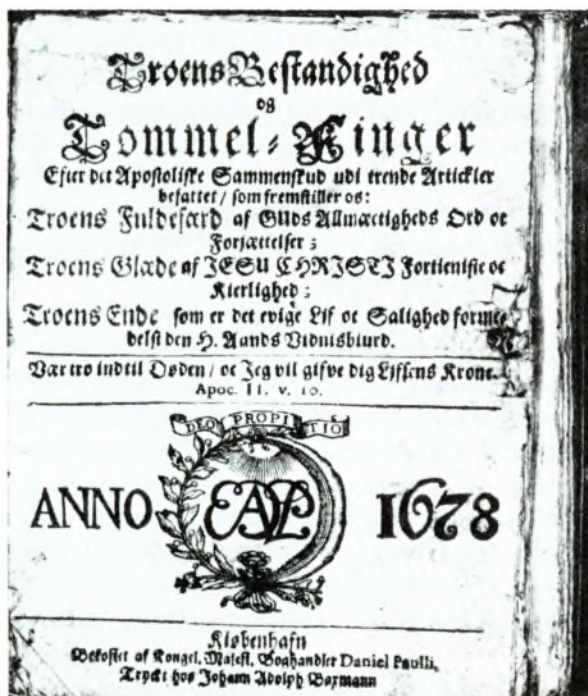
gode samtaler. En fortalte en historie, en anden slog lyrens strenge. Man drøftede Trojas undergang, citerede Virgils digte og lignende. --- De fremførte hellige gåder fra hellige bøger...., som skærper ånden og åbenbarer hemmelige ting og belærer det fromme sind---- . I lærelystne unge, I vil åbne denne bog og læse den med stor flid, ..., så vil intet spørgsmål være vanskeligt for dig (jer).

Troens tommelfinger

er af en hel anden beskaffenhed end »Præstepinen«. Troens Tommelfinger er udelukkende en solid andagtsbog til fremme af et aktivt og levende kristenliv. Men den har det tilfælles med den første bog, at den er skrevet for folket og blev yndet læsning i hjemmene fra den udkom og senere i 16- og 1700-tallet. Det er også interessant at notere, at den er bevaret i Munklindebøgernes hjemegn lige til vor tid.

Disse bøger fandtes selvfølgelig også på andre steder i landet og bidrog til at anspore spørgelysten og videbegærligheden og vække kirkefolket til en levende tro og guds frygt.

Datidens titelblade var meget udførlige og farverige med bøgerens salg for øje.

Troens Tommelfinger 1678.

Troens Bestandighed og TOMMEL-FINGER

Efter det apostolske sammenskud udi trende artikler befattet, som fremstiller os:

Troens Fuldefærd af Guds almægtige ord og forjættelser.

Troens Glæde af Jesu Christi fortjeneste og kjerlighed

Troens Ende, som er det evige liv og salighed formedelst den Helligånds vidnesbyrd.

Bogens enfoldige hovedtitel, *Tommelfinger* er udhævet med større og røde bogstaver, skønt indholdet stiller store krav til læseren ved sin brede og grundige fremstilling, spækket med hundreder af skriftsteder. En gennemgang kan der ikke være tale om, men jeg skal fortælle lidt om bogens forfatter og formål.

Forfatteren var Villads Nielsen (1607-81) sognepræst i den nordlige del af Aarhus stift, Udbyneder og Kastbjerg sogne. Han tog sig sit embede meget alvorligt. Der fortælles, at han havde sine anfægtelser ved at blive præst. »Han frygtede for, at han skulle blive den lade tjener, der forvaltede sit pund slet.« Men det var langt fra tilfældet. Han fik en overvældende indflydelse i sine to sogne og ved sine talrige andagtsbøger ud over landet. Han havde f.eks. tidligere udgivet flere katekismusbøger.

Udtrykket »tommelfinger« forklarer Villads Nielsen i forordet således: --»ligesom de fire fingre på hånden har tommelfingeren behov, uden hvilken de ikke kan beholde det, som de holder og har ikke styrke nok, med mindre den også lægger sin styrke til, så rækker de andre fire Katekismusparter, efter disse Troens artikler ligesom efter tommelfingeren: Thi uden troen kan de ikke være os nyttige.« - De tre trosartikler er tommelfingeren, som holder sammen på det hele. Man tænker uvilkårligt på Grundtvigs »mageløse opdagelse« 1825 af trosbekendelsens betydning.

Hvad er da tro? Det fører os til det andet hovedord

Troens bestandighed

Troen er ikke en bogstavtro, skabt af menneskelig fornuft. Troen

beror ikke på nogen menneskelig gerning, »thi ingen kan gøre sig selv en tro« (Citat) - Troens genstand er Jesus vor Herre. »Dette er Guds gerning, at I tror på den han udsendte.« Johs. 6, 29. Men det er en tro, der viser sig i troslydighed og i troens gerninger.

Villads Nielsen var påvirket af den bevægelse, som udgik fra den lærde, fromme adelsmand *Holger Rosenkrands* til Rosenholm. *Han* regnes for tidens mest originale teolog og tænker, oplært i den lutherske ortodoksi, som for mange førte til ørkesløse disputer. Men gennem personlige kriser oplevede han kristendommen på en ny måde, så han forkyndte troens lydighed i gerninger og et fromt liv. - *Villads Nielsen* og *Holger Rosenkrands* bør nævnes i en skildring af 1600-tallet. De var ikke sekterere, men statskirkens fuldtro venner, som arbejdede på menighedslivets fornyelse. Historisk set var de forløbere for *Brorsons pietisme* og nutidens kirkelige aktivisme.

Kilder: Dansk Litteraturhistorie ved Carl S. Petersen side 476-490.
Biografisk leksikon 1892 VI - 1898 XII
Forfatterleksikon 1926 III - 1929 VI
R. Nyerup: Almindelig Morskabslæsning 1816
Det kgl. bibliotek

Øst og Vest mødes

Munklindeslægten i fire tidsaldre

Jeg vil slutte denne historie om fæstebonden med at påvise, at slægten har sine rødder østfra og har bevaret denne forbindelse op igennem tiderne. Ganske vist siger Kipling, *at øst og vest kan aldrig mødes*, men det passer ikke, hvad Munklindeslægten angår. Jeg var inde på tanken under forarbejdet til Munklindebog I. Det var den gang umuligt at komme længere tilbage end til *Niels Pedersen*, 1724-91. Hvor han stammede fra, var et åbent spørgsmål. Men sporene pegede østpå. Skiftet 1767 over hans første kone *Else Pedersdatter* viser, at hun var datter af *Peder Lundum*, *Vinderslev* og født der 1736. I, 38 og 49. Hendes ligtræ findes på Bording kirkegård.

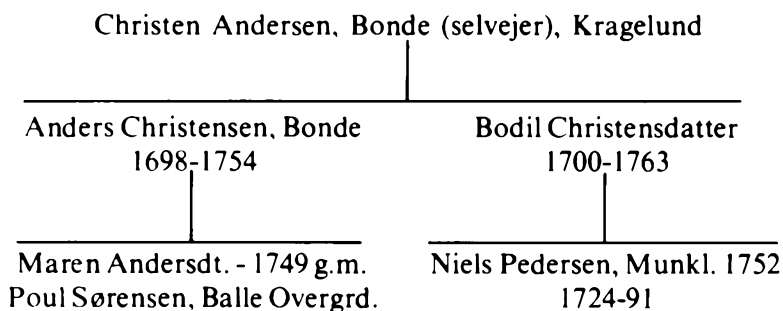
I skiftet står der, at I. prioriteten i gården, 98 Rdlr., skyldes til *rådmand Dyssel*, *Fruerlund*, *Vinderslev*, og at Niels endvidere har lånt 30 Rdlr. hos *Poul Sørensen*, *Balle Overgård*, I, 44, nord for Silkeborg. Jeg gjorde mig dengang, 1940-45 ihærdige anstrengelser for at finde ud af sammenhængen og hvem de to kreditorer var, men forgæves.

I 1976 er gåden blevet løst. - I et brev til Erik Broch lavede jeg for sjov en opstilling over forbindelserne mellem familierne i Vest og familierne i Øst i de sidste 3-4 århundreder. - I sit svar oplyste Broch, at *Poul Sørensen*, *Balle Overgård 1749* var blevet gift med

Niels Pedersens morbrors datter, Maren Andersdatter fra Kragelund.

Hvad var da naturligere end, at Niels Pedersen lånte 30 rdlr. i Balle, da han 1752 købte Munklindegård.

II, 34, arb.plan I, - *Anm.*

D.v.s., at Poul Sørensen, Balle, giftede sig med *Niels P.'s kusine*, derfor havde Niels de gode lånemuligheder i Balle. I mit svar til Broch tildelte jeg ham min uforbeholdne ros som genealog.

Det er nu historisk bevist, hvorfor Niels P. havde lånemuligheder hos familie og venner østpå og tillige, at de gamle arbejdshypoteser fra 1940 fik deres løsning 1976!

Fire tidsaldre

Forbindelsen øst - vest kan nu påvises gennem 3-400 år, hvert slægtled i sin særlige periode består af vidt forskellige personer. Slægten er som et stadigt rindende vandløb, der spores til sit udspring, men stadig fortsætter i det samme leje.

1. 1600-årene

Holder teorien om fæstebønderne i Skygge stik, er de knyttet til familien i Mausing og videre øst på. Arveafkaldet 1671.

2. 1700-årene

Niels Pedersen, Munklinde har, som påvist, en soleklar forbin-

Hverdagsliv i V.-Moselund, Munklinde omkr. 1920

Dengang var der to karle og to piger på gården. I dag er der ingen. – På billedet ses fra venstre 1. Anders Christensen, (Søn af »Kræ' Mortensen-) død 1972. Gift med Anna Thuesen, søster til Antonette Nejgård. 2. Maria Jensen, Søborg g. m. afd. Knud Jonassen. Bor i Timring. 3. Bedstefar, kaldet Niels »Nejgaard«. 4. tidl. nævnte Anna Thuesen, Bodholt 5. L.H.L. 6. Otto Pedersen, søn af indremiss. A. Pedersen, Bording.

Landbrug 1978. – Traktor og mejetærsker. 20 gr. nattefrost, febr.

Vagner Neigaard

Den sidste ætling af Munklindeslægten på Munklindejord i 6 generationer, siden Niels Pedersen flyttede ind 1752.

delse mod øst i Vinderslev, Balle, Kragelund o.s.v. Forbindelsen fortsætter gennem P. Lundum, 1711-68 (II, 129) og Jens Lundum, 1744-92 Hinge (II, s. 25).

3. 1800-årene

Den rige hosekræmmer i Munklinde Gl. Pæjr, 1768-1848 lever samtidigt med svogeren, den rige sognekonge Jørgen P. Moeslund, 1765-1847 i Vinderslev. Han var bror til Pæjrs kone Kirstine.

Forbindelsen med Hinge, østpå genoptages 1821, da Gl. Pæjrs datter *Maren* gifter sig med Rasmus J. Overby (II, s. 25).

4. 1900-årene

Endnu så sent som 1902 var Jens P. Overby, Hinge med til »Karen« i Munklindes begravelse i Bording, og under forarbejdet med Munklb. I kom jeg i nært venneforhold til sognefoged Valdemar Petersen, Hinge, g.m. Anna Overby.

I 1944 talte jeg efter en gudstjeneste i Vinderslev kirke med fhv. mejeribestyrer Rasmussens kone, som indledte samtalen med at tale om »Jens Munklinde«. Samme aften fandt vi i Vinderslev kirkebog 1815 blandt fadderne ved en barnedåb, Jens Munklinde.

Hertil kan også knyttes det interessante fund 1944 hos grdj. Anders P. Ancher Andersen, Engesvang, af den nedarvede Jesper Brochmands huspostil, trykt 1760, en gave fra Niels Pedersen, Munklinde (1724-91) til sønnen Christen N. Stenholt. I. 176. Postillen er nu overdraget næste slægtled, Ellen og Johs. Andersens søn, Steen, Klode Møllevej 21, pr. Engesvang, som jeg besøgte i sommeren 1977.

II del

TILLÆG

- 26. Skygge i stenalderen
Tollundmanden
- 27. Skygge i istiden

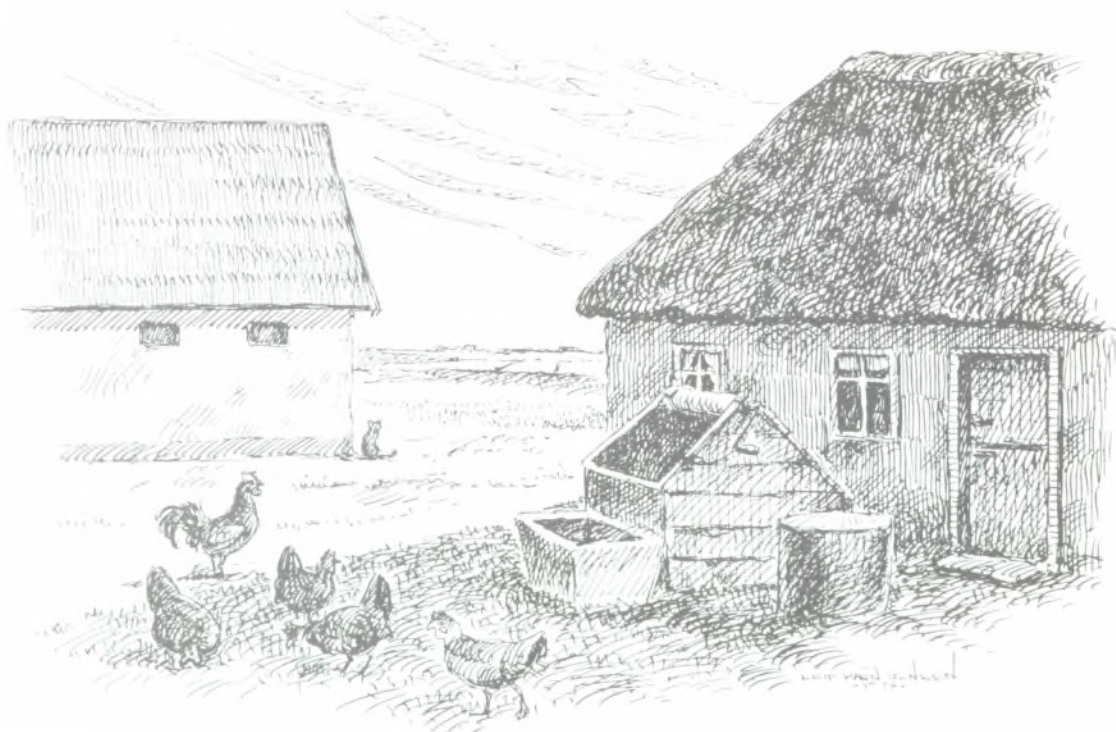
SKYGGE - en stenalder boplads

Jeg lagde min gård i den rygende blæst,
 hvor bakken hun skråner mod sønder -
 Jeppe Aakjær

Disse linier af Jeppe Aakjær kunne lige så godt være skrevet om Skygges gamle fæstegård.

Skygge ligger i udkanten af Grathehede, nabo til Ahlheden, hvor bakken hun skråner mod sønder. I dalen løber Skygge å, som er en forløber til Karup å. Skygge å kommer oprindeligt fra den nu tør-lagte Bøllingsø, og med denne sø og hele den følgende ådal befinder vi os lige midt i Danmarks oldtid, berømt for sine rige stenalderfund, som går tilbage til 6-7.000 år før Kristus, ja endnu længere. Disse egne hører til de guldrandede oldtidspletter i Danmark, hvad de talrige fund vidner om. - Det fik jeg bekræftet ved et besøg i Skygge februar 1976 hos enkefru Anna Mikkelsen, en svigerinde til lærer Jens Mikkelsen, tidl. Stubkær skole (I, 136). På hendes husloft var opmagasineret i hundredvis, ja jeg kan godt sige i tusindvis af tildannede flinteflækker, pile, knive og redskaber fra stenalderen, opsamlet på den gamle slægtsgård, Nedergård i Skygge. Herfra stammer slægten Mikkelsen, som blev indgift i Munklindeslægten med Jens Mikkelsen (I. 205).

På gården i Skygge findes en gammel stenalderboplads, belig-

Skygge Nedergård

Tegning af Leif Ragn-Jensen efter maleri af Søren Mikkelsen, antagelig omkr. 1900.

Indendørs hygge i køkkenet i Skygge Nedergård. Malerier af Søren Mikkelsen, ca. 1905-10. Foto L.

gende hvor Skygge- og Bording å forenes til Karup å. - Stenalderbopladsen skal blive behandlet i et senere afsnit.

Efter at have beset den store stenaldersamling i Skygge går vi med Anna Mikkelsen en tur i marken for at se stedet, hvor de gamle fæstegårde har ligget. Det konstateredes ved en ren tilfældighed. Under en grusgravning stødte man på en stensat brønd, som gav beviset for bebyggelsen. Grusgravens ujævne terræn ligger nu hen i naturtilstand med spredt beplantning.

Jeppe Aakjær kendte næppe denne »skjulte brønd«, da han skrev »Historiens sang« i 1916 til »Historisk stævne« i Skive.

Som dybest brønd gi'r altid klare vand,
 og lifligst drik fra dunkle væld udrinder,
 så styrkes slægtens marv hos barn og mand
ved folkets arv af dybe stærke minder.
 Din egen dag er kort, men slægtens lang;
 læg øret ydmygt til dens rod forneden:
årtusind toner op i gråd og sang,
 mens toppen suser imod evigheden!

Aakjær bruger udtrykket »årtusind toner op i gråd og sang«. Det kommer man til at tænke på, når man står i Skygge ved den gamle grusgrav, eller ved stenalderbopladsen ved åen. Følger man så med blikket Skygge å mod øst, ser man i horisonten Jyllands højderyg, og i samme retning ligger den tørlagte Bølling sø, hvor den lille afdeling af »Nationalmuseet« med de lokale fund fra stenalderen findes.

I denne ådal har der i istiden gennem årtusinder løbet en mægtig brusende smeltevandsflod, som fortsatte ned gennem Karupådalen. Den løb ud ved Skive. I dag er dalen mange steder omgivet af lyngklædte skrænter.

Karup å løber i dag dybt nede i bunden af den brede, urgamle smeltevandsdal og er nu kun en beskedne bæk i sammenligning med den oprindelige smeltevandsflod, som har brølet ud af indlandsisens gletcherport for 10-12.000 år siden.

Hvad siger videnskaben?

For at klare tankerne må vi holde en lille pause og søge hjælp hos arkæologerne og geologerne for at tyde hine fjerne tider, hvor de første mennesker slog sig ned i Jylland og begyndte kampen for tilværelsen.

Vi skal nu tale om en tid, hvor vi ingen skriftlige kilder har. Tiden før Gorm den gamle, som vi kalder *forhistorien*. Her må *arkæologien* hjælpe os. *Arkæologen* må holde sig til, hvad han kan finde i jorden af sten og redskaber og andre efterladenskaber fra fortidens mennesker og dyr og udfra det danne sig et historisk billede, som strækker sig 10.000 år, ja måske endnu længere tilbage i tiden.

Derefter kommer *geologen* ind i billedet. Hans opgave er at finde ud af *jordens historie*. Han bestemmer alderen af de forskellige jordlag ved hjælp af særlige målinger og radioaktive instrumenter. Den geologiske tidsinddeling regner med langt større dimensioner end den historiske og forhistoriske tid. Geologen regner med millioner, ja milliarder af år fra tidernes morgen, da jorden blev dannet.

Disse to videnskaber, den arkæologiske og den geologiske fortæller os om *stenalderen og istiden*, som har efterladt så mange store og synlige spor i Skygge.

Stenalderen Boplads nr. 223 i Skygge

Jeg skal nu fortælle, hvorledes vi fandt frem til stenalderbopladsen i Skygge. - Jeg vil indlede med en personlig erindring. Som dreng holdt jeg mine ferier i Munklinde (Vester-Moselund) og besøgte ved samme lejlighed min onkel, lærer *Jens Mikkelsen*. *Han var gift med min mors søster, Andrea (I, s. 205)*. Jeg husker, hvordan jeg altid undrede mig over *Jens Mikkelsens vældige og fremragende samling af oldsager, flinteøkser, skrabere, pilespidser o.s.v., der var blevet brugt af de første mennesker, som efter istiden havde slået sig ned i Skygge og Bøllingsøområdet. (Dette sidste vidste jeg dog ikke dengang.)* - Den samme undren greb mig, da jeg 60 år efter besøgte

Stenalderboplads nr. 223 på det næs, hvor Karup å og Bording å løber sammen. Til højre kommer vandet fra Bording vandmølle. Til venstre kommer det fra Klode. Foto L.

Rekonstruktion af stenalderhuse, Historisk-Arkæologisk Forsøgscener, Lejre. Nationalmuseet.

Anna Mikkelsen i Skygge og så en lignende samling oldsager, opsamlet af broderen, Niels Mikkelsen.

Brødrene Jens og Niels Mikkelsen var på dette område pionerer som amatør-samlere i den for Jylland særlige stenalderkultur, som senere fik navnet »Gudenå kulturen«. Navnet stammer fra de første lignende fund ved Gudenåens kilder i Tørring sogn.

Disse amatør-fund blev gjort af enkelte mennesker på findestederne og blev først taget op til videnskabelig undersøgelse i 1935 og 36, da dr. phil. *Therkel Mathiassen*, Nationalmuseet foretog sine berømte studierejser til de jyske åer og søer, og i den forbindelse også kortlagde bopladsen i Skygge, som fik nummeret 223.

Resultatet af disse videnskabelige undersøgelser blev offentliggjort i en artikel på 188 sider i stort format med plancher og tegninger i *Aar bog for nordisk oldkyndighed og historie 1937*. - Therkel Mathiassen blev under arbejdet i marken bistået af mange private, lokale hjælpere på findestederne. Disse hjælpere nævner han i indledningen ved navn og bringer dem sin bedste tak. Allerede side 7 nævnes Niels Mikkelsen, Skygge og enkefru Mikkelsen, Silkeborg. - Side 61-67 behandles hele *Karup å området*, hvor Bølling sø og Skygge er indbefattet, og her nævnes påny brødrene Mikkelsen og adskillige af *Munklindeslægts efterkommere*, i særdeleshed *Søren Holdgård*, der stammer fra Stenholtgård, som Christen Nielsen, Munklinde overtog 1782, da han blev gift med Birthe Jensdatter af Stenholt. Tillige er det værd at nævne proprietær *Anchersen*, Klosterlund, I, 174, som byggede *det lille museum* på skrænten ved Bøllingsø (i nærheden af Engesvang) til opbevaring af de lokale fund, som ikke havnede i Kbhvn. I Anchersen familien fandt vi den berømmelige Jesper Brochmands Huspostil fra 1760 fra Munklinde, (I, 176). - Søren Holdgaards samlinger findes på det lille museum i Stenholt krat. Museet og Bølling sø omtales sidst i kapitlet.

Jeg synes, det her er rimeligt at give *Therkel Mathiassens* egen beskrivelse af bopladsen i Skygge, s. 66 i ovennævnte årbog:

- »Ved *Klode Mølle* findes en boplads, nr. 222 på en lav sand-banke lige nord for åen og vest for vejen. - *En langt rigere boplads findes dog ved Skygge (223), på det næs, hvor Karup å og Bording å løber sammen.* Terrænet er her en lav, lyngklædt sandterrasse;

Bopladsen har et areal på ca. 100 × 50 m. og er ualmindelig rig på flint, men er nu stærkt gennemgravet; marken hører under Skygge Nedergård, og to sønner herfra, *afdøde lærer Mikkelsen, Stubkær, og N. C. Mikkelsen*, har her opsamlet en mængde sager, der nu findes dels på Nedergård, dels tilhører enkefru Mikkelsen, Silkeborg. (Nu Silkeborg Museum). Sagerne er fundet i de to øverste spadestik; der er også *fundet et ildsted* på stedet. Samlingen omfatter bl.a. 500 tværpile og over 200 mikrolitter (tildannede småsten) af typiske Gudenå-former; desuden er her fundet et større antal mikrolittiske flækker, som ved to slag har fået denne form.«

Gudenåkulturen

Alle disse stenalderfund kaldtes dengang af arkæologerne »*Gudenåkulturen*«, som har sit *særlige jyske præg* til forskel fra fundene på øerne, (Sjælland, Maglemose ved Mullerup).

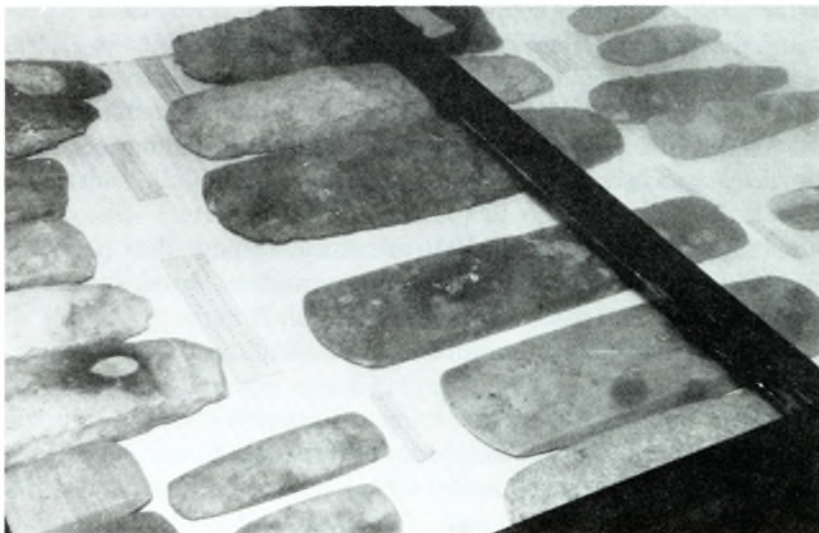
Det særlige ved den midt- og vestjyske stenalder er *de fine mikrolitter* (et græsk ord, der betyder »små sten«), det vil her sige små fine tildannede flinte-flækker, som anvendtes til pilespidser, knive m.m.; dernæst skive- og kærneøkser, spidsvåben, flække- og høvl-skrabere, slagsten m.m.m. Mens jeg sidder her og skriver, har jeg foran mig nogle stykker af Niels Mikkelsens enorme samling, som fru Anna Mikkelsen gav mig. Jeg kan ikke andet end beundre *den højtudviklede teknik*, som viser sig i en mejsel eller dolk, som måler 2 × 7 cm.

I Karup å området blev i 1936 afmærket 23 bopladser (212-34), hvor Skygge kommer ind som en flot nummer 1, hvad antallet af fund angår.

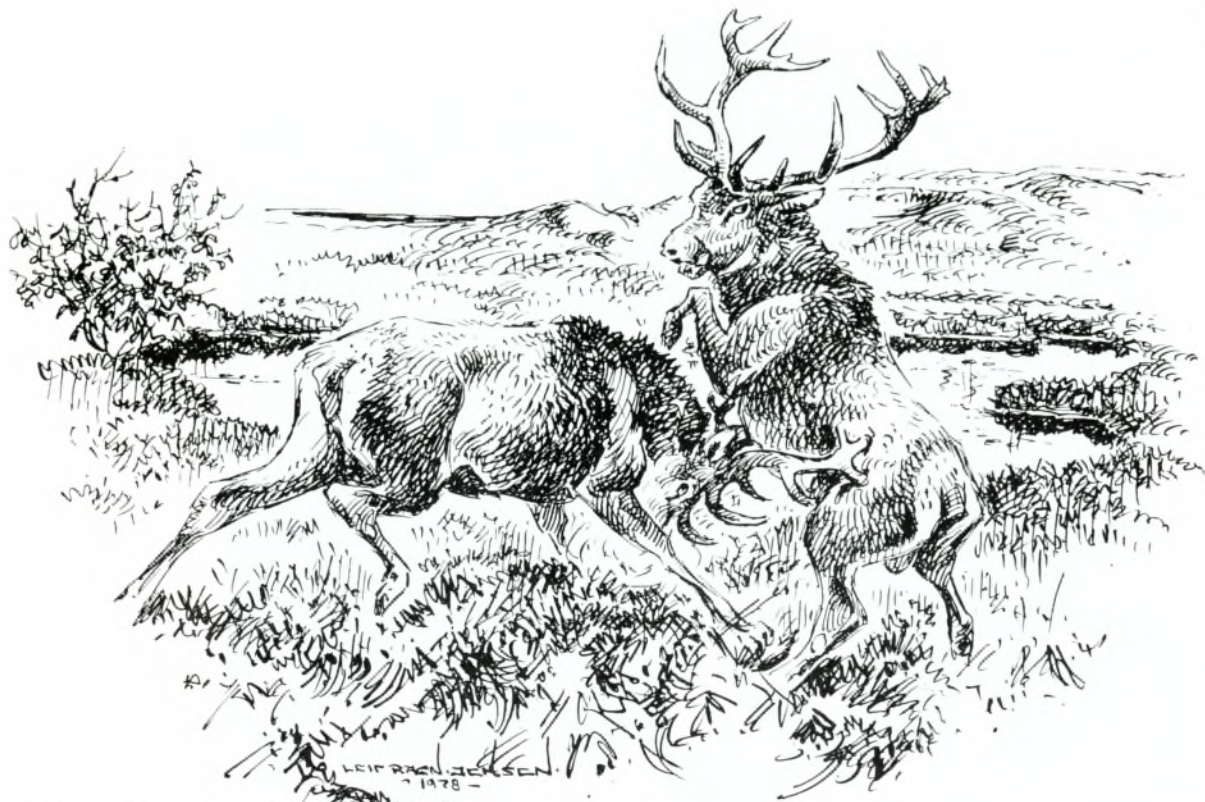
Bopladserne findes på sandbanker ved Bølling sø og på næsset i Skygge. P. gr. af den kalkfattige jord findes ingen efterladenskaber i træ eller ben. De første mennesker var jægere og fiskere. Gudenåkulturen er anslået til 6000-2000 år før Kristus. - Fundene i Skygge blev på den tid dateret til ca. 4-3.000 år f. Kr. og tilhører den sidste del af den ældre Stenalder, som efterfulgtes af den yngre stenalder. Først senere kom metallerne i brug, bronze og jern.

Mikroliter (= små sten) typisk for »Gudenåkulturen« tildannede flinte-flækker, som anvendtes til pilespidser m.m. Foto L.

Slebne økser fra stenalderen. Klosterlund museet, Engesvang. Foto L.

To hjorte i brunsttiden kæmper ved Bøllingsø.

Klosterlund museum i Stenholt krat i nærheden af Bøllingsø og Engesvang med de lokale fund.

På stenen foran står der:

*Her færtes folk, før
vi blev til, med knoklet
hånd og kroget ryg
af slid Åkjær*

Bøllingsø

Inden jeg slutter dette afsnit, skal jeg fortælle lidt om *Bøllingsø*, en oldtidssø fra istiden. Den har sikkert oprindeligt været en isdæmet sø, som senere er forvandlet til mose og nu drænet. Ved pløjning har man fundet flinteredskaber og hjortetaksoxer og et utal af skeletter af kronhjorte, navnlig store gevirer. Man har kaldt det en hel »hjorte-kirkegård«. Det har vakt undren, og man kan kun gisne om, hvorledes det er gået til, måske en skovbrand har drevet dyrene ud i søen, hvor de så er druknet, eller det kan skyldes dyrenes vane til at vade ud i vand, når de er syge.

I Engesvang er der i den nye skole malet en vægdekoration af kunstneren *Leif Ragn-Jensen*, som bor i sognet. Dekorationen skildrer netop dyreliv ved *Bøllingsø*, og en af de prægtige kronhjorte har fået en særlig placering. Ragn-Jensen har iøvrigt bidraget til at forskønne denne bog med sine dejlige tegninger.

De som ved selvsyn ønsker nærmere oplysning om den særlige stenalderkultur, som fik navn efter Gudenåen, kan jeg henvise til et besøg på det lille museum i Klosterlund ved Stenholt krat og *Bøllingsø* i nærheden af Engesvang.

Se iøvrigt litteraturlisten.

Gudenåkulturen og Kongemosekulturen

Gudenåkulturen var i 1937 et strålende fremskridt for arkæologien. Men selve udtrykket »Gudenåkulturen« bruges ikke længere i fagkredse, men anses for forældet. I stedet taler man i dag f.eks. om en jysk gren af *Kongemosekulturen*, hvis særpræg man fandt i Åmosen på Sjælland.

Den nyere videnskabelige forskning fratager ikke Gudenåkulturen sit særpræg, men påviser, at den er en blanding af forskellige kulturlag fra vidt forskellige tider. - Klosterlundkulturen ved *Bøllingsø* anslås nu til omkr. 7.300-6.000 f. Kr., og den jyske Kongemosekultur formodes at stamme fra ca. 6.000-4.700 f. Kr.

Stenalderfolket var et jæger- og fiskerfolk, der som nomader

søgte de bedste fangstpladser til vidt forskellige tider, hvorfor de hyppigt kom til de samme bopladser.

Alt det kan man læse nøjere om i en lang artikel i »Arkæologisk ABC«, Politiken 1972.

Tollundmanden

Moseområdet ved *Bøllingsø* er også værd at nævne, for det var her man fandt den verdensberømte jernaldermand i *Tollundmose*, som munder ud i den nu tørlagte *Bøllingsø*.

Det gik således til. Under tørvegravning, 1950, stødte man nede i mosen på et hoved, så fint og velbevaret, at man meldte fundet til kriminalpolitiet i Silkeborg. De tog nogle lokale museumsfolk med ud til stedet, da man var klar over, at det måske var et moselig fra jernalderen i lighed med andre fund andet steds. - Senere samme dag kom professor Glob fra Århus og ledede den følgende udgravning.

Det enestående var, at især hovedet var så velbevaret. Det skyldes humussyren i mosevandet. - Porerne og rynkerne i huden ses tydeligt. Ansigtet er præget af ro og fred. På hovedet har han en spidshue, syet sammen af 8 skindlapper. Han er kortklippet, og på kinder og hage ses endnu skægstubbe.

Denne velbevarede oldtidsmand er der ikke funden mage til i hele verden. - Det imprægnerede hoved opbevares nu på Silkeborg Museum. Professor Glob har givet en levende beskrivelse af fundet i »Mosefolket« 3. udgave 1977.

Det er ganske ejendommeligt, at fæstebonden i Skygge, som levede for 300 år siden - *hans* ansigtstræk kender vi ikke, men jernaldermandens eller Tollundmandens ansigt er så velbevaret og lyslevende, som han så ud for 2.000 år siden.

Foto Lars Bay

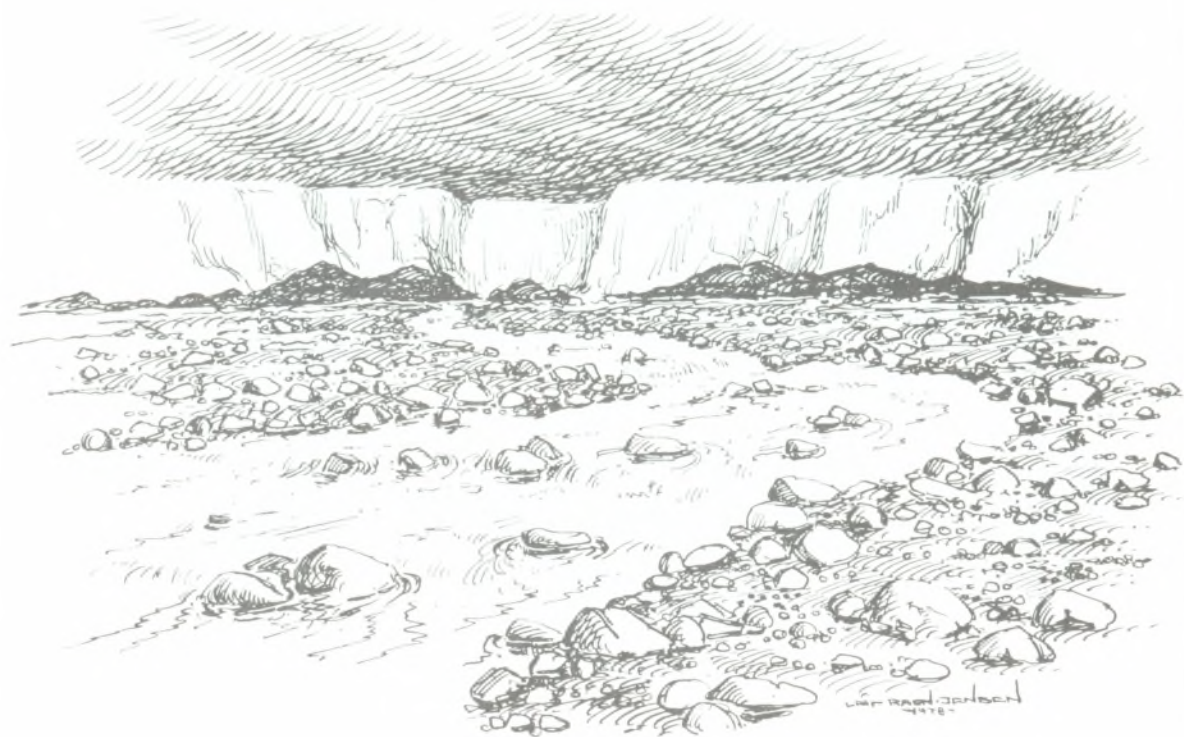
*Tollundmanden
Jernaldermanden. ca. 2.000 år gammel. Silkeborg museum.*

Istiden Skygge 12.000 år f. Kr.

Rejser man fra Silkeborg til Herning med jernbanen, kan man ikke andet end falde i forundring over de dybe dale og de mægtige bakker på vejen til Funder og videre mod Engesvang. - Endnu klarere ses denne modsætning, når man følger landevejen og kører over Funder dalen og Funder å opad den usædvanlig stejle Hørbylunde banke. Det er *et typisk istids dalstrøg*, som udmunder i den udtørrede Bøllingsø og fortsætter videre ned gennem Karupdalen til Skive. Det hører med i billedet, som vi skal prøve at danne os af landskabet omkring Skygge ved istidens afslutning. Polarklimaet mildnedes ca. 12.000-10.000 f. Kr. Landskabet afslører de høje morænedannelser ved isranden og de dybe dale, som smeltevandsfloderne udskar for at komme videre.

Hvorledes så der ud omkring Skygge ca. år 12.000 f. Kr.?

Skal man tro geologerne, har der ikke været skygge af Skygge!! Det nuværende Skygge har været skjult under en tordnende smeltevandsflod, som buldrede gennem den kilometerbrede ådal ved Karup til Skive. - Det vil igen sige, at *Gudenåen* dengang, som en smeltevandsflod har løbet langs isranden fra Tørring i syd til Silke-

Skygge i istiden. For ca. 12.000 år siden. Smeltevandsflod og indlandsisen.

borg i nord. Den er ikke løbet til Randers, men er bøjet vestpå omad Karup til Skive.

Tænker vi os nu 12.000 år tilbage, og at vi stod ved bredden af den brusende, mælkehvide smeltevandsflod, som skyllede henover Skygge, så ville vi mod øst i horisonten øjne en kilometer høj isbræ, der som en massiv mur skød mægtige bunker af sten og grus og sand foran sig. Det man med et fremmedord kalder moræne, d.v.s. det, som gletscheren har frigjort undervejs. Bakkerne ved Funder og Hørbylunde er typiske morænebakker fra istiden.

»Indlandsisen« fortsatte fra det sted, hvor vi står, endeløst nordpå og dækkede hele kalotten af den nordlige del af kloden. Det var ikke en død verden, men en levende ismasse i bevægelse, som hensynsløst banede sig vej til mildere egne og skubbede til de store sand- og grusbakker ved Jyllands højderyg. - Det isfri Vestjylland var gennemskåret af talløse floder og vandløb, som aflejrede deres sand på de store flader, som senere blev tilgroet med lyng.

For at danne sig en forestilling om istidens voldsomme naturkræfter føler man sig henvist til det nuværende Grønland, hvor indlandsisen når helt ud til den isfri kyst. - Jeg har set noget lignende på Grønland 1967 under en hel dags vandring i *Narssarssuak området* med indlandsisen som mål. (*Narssarssuak* er Sydgrønlands flyvestation, et godt stykke øst for Julianehåb.) Vi blev til sidst standset *af en vældig fossende smeltevandsflod*, som skyllede henover kilometervide flader af sten og grus.

Istiden lader sig ikke forklare, men den har varet ca. 100.000 år, hvor store dele af kloden har været begravet under ismasser.

I Danmark kan man påvise 3 istider, hvoraf isen i to perioder dækkede hele landet, men i den sidste periode standsede den ved Jyllands højderyg, som strækker sig fra Bovbjerg i en skrå linie over Viborg til Kruså. - Ca. år 10-12.000 f. Kr. mildnedes klimaet, og isbræen trak sig langsomt tilbage og efterlod landet omtrent, som vi har det i dag, formet med bakker og dale og store flader. - I lange perioder var der »mellemistider«, hvor isen trak sig tilbage for så i andre perioder at trænge sig frem igen.

Skygge spiller en stor rolle i Danmarks forhistorie. Landskabet mellem Hørbylunde bakke og Skygge å afspejler på anskuelig

Brølende kronhjort.

Geviret fundet i Bøllingsø. Hjorten malet i Engesvang skole af Leif Ragn-Jensen

Udhugget stenhoved, fundet på markerne ved Bøgelund af Anders Nielsen. Stenens alder ukendt.

måde istidens voldsomme naturkræfter, som har formet de dybe dale og de høje bakker.

Therkel Mathiassen giver udtryk for det samme i sin tidligere nævnte beskrivelse af Gudenå-kulturen og dens bopladser ved Bøllingsø: » - Bøllingsø ligger i *et vældigt Istids-dalstrøg*, der fra Them sogn (sydvest for Silkeborg) strækker sig ned igennem Funder åens nuværende dal og herfra ned ad Karup-dalen til Skive; denne dal afgrænses til begge sider af ret høje, stejle, oftest lyngklædte skrænter. I denne dalbunds sandterrasse har de nuværende vandløb, Karup og Funder åer skåret sig ned; *men på vandskellet mellem dem ligger Bøllingsø*, og til begge sider for denne breder sig store mosearealer«. - Disse vandløb og denne sø har været et eldorado for stenalderfolket.

Læs også afsnittet: *Fra istid til nutid*. II, 212-13 om »æ då'el«, en smeltevandsdal i Bøgelund ved Karup å, med illustration.

Hjejle

*Gravhøje ved Vallerbæk,
Karup sogn.*

*Alvorligt taler ved alfarvej
med grønsvær tækket de gamles grave.
Henfarne slægter – forglem dem ej!
i arv de gav dig en ædel gave.*

Johs. V. Jensen

TILLÆG

Munklindebog I

- 28. Brudeversene 1764
- 29. Statsbankerotten 1813
- 30. Arvegods fra Munklinde og Engesvang
- 31. Dagligliv i Munklinde
omkring århundredskiftet

Brudeversene i Bording kirkebog 1764 Ny tolkning

Bordingpræsten Ryberg eller Ruberg (1735-66) har haft en poetisk åre og forsynet afsnittene i kirkebogen med vers, I, 191/92. Versene til de ægteviede lyder således:

Ægteviede

Hør, Fru Venus, du maa vide,
disse, som jeg her vil skrive,
tegnes af din Rulle ud;
ingen indrullered Pige,
som vil følge dine Krige
vi her have vil til Brud.

Venus:

Dimission jeg ej kan give
alt saa nem, som du paastaar,
i Reserverullen blive
disse, som til Brud-Seng gaar;
tænk, min' Tropper maa suppleres,
Alder, Sygdom gjør mig Skaar,
Dimission maa modereres
under fyrretyve Aar.

Nej, ikke saa Fru Venus,
 sandelig vi ej vil tage
 til vor Ægtebrud og Mage
 en af din Reserves Flok,
 at du dem skuld' hver Dag hente,
 Castitas skuld' staa paa Rente,
 som for os skuld' være nok.
 Nej, vi sligt ej underskrive,
 dine Nymfer hos dig blive,
 om du saadant vil paastaa.

Men Fru Castitas, vi bede,
 Passen vel paa dem udstede,
 som skal til vor Brude-Seng gaa.
 Saa maa Herren os velsigne,
 saa kan alting godt sig tegne,
 Skam og Skjændsel Satan faa,
 saa kan Manden med sin Kvinde
 Brød og Næring for sig vinde
 udi mange Leveaar.

Fru Venus og fru Castitas

Versene til de ægteviede i Bording kirkebog 1764 er vanskelige at fortolke. - Min skolekammerat, pens. lektor Niels Jacob Jensen, Århus, har gjort mig opmærksom på, at min tolkning ikke er rigtig, og at jeg fejlagtig har sidestillet Venus med fru Castitas. - Venus er den romerske gudinde for »kødets lyst«, den frie elskov, og fru Castitas er en gudinde, som præsten selv laver af det latinske ord for kyskhed og afholdenhed. - Den seksuelle aktivitet hører alene til i ægteskabet og ingen andre steder.

Castitas er for præsten = *troskab mod ægtefællen*. Præsten behandler *det gamle og altid aktuelle problem mellem den frie elskovsleg og den rette ægteskabelige troskab*.

Gode min Venne, du maan siich
 dijs, sou ing, du mis strigen
 Ingers af din soulle. ad
 Ingeren ensoellered dig
 sou mis følge, din Inger
 mi for min nie de brud

Venne
 Din is for ing og laud ginn
 alle for min sou du gaastan
 I de for var vullen de linn
 dijs, sou die Inger brug gaar
 Løbe, sou Inger for min supplin
 redy, ing sou ginn ing for
 din is kon maan moder sois
 uad 90 ¹⁰⁰ ~~100~~ ~~100~~

Noj, ein for, min Venne.
 Oudst: mi og mi for
 die mor algt, die Inger
 sou for die Inger linn
 ut die min Inger for dag for
 Castitas Inger, for min Inger
 sou for or Inger for min
 Noj, min Inger for min Inger
 die Inger for die Inger
 sou die Inger for die Inger

Vers 1

Præsten henvender sig til fru Venus og gør opmærksom på, at de velagtede piger, som nu føres ind i kirkebogen som viede, dermed udtræder af hendes frie elskovshær.

Vers 2

Venus protesterer. Hun vil holde de agtværdige brude i sin *reserve-rulle* til det 40' år. Efter den tid har kvinden ingen interesse for Venus.

Vers 3

Præsten afviser Venus. - Nej, det går vi aldrig med til, det skriver vi aldrig under på. - Derefter følger det billedlige udtryk: »stå på rente«. - Det må betyde, at hvad der end sker, så er det udelukket, at fru Castitas's tropper nogensinde skulle blive en reserve-bankbog for Venus, hvoraf Venus skulle kunne hæve »renter« i nød og betryk, d.v.s. hente kvinder til sine ukyske foretagender.

Vers 4

Vi må bede fru Castitas udstede pas til de piger, der retmæssigt går til brudeseng, og som vil være tro mod deres ægtefæller. - Hermed er Venus' løsslupne elskov ude af sagaen til skam for den lede og til velsignelse for slægten.

Fri kærlighed eller ægteskabelig troskab

Bordingpræsten giver med sine moraliserende vers alle noget at tænke på. Han sætter den ægteskabelige troskab mod sin partner i højsædet.

Disse vers har givet anledning til, at førnævnte lektor Niels Jacob Jensen, har skrevet en kronik i Aarhus Stiftstidende 29. juli 1977 på 12 spalter med overskriften »*Fru Venus og fru Castitas*«. Kroniken indledes med at citere de omtalte vers fra Bording kirkebog 1764 og behandler spændingen mellem den frie flakkende kærlighed og den ægteskabelige troskab mod sin partner i dag.

Stedet er ikke her til at gennemgå den udførlige kronik udover

det interessante, der ligger i, at de over 200 år gamle vers tages op i dagens debat i en tid, hvor seksualmoralen ændrer sig m. h. t. ægteskabet. Nogle lader sig kirkelig vie, andre borgerlig, og atter andre lader sig overhovedet ikke vie, men lever »papirløst«.

Selvom de ydre former forandres og moralen kan skifte, så er problemet stadig det samme, når det gælder troskab eller løsagtighed. I det forhold vinder fru Castitas ved nærmere eftertanke sympati.

Der er ikke tvivl om, at præsten i Bording har villet det bedste, når han priser den ægteskabelige troskab, som bekræftes ved den kirkelige vielse, der indføres i kirkebogen.

Det ejendommelige er, at set fra et rent humanistisk synspunkt kommer mange til det samme resultat, at Castitas er at foretrække for fru Venus, fordi fru Castitas afviser Venus' frie flakken fra den ene til den anden og fastslår, at den sande kyskhed er den ægteskabelige troskab mod sin partner uden modificationer.

Bynkefugl

Statsbankerotten 1813

Bordingpræstens jeremiader, beklagelser i liber daticus

Liber daticus er en bog til indførelse af og til datering af indkomne skrivelser og vigtige kirkelige hændelser i sognet. For Bording sogn findes to meget fyldige bøger. - Vi tager den første 1774-1838. Arkivbetegnelse: C 511 nr. 22.

På smudsomslaget, side 0 har præsten beklaget sig over de elendige tider under Napoleonskrigene og statsbankerotten 1813, hvor alle priser kom ud at svømme og blev tårnhøje. - Sætter man f.eks. prisen på en stud i 1700-tallet til 10 rdlr., så kostede den ca. 1.000 rdlr. og så fremdeles. - Den gode Bordingpræst er så oprørt over de skyhøje priser på alle materielle goder, at han må betro sig til sin gejstlige embedsbog. Dette her skal eftertiden vide.

Lad være, at en kuraseer-hest kostede 4.000 rdlr., men at han skulle betale 10 rdlr. for 1 pund ringe røgtobak, det var uhørt! 0, tempora!! - sikke tider!!

Disse jordnære beklagelser er oplivende og overraskende at finde i en embedsbog for gejstlige og skolemæssige cirkulærer. Vi føler pludselig historiens direkte pulsslæg inde på livet, når Bordingpræsten skriver følgende:

8

Johannes Volfgang Hansen, fød: Medolden præstegård
 1. Mil sønden Ribe d: 1. Januarij 1766. Hans fader kaldet
 Gotthard Hansen var prest i samme steds Oden. Hans Datter
 Sørensen og hos Bording Menighed d: 25. Maj 1798.
 I Krigene med englænderne som ved Mordbrandstoget 1807
 røvede den skønne danske Flaade med Tilbehør kostede
 1 Td. Rug 200 Rd.; Banco Sedler; — og andre forbrugte Hand Kasse til 1/2
 1 lybsk Skilling, 1 par stude 2000 Rigsdaler, 1 Hst
 80 Rd. og mere; — og den uforglemmelige Tid 1813
 5. Jan. fik man 1 Rb. Sk. for en Rigsdaler kaldet dansk Courant.
 1 pund ringe Røgtobak kostede 10 Rd., ikke rbdl.
 — o tempora — o sic tempora!
 1 Kurasseer Hest circa 4000 Rd.

Bordingpræstens embedsbog 1813.

- Johannes Volfgang Hansen f. i Medolden præstegård 4 Mil sønden Ribe 1. jan. 1766. (--) Kaldet til sognepræst for Bording Menighed d. 25. maj 1798.
- I krigen med englænderne (som ved Mordbrandstoget 1807 røvede den skønne danske Flaade med Tilbehør) kostede
- 1 Td. Rug 200 Rd. -- banco sedler –
- Papirpengenes værd blev tilsidst neppe 1 lybsk skilling for 1 Rdr. (En lybsker var 3 sk. eller 6 øre. Mklb. I, 59)
- 1 par stude 2000 Rigsdaler
- 1 skp. Salt 80 Rd. og mere end den uforglemmelige Frd (forordning) 1813 d. 5. Jan. fik man 1 Rb. Sk. for en Rigsdaler, kaldet dansk Courant.
- 1 pund ringe Røgtobak kostede 10 rdl., ikke rbdl
- o tempora – o sicke tider!
- 1 Kurasseer Hest circa 4000 rdl.

Prisudvikling gennem tiderne

Skiftet 1688, Mklb. III

1 gl. hoppe	2 rdl 4 mk.
1 ko	3 rdl 2 mk.
1 stud	6 rdl
1 faar	2 mk. 8 sk.

Skiftet 1767, Mklb. I, 43

1 hoppe, 12 år	12 Rd.
1 ko	fra 2-5 Rd.
1 stud	8 Rd.
1 faar	4 mk.

Jens Andersen Favrholdts lommebog 1899, Munklinde

1 lille følhoppe	375 kr.
1 par stude	120 kr.
1 Plag	175 kr.
1 ko	113 kr.
1 faar	9 kr.
1 faar og to lam	30 kr.

1977, ca. priser ved Vagner Neigård, V-Moselund, Munklinde

1 hest	5.000 kr.
1 kælveko	5-6.000 kr.
1 ko til slagtn.	4.000 kr.
1 fedekalv	2.500 kr.
1 spædkalv	800 kr.
1 får	300 kr.
1 god griseso	2.000 kr.
1 slagtegris	675 kr.
1 torvegris, 25 kg.	275 kr.
1 td. = 100 kg. spisekartofler	40 kr.

Der findes næsten ingen arbejdsheste i dag, det er udelukkende sportsheste, og priserne varierer meget lige op til 10-12.000 kr.

*Mose og lyng før dræning og dyrkning.
Sådan har udsynet været i Munklinde.*

Melodie
Vift stolt paa Codans bølge

Skjøn Glædesfest at holde
Med Fryd i Engberggaard
Ja, det med Venner bolde
I Selskab, som er stor.
Hør Broder, Du tillykke
Med Datteren saa prud,
Som bærer Brudesmykke,
I Dag er Fæstens Brud.

Guds Fred med Eder være
udi Munklindegaard,
Forældre smukt at ære
Ved Flid i Eders Kaar
Og Herrens Godhed bytte
Ret kjærlig Haand i Haand
I Aarerækker knytte
Et fastre Ægtebaand

Ole Frølund

Marie og Peder Niensens bryllupssang 1862.

Chatol med kobbersi, æbleskivepande, tragt og potmål.

Chatollet fra Munklinde og Engesvang.

Arvegods fra Munklinde og Engesvang.

Optegnelser fra Munklinde om dagligliv i Bording nordsogn omkring århundredskiftet

Jens Andersen Favrholt's lommebog 1899-1900

Det er lykkedes at komme i besiddelse af et nyt kildemateriale, som giver et prosaisk og virkelighedstro billede af hverdagen i Munklinde og omegn ved århundredskiftet. - En kilde som på sin måde er mere værd end arkivernes officielle oplysninger og de personligt prægede overleveringer.

Denne nye kilde er en lille notesbog, som er ført af Jens Andersen Favrholt, som var gårdejer i Munklinde 1882-1903. Notesbogen er fra 1899-1900, og i den noteres nøjagtigt regnskab over de daglige indtægter og udgifter, kreditorer og debitorer, priser på alt muligt: arbejds løn, kreaturer, mergel og meget mere. Vi stifter bekendtskab med datidens personer i nordsognet ved navns nævnelse. Der fortælles om skatter, lån og forfaldne vekslere, regnskab med smeden, breve for mejeriet, gravning og salg af mergel o.s.v, iøvrigt alt hvad man daglig noterer i en notesbog, for at det ikke skal blive glemt.

Man fornemmer hverdagens slidsomme arbejde og vanskeligheder i de trange tider i slutningen af forrige århundrede, hvilket jeg skal give nogle eksempler på. - Men først lidt om lommebogen. Jeg fik den tilsendt af Jens Andersen Favrholt's søn, lektor M. Favrholt, Haderslev i 1963 til personligt eje. Notesbogen er hjemmegjort af tilskåret sammenlagt papir, som er syet ind i de sørgelige rester af et gammelt bogbind. - Siderne er små, 11 × 8 cm.. Den indeholder langt over 100 beskrevne sider, ofte meget tæt, men med en nydelig håndskrift.

De første sider er tyre-, hingste- og orneregnskaber med nøjagtige navne og datoer på personer og dyr. Længere fremme kommer et omhyggeligt ført kreaturregnskab for 1899 over køb og salg. Mange priser er tocifrede. Besætningens størrelse var 1. jan. 1900: 3 heste, 2 stude, 9 køer, 2 kvier, 2 tyre, 2 små stude, 5 kalve, 5 svin og 12 får.

Der har været 3 mergelgrave. Gravning og salg af mergel har spillet en stor rolle, men har kun givet slid og meget små indtægter. Der er regnskab over salget i 1899 og 1900. Der stifter vi bekendtskab med beboerne i nordsognet og videre endnu, f.eks. N. Hagskjær i Ilskov og Niels Nielsen i Bøgelund.

Hvor små beløb det meget slidsomme mergelarbejde resulterede i viser følgende eksempler:

Regning med Rasmus. - Arbejde i mergelgraven. 1900.

Til 24/3	96 timer a 18 øre	17,28
Til 1/4	53 timer a 18 øre	9,54
Til 8/4	59 $\frac{1}{2}$ time a 20 øre	11,90
		<u>kr. 38,72</u>

÷ modregn. et uhr i H.	0,75	
forsk. kontanter	20,00	
Kostpenge 24 dage	12,00	<u>32,75</u>
		rest kr. 5,97

Hans Tagmoses regnskab

116 timer a 18 øre	20,88
133 timer a 20 øre	<u>26,60</u>
	kr. 47,48
÷ 160 alen merg. a 0,28	44,80
	<u>rest kr. 2,68</u>

1900. Af den 2'den grav solgt mergel

454 alen	a 28 øre	127,12
697 $\frac{1}{2}$ timer a 18 øre		<u>125,55</u>
	Overskud	kr. 1,57

P.S. N. Kr. Nielsen, billet til H. 0,60!

Jens Andersen Favrholt solgte utallige mose- og engparceller til meget små priser. Der er mange opgørelser, formodentlig af rentefgifter, som beløber sig fra 30 øre til 1,65 kr. - Så er der enside over modtagne skatter, som alle beløber sig fra 2,81 - 4,- 6, 7, 8, og 10 kr. (Chr. Lübek). - Kun brugsforeningen når op på 20,00 Kr. Om det er kvartals eller halvårlige skatter, står der intet om.

Ved århundredskiftet er der en omhyggelig opgørelse af gæld og vekslers. Det har været hårde tider. Sidst i bogen er opgørelse af levering af flæsk og smør og æg til »bedstemor«, Karen i Munklinde, som han skulle svare en stor aftægt til.

I denne brogede opremsning af tal og navne findes to steder vers og rim. Chr. Laursen har et bornholmer ur med følgende indskrift: Klokken Minder, Tiden Rinder, Vi vort Lif (d. evige liv) ved Døden Vinder. 1780.

Favrholt har selv skrevet om Fadervor: Når Nøden er stor, kan et »Fader vor« saa let komme fræm i de fleste Hjem. - Er det rigtigt ment, han ej hjælper sent, men snart vi mærke, at han er den stærke, som Hjælp kan bringe og Nøden tvinge. - Har dette vi set, har vi mere let, ved Børn at blive ret her i Live.

Jens Andersen Favrholt var en begavet og oplyst mand, som havde været på højskole i Gjedved, 1877-79, hvad der var noget usædvanligt på den tid. I Munklinde samlede han de unge til aftenscole, en slags hjemstavns højskole. De som vil vide mere om denne betydelige personlighed, kan jeg anbefale at læse Munklindebog I, side 88-91 og at benytte lejligheden til også at læse »Gamle Karens« aftægtskontrakt, s. 82-84, som J. A. F. var forpligtet på.

Jens Andersens far var *Anders Ma'dsen*, som tjente på Munklindegård 1835-40 under »Gammel Pæjr«. I, 58.

Den mest kendte i denne slægt i dag er nok Jens Andersens sønnesøn, dr. phil. *David Favrholt*, professor i filosofi i Odense, medlem af Videnskabernes Selskab og landskendt fra mange T.V.-udsendelser.

Jens Andersen Favrholt's valgsprog var:

*Det af vort arbejdt, der bliver til gavn,
skal leve i slægter, der glemte vort navn!*

*Jens Andersen Favrholt
Gårdejer i Munklinde 1882-1903.
- Kæmner i Vejen. Billedet er
taget i haven omkr. 1920.*

*Dr. phil. David Cornaby
Favrholt, f. 11/5 1931.
Professor i filosofi i Odense.
Sønnesøn af Jens A. Favrholt.*

Lektor Favrholt i Haderslev har givet mig frie hænder til at gøre med lommebogen, hvad jeg vil. Jeg har tænkt at overlade den til den nystartede lokalhistoriske forening i Bording til brug for forskningen og tilgængelig for alle interesserede.

Tornskade

TILLÆG

Munklindebog II

32. Bording vandmølle i 16-1700 årene
33. Krogildet i Klode mølle 1764
34. En fodtur langs Karup å 1973
35. Efterskrift. To kulturer

Bording vandmølles historie i 1600 og 1700 årene

Tilføjelser til Munklindebogen II
Arkivoplysningerne er fra Erik Broch

Indledning

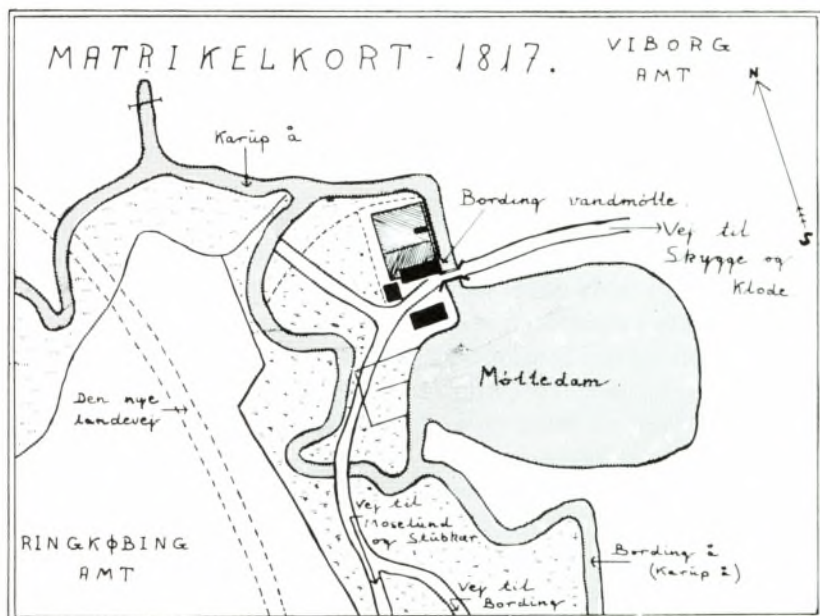
Som tidligere meddelt II, 143 er Bording Mølles historie i 1600 årene *meget indviklet*, da møllen ustandselig har været genstand for handeler fra den ene til den anden og er blevet opsplittet i brøkparter ved arvefordelinger, mens mølle-fæsteren som regel har siddet uantastet.

Det er forståeligt, at mange giver op overfor denne indviklede historie, men for den interesserede historiker er det spændende læsning, som nu, da det er samlet, bør komme eftertiden til gode. - Arkivstudierne afslører, hvorledes de privilegerede ejere har handlet med møllen efter forgodtbefindende, omtrent som man i dag på børsen handler med obligationer og aktier.

Forklaringen på dette er, at der på den tid ikke var banker og sparekasser eller børsnoteringer. - De, som havde kapital eller arvelodder, havde som regel værdierne stående i bøndergods, som var datidens form for at opnå renteafkastning, og derved blev de mange arveparter som »strøgods« spredt udover landet. - Det er det samme, som sker idag, når man køber upersonlige obligationer, hvis ejere, geografisk set, kan bo hvorsomhelst.

Bording vandmølle. Tegnet af Søren Mikkelsen, Skygge 1906.

Tegning Jens Lauridsen

I Munklindebog II findes et særligt afsnit om Bording Vandmøles historie i 300 år (s. 139-58). - Siden bogens trykning 1963 har Erik Broch på landsarkivet i Viborg fundet nye oplysninger, som det er naturligt at tage med i dette arbejde om »Fæstebonden i Skygge i 1600 årene«, da det forøger vor viden og tillige bidrager til yderligere at belyse samtidens levevilkår i forholdet mellem ejere og fæstere.

Bording mølle og Skygge havde daglig forbindelse med hinanden. Der gik en bro over åen til Skygge. - og i møllens velmagtsdage i 1700 årene ejede møllen alle fæstegårdene i Skygge.

Anmærkning om arkivsignaturerne

De anførte sidetal henviser til Munklindebog II

1600-årene

Viborg landstings skøde og panteprotokol har arkivbetegnelsen: *B 24*, det efterfølgende tal er tingbogens nr. (= årgang) og det næste tal er siden i tingbogen.

1700-årene

Til oplysning må anføres, at *Bording sogn* oprindeligt lå i *Ginding hrd.*, Viborg amt, men blev 1832 overført til *Hammerum hrd.*, Ringkøbing amt. I den anledning blev der lavet en udskrift af *Ginding hrd's skøde- og panteprk. fra 11/8 1780-25/11 1831 vedr. Bording sogn*. Det er denne udskrift, der henvises til i det flg., som har arkiv nr. *B 79-SP 2*. Det følgende tal er folie-siden i protokollen.

1600 årene

Mk1b. II, 141

Citat: »1662 nævnes NIELS ANDERSEN som *ejer* i tingbogen«. Ordet »*ejer*« erstattes af ordet *møller*, idet møllen 1662 ejedes af Otto Pogvitsch, befalingsmand på Frederiksborg, som solgte møllen til greve Corfitz Ulfeld på Palstrup (Forræderen). Efter hans fald blev Palstrup 1663 udlagt til kronen. (Trap).

B 24-630 s. 209

I 1670'erne ejedes møllen af flere børn af *Jørgen Grubbe* til To-

strup (Christianssæde) på Lolland, og da denne døde allerede 1640, har de sikkert arvet den med andet jordegods fra deres mor eller muligvis fra deres ugifte søskende.

For at forstå de følg. handeler med arvelodder, vil jeg til indledning give en oversigt over de 6 af Jørgen Grubbes 15 børn, der her bliver tale om:

JØRGEN GRUBBE

til Tostrup eller Christianssæde på Lolland, død 1640
6 af hans 15 børn

1. IDE Grubbe, g. m. *Frederik Bornevitsch*, Rudbjerg grd. Lolland, enke
2. ALEXANDER Grubbe, Dunderuplund, Give s.
3. REGITZE Grubbe, g. m. *H. Ulrik Gyldenløve*, Vindinge, Sjælland. REGITZE blev forvist til Bornholm p. gr. af forsøg på at forgive grevinde Parsberg.
4. HILLEBORG Grubbe, g. m. *Rudbek von Deden*, Møllegården i Longelse, Langeland.
5. KAREN Grubbe, enke efter *Jørgen Kaas*, Hastrup, Thyregod, der faldt ved Nyborg 1659.
6. MARGRETHE Grubbe, g. m. *Steen Hohendorf*, Rønneholm, Stiftsamtmand i København.

1673

- Fæsteren, Niels Andersen sad så godt i det, at han 26/7 1673 kunne låne ALEXANDER Grubbe 150 rdl i specier mod pant i Grubbes andel i møllen. - (B 24 - 642, 322)

REGITZE Grubbe bortbytter bøndergods i Hestlund med sin søster KAREN

1674 11/6 fik KAREN også skøde på søsteren, IDES andel i møllen, som hun *afhænder til NIELS ANDERSEN* 17/12 1674, (B 24 - 643 - 124b, 125 og 165b)

Ved disse handeler optræder hendes familie som vitterlighedsvidner, bl.a. svogrene Steen Hohendorf til Rønneholm, stiftamtmand i Kbhvn., g. m. *MARGRETHE* Grubbe og Rudbek v. Deden, Møllegård. Longelse g.m. *HILLEBORG* Grubbe.

Markbogen 1683 II, 142

Citat: »proprietary, Welb. Steen Harsdorff og Robert von Ditten ejer $\frac{1}{3}$ -- $\frac{2}{3}$ tilkommer Niels Andersen, som bebod samme mølle« (Chr V's Markbog 1683) - Dette forklares udmærket af ovennævnte handeler. Man lægger mærke til de lidt afvigende navne på svogrene (man tog det ikke så nøje med stavemåden). Svogrene har endnu en kort tid holdt fast på deres arveparter. I nævnte dokument af 1674 er blandt underskriverne også Corfitz Ulfeld til Martrup, som er ejer af Søren Povelens fæstegård i Skygge.

1697 ejes hele møllen af Niels Andersens arvinger.

1700 årene

Mk1b. II, 147 nederst

Citat: »18/5 1765 sælger provsten (Jens Storm, Højen) møllen til fuldmægtigen RASMUS NISLEF, Klausholm for 780 Rdr.«

B 79 - SP 2 = den omtalte udskrift fra Ginding herred til Hammerum herred.

Folie 1. Halvdelen af Bording mølle sælges 1764 af provst Storm til Hans Kjersgård, Nørlund, forvalter på Alheden, (død 1784), 1765 sælger Kjersgård denne halvdel til RASMUS NISLEF, Klausholm, der bl.a. som betaling i fremtiden toldfrit skal male Nørlunds korn.

Fol. 9-10-11 -- 1786 findes de interessante dokumenter til Munklindebog I:

- a. Aftægts-Kontrakt mellem Niels Pedersen og den »unge Pæjr«.
- b. Niels Pedersens skøde til den unge Pæjr (Peder Nielsen) 198 Rdr.
- c. En obligation, pantebrev til Christen Nielsen, Stenholt. 66 Rdr.

Fol. 16

Møllen bortforpagtes i perioden 1787-93 fra den ældre RASMUS til den yngre RASMUS NISLEF.

Den ældre Rasmus's økonomi gik på det sidste helt i uorden. På Viborg Snapsting 1768 havde han givet præsteenken madam Nørholm i Gødvad en obligation for lån af 96 rdlr. - Madam Nørholm døde i stor armod 1786 hos Erik Brochs tip-tip-oldefar Chr. Jørgensen i Gødvad. - Broch's tip-tip-tip oldemor i Kjærs mølle, forhen gift med Chr. Højris havde en fordring på 8 rdl., som skifteretten godkendte.

Det går nu ned ad bakke, og det offentlige gør udlæg i møllen og 20/7 1787 begravnes Rasmus Nislef, 63 år gammel, og enken Birgitte Iverdatter Waggård flytter til Frederiksværk.

Fol. 33

Men 6/9 1792 skøder de 2 herredsfogeder for Hjerm-Ginding og Lysgård- Hids hrd. Bording mølle, Skygge by, Elbæk og Frederiksværk (sidstnævnte var et *gl. teglværk fra kolonitiden i Bording*) for 1800 rdlr til RASMUS NISLEF den yngre i Bording mølle. Rasmus N. døde som skoleholder i Kellerup, begr. 4/9 1805.

Udsigt fra Nørlund bakke til Bording å og Carl Teglværks gård.

Fol. 39

Der gøres igen udlæg i møllen 21/1 1794, - og 7/6 1796 skødes møllen af Thomas Wissing til Poul Østergård, som begravnes 6/2 1797, 61 år gammel.

Fol. 59

Nislef får igen skøde på Frederiksværk, denne gang fra den berøgtede Casper Møller på Højris. (Herredsfoged fra Hammerum hrd. Han havde uorden i sagerne og brændte Højris af).

Fol. 63

7/6 1796 lånte Poul Østergård penge af *OVE HØEGH GULDBERG*, der efter Østergårds død *overtager møllen*. Som *Danmarks forhv. statsminister må han vel være den berømteste ejer møllen har haft*.

Han skøder møllen 18/6 1798 til Knud Alken, borger i Viborg, vel den samme som Knud Andersen, som nævnes i II, 149.

Gederams

Dommen i krogildet i Klode mølle 10. sept. 1764

De forsvundne blade i tingbogen

Et krogilde i Klode mølle 1764 gav anledning til en retssag, som angik Munklindefamilien. Den er nærmere behandlet i bind II, 131-34.

Men sagen fik aldrig sin afslutning, da tingbogsbladene med de afsluttende møder og selve dommen sporløst var forsvundne. - Men Broch fandt ved et tilfælde de løsrevne blade indbundne *i en helt anden tingbog fra 1689!!!*

Arkivsignatur: B 46 C, fol. 432 A - 433 B. Landsarkivet har sendt mig copi af aktstykkerne.

Baggrunden

NIELS PEDERSEN, Munklinde (1723-91, »Gammel Pæjrs far) mødes med sin fætter Christen Bonde og morbroder Cristen Borregård, begge fra Kragelund i Klode mølle d. 10. sept. 1764. - De får skænket 4 halve pottes (liter) fransk brændevin (Cognac). Det kommer til skænderier. Mølleren Cynde Schmidt taler nedsættende om Peder Lundums afdøde hustru, Bodil Christensdatter. II, 34 og 74. Cynde Schmidt tilbageholder den hest, som Niels Pedersen, Munklinde var kommet ridende på. Hesten tilhører hans svigerfa-

Lysgård – Hids herreds tinghus i Hinge 1688-1837. Efter et gammelt maleri. Se tegning, II, 137.

der Peder Lundum. - Peder Lundum, som er kendt for sin lyst til processer, anlægger sag mod Klode mølleren.

Sagen var begyndt mandag d. 5. nov. 1764 og fortsætter hele vinteren med endeløse retsmøder og vidneforklaringer. Den 29. maj skal sagen optages til døms. Men her slutter tingbogen brat. De sidste, formodentlig »løse blade« var forsvundne. Men nu er de ved tidernes gunst blevet bevaret og mærkværdigvis indbundne i tingbogen fra 1689!

Efter den »nye« kilde fortsætter kro-sagen d. 25. juni og afsluttes med dom d. 8. juli 1765. - Sagen fylder 3 store meget tæt beskrevne foliesider. - Kun slutningen med dommen refereres her.

Præmisserne har 3 hovedpunkter:

1. Bagtalelse af P. Lundums afdøde hustru (Niels P.'s mor)
2. P. Lundums fornærmelse over tilbageholdelsen af Niels Peder-sens hest.

3. Cynde Schmidts ulovlige udskænkning af fransk brændevin.

Dommen refereres her stort set med tingbogens egne ord: »Som sagens sande beskaffenhed således er befunden, saa kiendes og dømmes

1. at som mølleren Sr. Cynde Schmidt ikke er lovligen overbevist d. 10. sept. 1764 i sit huus som forstefnt (stævnet for, beskyldt for) at have talt noget til hovedcitantens (sagsøgerens) Peder Lundums afdøde hustrus beskiemmelse - bliver han derfor i alle maader friefunden.
2. Angaaende den beskiemmelse, fornærmelse, tort, blame, miscredit og Creditspilde, som for stefnet er Peder Lundum formeener at være skeed ved det, at Schmidt ville ej lade Niels i Munclinde faa den hest, han til møllen var ridende paa, som er bevidnet var Peder Lundums, førend han hafde betalt sin og hestens fortæring, kjendes ikke, at Peder Lundum derved er skeed mindste tort, men at Sr. Schmidt paastod betaling af Niels Pedersen, Munclinne for hvad hand for fortæring var bleven skyldig kiendes for Ret, altså bliver Sr. Cynde Schmidt derfor sagesløs hjemfunden.
3. Men som det er Sr. Cynde Schmidt overbevist, at hand d. 10. sept. 1764 i sit huus lovstridig udskiænkede fransk brændevin, 2 potter, bør hand for hver pot i Mulct at betale 4 Mark danske. Omkostningerne betræffende, da som denne sags anlæg er rejst af trættekierhed, saa tilfindes Peder Lundum i processens omkostninger til Sr. Cynde Schmidt at betale 4 Rdrl. 4 Mark. - For unødigt trætte bør Peder Lundum til Justits Cassen at betale 2 Rdrl. og til Herrets Cassen i Hitz herred ligesaa 2 Rdrl., alt 15 dage efter denne doms lovlige forkyndelse under navn og udlæg i hands middel og efecter, dets til bekræftelse under min forseigling. Datum Frausing d. 8. juli 1765.

Det blev en dyr spøg for Peder Lundum at være så trættekær efter de småting, som var kommen dem imellem i Klode mølle, da stemningen blev høj. - Omkostningerne er i præmisserne i protokollen anslået til 20 rdrl. - Ang. pengenes værdi se f.eks. II, 117, hvor en kos og studs værdi sættes fra 2-4-5 Rdrl. - Hertil kommer

Niels Cramers ublu regning for rejse til procurator Bondo i Viborg (II, 109).

Denne dyre retssag og datterens, Else Pedersdatters sørgelige død i Munklinde 1767 har antagelig bidraget til Peder Lundums pludselige og uventede død i 1768 og efterfølgende store skifte. II, 89. --- Broch tilføjer: Siden Mklb. II har vi fundet i pakke 1607 i Ahlhedens Commissarier, at P. Lundum efter en lang tid at have været særdeles melankolsk, sørgmodig, traurig og som forvildet - ombragte sig selv med et bøsseskud.

Revling

En fodtur langs Karup Å 1973

Da slægten har levet sit liv ved Karup å og ved dens kilder i Skygge og Bording, er det naturligt at slutte med en beretning om en vandring i 1973 langs Karup å.

Åen er stadig den samme med dens evigt rindende vande med krusninger og strømhvirvler. - Engene langs åen har ikke længere den erhversmæssige betydning som tidligere, da høbjergningen i århundreder var en livsbetingelse for hedeboenderne. - Nu er mose og eng drænet og kultiveret eller bliver brugt som fener for kreaturer.

Den strækning, som jeg passerede, henlå i naturtilstand med tuer, siv og blomster. Det blev en uforglemmelig naturoplevelse, og tankerne gik til Munklindeslægten, der i 3-400 år har bjerget hø i engene og levet ved åens bredder.

Til dine bredder min slægt var bundet,
ved dine bølger jeg liv har fundet.

Jeppe Aakjær

Karup å. - Nogle spørger: Hvor kommer den fra? Hvor løber den hen? -- Den samler sit vand fra Midtjyllands højderyg og har sit udløb i Skive, hvor den hedder Skive å. Den begynder som en bæk i Bording sogn og får tilløb fra Skygge å, Klode mølle og fra talrige vandløb undervejs. Den har sit navn efter Karup, som den passerer.

Foto L.

Karup å.

*»Satte sig i græsset ned
blandt klokkeblomster bly«*

- Jeppe Aakjær har sagt det sådan:
Der ruller de bække så tungt gennem dal,
langmodigt ta'r åen imod
og skrider til havs i en sindig spiral,
forinden den drev det til flod.

Sådan begyndte det

»Var det ikke en ide at tage gummistøvlerne på og følge åløbet fra Moselund til Karup«? Sådan skrev jeg i sommeren 1973 til min kusine i Herning, da jeg startede fra det skønne Nordsjælland med den jyske hede som mål. -- Det var en 60 år gammel drengedrøm. Husker det så nøje. Karle og piger gik og bjergede hø i de frodige enge ved Karup å. Vi begyndte ved Æ stem'værkskrog ved Vester Moselund skel, og så fulgte engstykkerne, store og lille Blindkrog,

brinken med blåbær, æ gammel åsted, æ lukk' og æ skidenkrog. --- Her sluttede min morbroder Jørgen Neigårds del i de gamle Munklinde enge med lyngbrinker og risbuske ned til åen, og hertil strakte sig min drengeverden. Men drømmen om at følge åens løb videre skulle først opfyldes langt senere.

--- En oldtidsvej førte fra æ lukk' og æ skiddenkrog op over hyv (høj) jord, også kaldet Sandkrogholt («holt» er et højere beliggende stykke lynggroet jord) med mos, pors og revlingeris, uberørt fra tidernes morgen.

Hølæsset skumplede afsted over knolde og huller i hjulsporet. - Nu vælter det! Det går aldrig. Jeg klamrer mig til den lange stang, som er lagt ovenpå, på langs ad læsset og surret med solide reb stramt til forenden og bagenden af vognen for at holde sammen på det meterhøje høbjerg. -- Det svimler et øjeblik, mens forhjulene med et ryk arbejder sig op af hullet i hjulsporet og bringer balance i foretagendet. - Vi skumpler videre. Men tilbage står den spændende fart gennem den store vandgrov (grøft), som Pæjr (Peder Nielsen 1768-1848) havde ladet grave i 1820'rne gennem lyngbrinkerne ved Sandkrogholt. Vandgroven skilte æ nedereng fra æ overeng. Her forsvandt de sandede hedespor næsten lodret ned i det »dybe« vand. - Et gys! -- Hestene plaskede gennem vandet og havde allerede forbenene på den anden bred, mens hølæsset stak næsen lige ned i dybet. Nu var det bare med at ligge på maven og lukke øjnene og afvente den frelsende opfart på den anden side, som vi kaldte »æ såænd«. Karlen gennede med høje råb på hestene, som svedte og dampede og prustedede for at trække det tunge læs op af groven.

Den lange hjemtur over mosen var nu lutter idyl, vi sang, så de gjall øwer mueser å kjaer: la la la luh - la la la lih, - kom, så skal a bih! - og så Jeppe Åkjærs sange, som endnu var nye og dugfriske (det var før den 1. verdenskrig 1914). Vi sang om Jens Vejmand, alle versene, om ham, hvis liv var fuldt af sten, men på hans grav i døden man gav ham aldrig een! Og så kom turen til

Foto K. Laursen

Rugen ringler ved Jeppe Åkjærs bolig, Jenle.

Anna var i Anders kær,
men knibsk alligevel,
mødte dog sin hjertenskær
ved rugens gamle skel.
Satte sig i græsset ned
blandt klokkeblomster bly,
tog så op sit fingerbøl
og gav sig til at sy

Rugen ringled vidt og bredt
om kys og kærlighed,
hvad det mindste aks har hørt,
den hele ager ved.

Dyre du og dej
dingeli og lej
dikke du og dikke di
dingelu og lej.

Jeppe Åkjærs sange var hvermands eje og gik land og rige rundt, akkurat som de gamle skillingsviser, der blev solgt for 10 øre på æ »stuermarkin« i Herning og Viborg.

Ja, det var dengang. Men drømmen blev tilbage i de kommende 60 år. -- Hvad var der på den anden side æ lukk og æ skiddenkrog? Og hvad med Pæjrs store vandgrov? Hvor endte den? Og hvad blev der af Karup å's evigt rindende vande? -- De gamle fortalte om engstykkerne i den store Munklinde mose, store og lille røgtkrog, foor'håel (fårehale), Skjelbæk og plombæk og hvad ved jeg... Her havde fædrene vandret og bjerget hø og gået på jagt siden 1752. - og tager vi forfædrene med i Bording vandmølle, må vi tilbage til 1711, da gammel Pæjrs oldefar flyttede til møllen ved åen. --- Det var vel en vandring værd at følge åløbet til Karup 1973.

Starten

Drengedrømmen blev nu til virkelighed, men det blev en enegang. Min fætter, Vagner Neigård, Munklinde fulgte mig et stykke på vej --- Vi starter søndag morgen den 1. juli i bagende sol fra hans gård. Klokken er 9 morgen. Vi følger den gamle engvej over mosen. De dybe hjulspor er de samme som fordem, men nu tilgroet med højt græs. Langs den kilometerlange vej bølger de endeløse bygmarker og skjuler de fordums tørvegrave. Vi passerer plantagen, som Vagner har anlagt over de gamle lyng»bjerge« og æ så'end. Pæjrs berømte vandgrov er delvis udjævnet af hedeselskabets ingeniører, og bygmarkerne bølger videre i skønne vuggende flader over de gamle enge næsten helt ned til åen.

Vi vandrer tværs gennem det svajende korn og stiler lige mod æ stem'værk ved Vester Moselund skel. Resterne af de gamle enge ligger hen i naturtilstand med langt græs, siv og vilde blomster. De henfarne slægter er her ikke mere, men æ stemværk og Karup å's rivende strømme har ikke forandret sig.

Solen bager og åen klukker og bruser som tilforn. Inden vi ser os for, dukker fortiden op, og samtalen med fædrene kommer igang som var det igår.

Vi går 150 år tilbage til årene 1810-20, da vore tipoldeforældre

Foto L.

Vagner Neigaard i de bølgende bygmarker i de fordums enge.

mødtes her og drøftede stem'værk og de store vandingskanaler på begge sider af åen. - Pæjr (1768-1848) kommer gående eller ridende den lange vej fra Munklinde til Dybkrog stemværk i knæbukser med blanke knapper og hvide strikkede hoser; og fra den anden side åen kommer hans svoger, *Jens Andersen Voer-Uhr* (1776-1855), Bøgelundgård. Pæjr var 1810 42 år og Jens Andersen Uhr 34 år; de var begge foretagsomme landmænd i deres bedste alder. - Jens Andersen Uhr var blevet gift med Pæjrs søster Else 1807 i Karup kirke.

Nu skulde der planlægges og handles for kommende tider. Deres indsats blev til gavn og glæde for de næste 3 generationer i over 100 år. Derfor skal de to driftige mænd hædres og hyldes af os i dag, vi som har oplevet det 20' årh.'s teknokratiske udvikling, som vender op og ned på det hele, både på naturen og det overleverede familiemønster. - Det kan vel ikke være anderledes. --

Hedeselskabet dræner og planter træer, som spærrer for udsynet. Traktorer og mejetærskere tromler over mose og eng og har

Gammel Pæjr og Jens Andersen Voer mødes ved Dybkrog stem'værk. Tegning: Karl Tornby.

indledt en helt ny æra i hedebondens liv. --- I 1810-20 var der ikke et træ, og i klart vejr kunne man se Torning kirke.

Det var et imponerende projekt, som Pæjr og Jens Uhr drøftede, lige så revolutionerende for den tid som vore dages investeringer i maskinpark og kunstgødning.

Jens Uhr fra Bøgelund havde ansvaret for vandingskanalen på den anden side af åen. Kanalen var en hel mil lang til Vallerbæk, og der var mange lodsejere at tage hensyn til.

Pæjr fra Munklinde havde planlagt den store vandgrov gennem hedebrinkerne, ca. 3000 alen lang på sin egen grund. (Munklindegård var på den tid ca 1000 tønder land).

Der skulle et solidt stem'værk til ved Moselund skel med vandtætte skodder til at fordele de mange kubikmeter vand til lodsejerne. --- Der var nok at drøfte, og sidenhen har de mødtes til samtaler i storstuen i Munklinde og i Bøgelund og fået en bid brød og en dram. - Snakken har gået, om det nu også kun' betåel' sig; det var jo en grow masse pæ'ng, en investering i den store stil.

Men både Jens Uhr og Pæjr har haft mod på livet og fremsyn. De vidste nok, hvad de gjorde, da de byggede æ stem'værk og vandingskanalerne, som lagde grunden til velstanden for de kommende generationer på begge sider af åen. -- Vandgroven i æ overeng var en livsbetingelse for overrislingen i æ nedereng, og enghøet var igen en betingelse for kvægholdet og velstanden på den magre hejerd.

Henfarne slægter
i landets marv
sig ej fornægter.
Bevar din arv!

Johs. V. Jensen

Æ stem'værk

Og så er det sommeren 1973, den 1. juli. Klokkeren er halvti. Vagner og jeg står ved det historiske stem'værk, ved skellet mellem Moselund og Munklinde på den ene side, og på den anden side

Æ stem'værk.

mellem Bøgelund og Skyggehal. - På uforklarlig måde mødes fortiden og nuet. - Vi ser på de brusende, fossende vandmasser, som ustandselig presser på som et kogende og boblende uvejr.

I en skøn bue vælter vandet ned i åens dyb for at sønderknyttes til skum og sprøjt og atter hvirvle op i vilde krusninger og fortsætte løbet fremad som et væld af utålmodige kræfter, hvor det kun gælder om at komme først; det er et væddeløb uden lige, hvor vandmasserne haster afsted i vild fart for ligesom at indhente hinanden og komme først til Karup, uanset hvor meget åen sno'r sig eller hvor meget brinkerne på siderne gør modstand... Fremad, fremad, livet har hast.. Det er selve naturens evige pulsslag, som hverken har begyndelse eller ende... Så såre de første rivende strømme er drejet om hjørnet ved æ høll', vælter nye kaskader af vand fra Vester Moselund og Bording vandmølle igennem stem'-værkets snævring. De forsvinder påny i åens kogende dyb og hvirvler videre, mens mjødukt og de grønne sivskove ved bredderne uforstyrret lader sig bage af solen og er passive tilskuere til den vilde jagt. Engbunden, som strækker sig lige til vandkanten, smykket med vilde blomster i overdådige gule og hvide farver ånder en vederkvægende ro og fred. Når det ilsomme vand nå'r om til Store Blindkrog forvandles det buldrende vand til et stille rindende åløb.

Der er noget, der tryllebinder en hver gang, man står ved æ stem'værk og skuer ud over åens løb. Det er det samme til alle tider og gentager sig fra slægt til slægt, hvad enten det er 1820, 1914 eller 1973. »Du er som en tråd i mit livsvæv tvundet«, siger Jeppe Åkjær, »du tungt henskriddende Karup å«. Stemningen lader sig ikke indfange af noget kamera eller udtrykke i ord. Vi kan kun gøre et famlende forsøg: Det brusende vand og engens uforstyrrelige ro forener sig. Man oplever på samme tid åens utæmmelige vildskab og larm og den omgivende naturs stilhed og fred... Med en let omskrivning af Johs V. Jensen:

Der driver høduft med krydret vind,
igennem engen en å sig slynger,
og lærken ringer skærsommer ind,
mens vilde blomster langs åen gynger.

Åkjær siger det på sin måde:

»Ved dine bølger jeg liv har fundet«...

Hvad er livet uden en sammensmeltning af en evig pulserende bevægelse og en fred og ro, som overgår al forstand, hvad enten man ser det hele i lyset af den første trosartikel eller udfra en poetisk naturmystik, som vore digtere gør det.

Åkjær har anet noget af dette, da han skrev sine udødelige digte om Karup å:

Du klare strøm med de svale bølger,
der duger heden så bredt et bord

Men hvor den kan glitre en sensommerkvæld,
når laksen går op mod dens strøm,
når siv og når flæg
får dugstænk i skæg,
og dagen går bort som en drøm.

Å-vandring

Vi har for længe siden tyvstartet vores åvandring med alt, hvad jeg hidtil har fortalt.

Men lad os gå over til den mere håndfaste virkelighed, fodturen langs åen. - Det fik min fætter Vagner Neigård udtrykt på en fiks måde, da han med et skævt smil sagde farvel til mig: »Ja, i luftlinie er der 12 km til Karup, og vil du følge åens slyngninger, bliver det vel 24 km«! -- Så var jeg klar over, at det ikke var et spørgsmål om romantik, lyrik og historie, men om *fysik*; og det fik jeg at føle på min krop. Der skulle gå 7 timer i bagende sol, inden jeg havnede i Karup hos Jens Chr. Nielsen Uhr (Voer), tidl. Bøgelund, i hans hyggelige hjem.

I Århus havde jeg med stort besvær fået opsporet et par galocher; de var jo betydelig lettere og behageligere end gummistøvler, så jeg gik frimodig til værket. Jeg havde dog ikke gået 200 meter, før min højre fod forsvandt i det svigefulde tuegræs, som skjuler, hvad der er nedenunder; mit venstre knæ sank ned i det sumpede tørvedynd = »tørredøj«. I denne ydmygende stilling og med en stor brun plamag på mine pæne blå bukser fik jeg den første advarsel om den

*Foto L.**Æ høll – badested.*

farefulde færd gennem de vildsomme enge og moser, som så så smilende og tillokkende ud...

Efter den lille forskrækkelse kom jeg på højkant igen og fulgte åbredden til »æ høll«, hvor vi badede som børn, og så gik det videre omad store og lille blindkrog. Jeg følte mig endnu helt kry over galocherne, som foreløbig klarede den fugtige engbund; men da jeg havde gået et stykke tid, sagde det »svup«, og jeg fik uventet en våd sok i det klare mosevand, som vældede op fra skjulte kilder i det grønne græs... Der blev nu ikke tid til at nyde åens skønhed og synge Åkjærs sange; det var kun med at komme helskindet gennem engens forbaskede mosepartier og bedrageriske vandløb, som alle styrede lige ned til åen. - Efter at jeg nogle gange havde forsøgt mig med hop og spring fra tue til tue over rindende vand, besluttede jeg, at det eneste rigtige var at tage galocher, sko og strømper af, smøge bukserne op og forcere terrænet i bare ben, hvis jeg skulle gøre mig håb om nogensinde at komme til Karup.

Som sagt så gjort, og nu gik det som en leg, og det virkede

ligefrem velgørende at få svalet de indeklemte tæer i det kølige kildevand. -

Da jeg efterhånden kunne overskue situationen, begyndte også historien og fantasien at snakke med.

(Lad mig lige i parentes gentage, at de gamle Munklinde enge og moser henligger i dag i fuldkommen naturlig tilstand; der er ingen, der bjerger hø eller skærer tørv mere. Der er ingen stude eller høveder, som æder sig fede i det saftige græs.)

De første fire timer jeg gik, mødte jeg ikke en mors sjæl. Det gjorde det hele endnu mere romantisk og spændende, hvad også de mange farvebilleder, jeg tog undervejs, vidner om.

Jeg var nu nået til æ gammel åsted, æ lukk og æ skiddenkrog. Her måtte der gøres holdt og fotograferes. Jeg forlod åen og de gamle enge og fandt frem til resterne af Pæjrs gamle vandgrov fra 1820'erne. De fordums opkastede volde og brinker var tilgroet med træer og risbuske, og den sumpede grund fyldt med siv og forskellige planter. Jeg tog et vellykket billede, som viser et orgie af grønne farver i alle nuancer i lys og skygge. En udenforstående ville ryste på hovedet af dette motiv og kalde det et ufremkommeligt vildnis. - -- Så gik turen tilbage til de gamle engstykker; først til æ gammel åsted (dette navn trænger til en nærmere forklaring: d.v.s. en stor tørlagt tilgroet slyngning af åen, som i længst forsvundne tider var fremkommet ved, at den stride å havde forandret sit leje ved at gennemskære den oprindelige slyngning på det smalleste sted. Forstå det, hvem der kan.) -- Det var herfra, vi kørte højt hjem over de høje brinker, som jeg fortalte om i begyndelsen af beretningen. Nu er æ åsted en vildsom tilgroet ødemark, som i sin brogede bevoksning og i sin fladevirkning er af en betagende skønhed.

I de to følgende engstykker, som var utilgængelige for græs slåmaskinen, gik Niels Hold' (Holdgård) i min barndom med sin hjølli (høle) og slog græsset, særlig det saftige og frodige græs ved selve åbredden.

og græsset skridt for skridt
føler leens snit
og solen bager - mens rapt hans stryge

i krydsstreif går ----
og strygens klokketoner muntre sjæl og sind

Om pigen, der fulgte slåkarlen, siger Jeppe:
Hun drejer riven, så græsset stenter,
og alle frøer gør testamenter
og rædselsslagne fra høje skrænter
med plask sig styrter i Karup å.

Åkjær

Et uvejr

Nu kommer det sidste lille engstykke, æ skiddenkrog. Luften flimrer i solvarmen, og som i et drømmesyn forvandles den vildsomme krog til en nyslået eng, og jeg oplever det hele som i gamle dage: ---- Det frodige græs ligger i tykke lag og tørrer i solens ild. Piger og karle river høet sammen til den sidste stak. ---

Nu er de alle borte, og jeg bliver alene tilbage og falder til hvile med ryggen lænet mod den duftende høstak og ser ud i den blå luft. Jeg nynner med Jakob Knudsen:

- Jeg vil ånde luften i fulde drag,
syngte Gud en sang for den lyse dag.

Naturen er lutter stilhed og fred. Tiden står stille.

Men pludselig ser jeg en tordenblåne drive over Kompedal på den anden side åen. - De første lyn knitrer allerede og efterfølges af en dump torden og en rullende bragen. - En tågedis af regn skjuler den fjerne horisont. -- Uroen ligger i luften. Der kommer et pust af en hvirvelvind. --- Mon uvejret driver over? Mon vi får det duftende hø i hus i tide? ---

Jeppe har på en mesterlig måde skildret forløbet i en lignende situation i sit store digt: Jakob og hans sønner.

Vi citerer nogle strofer:

- Hvor er det spændende for unge kræfter
at kappes med den vilde tordensky!

O, duft af hø, når tordenregnen truer,
 du er mig mere skøn end alt, jeg ved!
 Du er mig mere kær end vilde druer,
 et himmelsk lån til fattig jordiskhed.

Jo, det var altid spændende, når høet bogstaveligt skulle »bjerges« hjem, inden uestret brød løs.

--- Drømmen forsvinder. Luften flimrer igen i solvarmen. Jeg går videre.

Vanskeligheder

Vanskelighederne meldte sig igen, for med æ skiddenkrog hørte Vagner Nejgårds andel i de gamle Munklinde enge op, og lyngbrinken nåede helt ned til åen. Dertil kom, at der var en dyb grov, som spærrede vejen. Jeg foretog en hastig undersøgelse og fandt et passende sted, hvor jeg med et dristigt spring nåede over på den modsatte bred. --- Nu varede det ikke længe, inden jeg igen kunne følge åløbet. Åens vand lyste og glitrede og afspejlede himlens blå farve. Store øer af løsrevet grøde, morads og siv sejlede afsted med strømmen.

Det kunne jo hænde, at jeg af og til selv afskar nogle af de værste åslyngninger. På en sådan tur fandt jeg en stor sammenvokset plet af blåbærris.

At gå langs med åen var en oplevelse og en skønhedsåbenbaring. De gamle enge henlå, som da stenalderfolket færdedes her med bue og pil. Min morbroder Niels Nejgård skrev engang til mig. »Det har været et eldorado for stenalderfolket. Da jeg var »hjord« (hyrde-dreng) fandt jeg en masse flintflækker i en åben sande tæt ved bjergbækken. Jeg vidste dengang ikke, hvad det var, men syntes det var nogle morsomme skarpe knive.«

Men der er også efterladenskaber fra nutidens hedeboender. Gamle rådne hegnspæle og rustent pigtråd fra den tid, hvor man endnu havde stude og ungmåtter gående i engen efter høstet.

Pludselig stumlede jeg med de bare ben over noget pigtråd, som lå skjult i græsset mellem to hegnspæle. Jeg gik bardus på næsen med svingtaske, fotografiapparat og hele molevitten. Det gjorde

av! Her'hjalp ingen kære mor. Det var bare med at sunde sig og komme på højkant og få benene i sving igen. Romantikken gik fløjten, man var kun optaget af at se efter, hvor man skulle sætte foden næste gang mellem tuer af græs og siv og pigtråd! -- Snart dumpede jeg i, nu til højre og så til venstre. Det var noget, der tog på lårmusklernerne ustandselig at skulle fordele mine 80 kg. på passende måde på uventede steder for ikke at tabe balancen.

Åens skønhed

Men åens slyngninger og den vildsomme bevoksning fik mig hurtigt til igen at glemme de lurende farer. Naturen åbenbarede sin skønhed til alle sider.

Ved en bøjning af åen var en hel lille mosesø, og midt i den en grøn ø, prydet med tusinder af hvide stjerneblomster, som lyste i solen. Et andet sted en lang bræmme af blomstrende mjødurt og længere fremme engkabelejer. - En lyng- og mosgroet høj sandbrink måtte åen pænt bøje udenom.

Den samme å og eng, men stadig nye, henrivende perspektiver. Jeg fik øje på sjældne blomster, som jeg ikke vidste navn på, i røde, violette farver (gøgeurt?), som ledte tankerne hen på hyacinter eller orkideer.

En blomst var rød med stængel hul
og én som æggeblommen gul,
og blomster røde og blomster blå
dem ta'r du frit ved den blanke å

Åkjær: Vor barndomsbæk -- Den blanke å

Ved en okkerbrun nøgen sandskrænt groede rød timian (som bedstemor brugte til lægende te), smørblomster og swo'tbærris. Det hele forskønnet af åens glitrende, rindende vande i det dejlige sommerlys. Jeg standsede for at fotografere et nyt motiv.

Men hvad var nu det? - Svingtasken var der, men fotografiapparatet var borte! Det var noget værre noget, for jeg havde gået langt, siden jeg sidst havde brugt det. Slukøret gik jeg tilbage. Men hvor havde jeg gået? Det var spørgsmålet.. - til højre eller til venstre for

En agerhøne letter. Tegnet af Karl Tornby.

den tue eller risbusk; det var ikke til at huske.. Da jeg havde gået et stykke tid, opgav jeg ævret. Det var umuligt. - Men så begyndte hjulene at snurre oppe i hjerneboksen.. Et sådant apparat med rem over skulderen kunne ikke falde af, uden at jeg havde mærket det.. Nu har jeg det -- det var, da jeg stumlede over pigtråden og fik et mindre chock; da tænkte jeg hverken på fotografiapparat eller skønne motiver. --- Og ganske rigtigt; da jeg endelig nåede det fatale sted, lå apparatet der, og glad var jeg. -- Lettet satte jeg mig på en græsbrink og hvilede. Jeg så ned på mit ene ben og opdagede, at blodet løb fra en rift på vristen og beredte fluerne et herligt måltid. Den rift havde jeg fået ved faldet over pigtråden.

Forbindingsager havde jeg ingen af, men så bandt jeg to lomme-tørklæder sammen i hjørnerne og anlagde en nødforbinding under svangen og omkring ankelen, og så vandrede jeg tilbage igen til mit sidste udgangspunkt med det skønne motiv.

Pludselig lyder der et drønende brag foran mig, og en urhøne eller måske en agerhøne rejser sig med en voldsom basken med vingerne. Den havde ikke ventet mit besøg i de øde Munklinde moser og enge.

Jeg var dårligt kommet mig af chocket, før en hedelærke letter lige ved min fod og går tilvejs. Skøn var den på så nært hold med sin spættede fjerdragt... Nu er der det ved hedelærker, at de rører sig ikke før man er lige ved at træde på dem. Der skulle derfor være en chance for at finde reden, - og ganske rigtigt, jeg bøjer forsigtigt det nærmeste tuegræs tilside, og der ligger den fint byggede rede med et smukt spættet æg.

Frokost

Klokken var nu halvtolv. Mon ikke det var på tide at finde en lun krog ved åen og få en mellemmad? -- Det lykkedes. Hedvig Nejpgård havde givet mig en madpakke med og en pilsner fra »Neptun« bryggerierne i Silkeborg. Men øllet var blevet lunkent af sommervarmen, så der kunne ikke blive tale om nogen »svalebajer«. - Men så kom jeg i tanker om, hvordan de gamle bar sig ad, når de skulle grave tørv eller rive hø; de sænkede drikkevarerne i et skyggefaldt

Viber

tørvehul eller et kildevæld ved åen... Jeg stak fingeren i åen. Vandet var koldt som grundvandet..... Snor havde jeg ingen af; jeg måtte tage min tilflugt til lømmetørklæderne, som forbandt riften på vristen. Blodet var forlængst størknet.. Jeg tøjrede pilsneren til den ene ende og bandt den anden ende til min stok, som jeg plantede i åbredden... Nu gled den varme øl ned i Karup å's kolde vand. (Jeg må dog fortroligt bekende, at jeg forinden tog en ordentlig slurk og satte en medbragt plastikprop godt i, for skulle flasken gå tilbunds eller drive bort med strømmen, var alle ulykker ude.)

Alt lykkedes, det blev et festmåltid uden lige. Hedvigs klemmer gjorde underværker, og pilsneren var som taget lige ud af køleskabet.

Kan man forlange mere, når man kan strække de trætte lemmer, se op mod den blå himmel, lytte til åens klukken og høre vibernes piben og piften i luften.

»og vibeflokken sin kile slynger
med hæse skrig over Karup å

(Åkjær: Karup å)

Drømmesyner

Jeg lukker øjnene og tager en lille middagslur. Så drømmer jeg igen om *gammel Pæjr*....

Det var jo her i mosen, at hans talrige stude åd sig fede i »blåmgræs«. Det var ham, der samled' æ pæng', og sagnet fortæller, at en kedel med alle dukaterne var skjult nede i mosen... men ingen har nogensinde fundet den....

Videre går tankerne til *Jens Andersen Favrholt*, som fulgte efter den sidste P. Nielsen 1882. En begavet og oplyst mand, som holdt mere af litterære og kommunale sysler end landbrug, og som fik det til at løbe rundt ved at sælge eng- og moseparceller i den helt store stil. Han kom igennem matrikelalfabetet 3 gange.

I Herning måtte man anskaffe en ny pantebog! - og så kunne man endda ikke finde ud af tingene, fortæller han selv...

Men udstykningen kom en mængde nybyggere og husmænd tilgode i alle de omliggende sogne... Nu er den tid også forbi, og resultatet er, at hundrede tønder land mose og eng ligger hen som ødemark. Det hele gror sammen i et uigennemtrængeligt vildnis som alle tiders jagtområde. Nu er der tale om at frede området. Det er en god ide. Endelig tænker jeg på to mænd, vi ikke må glemme, *Niels Nejbård og Thomas »Bødker«*, som var levende leksika i alt, hvad de gamle fortalte, og som er nedfældet i Munklindebogen.

Niels fortalte om »bækkene«, som gav navne til de store engstykker, Bjergbæk, Plombæk o.s.v. Forklaringen er den, at engene er opstået ved, at bække højere oppe fra på deres vej ned til åen overrislede mosen og forvandlede den til friske grønne enge.

Thomas Bødker har fortalt historien om den berømte krybskytte Søren Muslind, der skød en kugle gennem hatten på en herremand,

som overraskede ham under flåningen af en hjort. Denne historie brugte Steen Steensen Blicher senere i romanen »Røverstuen«.

Alt det og meget mere var foregået her på egnen.....

Det må have været en god pilsner, Hedvig Nejpgård havde givet mig med, siden den kunne vække så mange tanker til live på selve »åstedet«.

Jeg vågner langsomt op til virkeligheden: Øhw! - var det ikke en fodtur til Karup, som var planlagt... og så ligger jeg her og drømmer og lader mig bage af solen. -- Jeg har det ligesom Jeppe på bjerget; han kunne ikke få benene til at lystre, de kanaljer. Han skulle til byen efter grøn sæbe, men benene ville til Jakob Skomager!... Det var det samme med mig; jeg kunne heller ikke få benene til at lystre; de ville blive liggende i de gamle enge i Munklinde... Men min medfødte jyske stædighed kommanderede dem til Karup, 10-12 km. endnu.

Kan I så komme afsted, I kanaljer! -- og så gik det modstræbende videre mod Agerskov.

Det sidste stykke vej

Vi forlader nu de uvejsomme enge og moser... Landskabet skifter karakter. Den dyrkede jord og husene rykker nærmere åen, og engene på den anden side er igen i drift som fenner. Det brogede jyske kvæg græsser lige ned til åen. Det er Gammelagers og Bøgelunds køer som i min drengetid. Det er helt hjemligt.

Var der en egen skønhed i de vildtbevoksede vidder i Munklinde, så er landskabet her med det sort- og hvidbrogede kvæg på sin måde lige så smukt i åbilledet.

En ko bøjer sig ned og slukker sin tørst i åens vand, en anden studerer mig som en detektiv, mens den følger mig nøje med øjnene; de andre samler sig, hvor græsningen er bedst eller ligger dovent og tygger drøv. ...En svag brise af sød, lummer koduft ligger i luften

Solen brænder fra en skyfri himmel; åløbet bliver mere overskueligt og tegner sig med lange bølgende svingninger.

Og bag dens slyngede, blide strøm
der skimter du engen i morgendrøm,
der er det en himmerigs fryd at gå
i junisol ved den blanke å

(Åkjær: Den blanke å)

Forude dukker fiskedammene frem ved broen mellem Agerskov og Bøgelund.. Jeg stolprer frem i dybe agerrender mellem den opdyrkede jord og de gamle engdrag. Langsomt nærmer jeg mig fiskedammene, som på det sted sætter direkte bom for adgang til åen.

Klokken er nu halvto, og det er fire timer siden, jeg forlod det gamle stem'verk i Vester Moselund. Jeg finder en skyggefuld grøftekant og tager et hvil. Mine kræfter tillader ikke at fortsætte langs åen. Jeg starter derfor ad vejen til Bøgelund-Karup.

Foto L.

*Blankhornede høveder på ravgullig tå
går rundt i de knortede kær.*

Åkjær

Det er helt mærkeligt pludselig at have asfalt under fødderne. Nu er det foreløbig ingen sag at gå videre, selvom mine lårmuskler synes, at nu kan det snart være nok!

Efter at have passeret åen aflægger jeg en lille visit i den tilplantede lund til venstre, som tilhører Maren Hagelskjær i Ikast. -- Så går det sin monotone gang i solens brændende ild til Bøgelund og derfra til Karup de sidste 7 km. --- Men det blev en lang og træls vandring, da jeg havde opbrugt hovedparten af min normale energi i den uberegnelige og uvejsomme mose og eng; dertil kom, at der naturligvis hverken var kroer, hoteller eller iskiosker i denne foruds hedeegn, hvor Steen Steensen Blicher i sin tid havde vandret, da han var præst i Thorning, og hvor han havde samlet stof til sine noveller.....Jeg følte mig som en ørkenvandrer, der tørster efter vand..

Endelig passerer jeg en gård ved vejen og forsøger at banke på både for og bag uden resultat. Så gik jeg ind i mælkestuen i stalden og drak alt det kolde vand, jeg orkede og fyldte min tomme pilsnerflaske med den dyrebare væske. - Det kvikkede op.

Nu var det bare med at komme i gang igen; men slidsomt var det, og varmere og varmere brændte solens stråler. Når der var nogle graner og en smule skygge, sagde benene: Holdt! -- Det skete mange gange, og så måtte pilsnerflasken frem med de kostbare dråber....

Jeg skal forskåne læserne for mine trængsler de sidste 4 kilometer, de var som fire mil!

--- Men det var jo ikke noget imod, hvad Anders Ma'dsen i 1835-40 præsterede, da han gik frem og tilbage til Viborg eller Holstebro og besøgte et ærinde for gammel Pæjr i Munklinde. Anders Ma'dsen var far til Jens Andersen Favrholt og tjente i Munklinde 1835-40, og han har selv levende fortalt om disse vandringer til de nærmeste købsteder. Det har vel været c. 50-70 km frem og tilbage; og for sådan en tur fik han som regel kun »et glas Mjød og en lybsker«, 3 skilling eller 6 øre. I, 59.

Når A.M. kunne præstere det, var min vandring jo det rene legeværk. Og hvad belønningen angår, så havde Jens Chr. Uhr (Voer), tidl. Bøgelund, nu Karup, stillet mig i udsigt, at hvis jeg

kunne gennemføre den planlagte tur, ville de indstille mig til »Alhedemarchens Medalje« (indstiftet i Karup 1972 for en condimarch på mindst 15 km. eller mere i Blichers egne). --- Og det glas mjød, gammel Pæjr bød A.M. på, blev rigeligt overgået i Karup, hvor jeg siden fik al den hjemmebryggede øl og vin, jeg kunne drikke.

Altså var det bare med at komme fremad. Når man sætter det ene ben foran det andet og fortsætter dermed, når man målet engang.

Karup

Kl. 16.30 ankom jeg udaset til Chr. Uhr's dejlige nye hus i Karup. Da jeg slog på dørhammeren, sagde han med et smil til sin kone: »Nu kommer æ præjst!«

Jeg skal love for, at jeg blev budt Walkommen.. Sådan må en ørkennomade føle det, når han kommer til oasen, -- Det første mine venner - eller »familje« sagde var: »Vil du ikke have et bad?« Det var liflig tale. Jeg smed skjorten, som var både svedig og tilsmudset af »tørredøj«, og efter en opringning til Herning fik jeg i badeværelset en kold afvaskning, som gjorde underværker. En ren skjorte havde jeg i svingtasken.

Jeg følte mig som et helt nyt menneske, og jeg tør nok antyde, at vi havde det rart sammen... Middagen spiste vi i haven, og vi morede os sammen over dagens brogede begivenheder.

Det gamle familieskab med Bøgelundslægten fra 1807, da Pæjrs søster blev gift med Jens A. Uhr gjorde sit til, at vi »skranjet« så godt sammen i 1973.

Kathrine Uhr, f. Hagelskjær satte Medaljen for Alhedemarchen på min brune skjorte. Medaljen er af nysølv, og på forsiden ser man i relief det kendte billede af Blicher i samtale med taterne på heden. Nedenunder står: »I St. Blichers fodspor«.

Vandringen langs Karup å var nu til ende; drengedrømmen var gået i opfyldelse.

Selv bedstefar med hvide hår
endnu ved kjæp til bækken går
og mindes der sin alders vår

(Åkjær: Vor barndoms bæk)

Hedelærke

P.S... Da jeg kom til Kbh. d. 11. juli, var min første vandring til biblioteket, hvor jeg lånte Jeppe Åkjærs samlede digte, Mindeudgaven i tre vægtige bind, og det allerbedste: »Rugens sange« med det klassiske digt om Karup å, skrevet 13-7 1901. Intet kan som dette digt tolke stemningen ved Karup å. Digtet honoreredes i sin tid med 10 Kr. Det var nøjsomme tider, skriver Jeppe.

Og endnu synger det i sindet: »Der dukker af disen min fædrenejord«

Hvad var vel i verden det fattige liv
 med alt dets fortærende tant,
 om ikke en plet med en dal og lidt siv
 vort hjerte i skælvinger bandt.
 Om ikke vi drog fra det yderste hav -
 for bøjet og rynket at stå
 og høre de kluk -- de mindernes suk
 fra bækken, vi kysset' som små.

Efterskrift

To kulturer

Jeppes Åkjær skriver et sted i sin selvbiografi: Fra min bitte tid. Når nogen har spurgt mig om min alder, har jeg til tider skrømtende sagt: *Jeg er tusind år gammel!* Og når man så forundret har

Hedevej i Kompedal, Grathehede.

spurgt mig om meningen, har jeg svaret, at *jeg kan ikke være syndelig yngre end Stenalderfolket*. Jeg er opdraget i en landsby, hvor alt var så primitivt som for tusinde år siden; de få genstande, der var i bondens gård, kendte *oldbonden* tildels også. Enkelte steder var trægrebe og træskovle ikke ganske forsvundne. Man klædte sig endnu ikke blot i fårets uld, men også i fårets skind----

Museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning kommer i sin selvbiografi til samme resultat, når han taler om den anerkendelse, han har fået for sin indsamling af folkeminder. Han siger: - I første række skyldes det, at jeg har haft den lykke at være rundet af og være vokset op i *et bondesamfund, der både i materiel og i åndelig henseende var oldtidspræget* ----

Jeppe Åkjær og *H. P. Hansen* har begge haft deres barndom og første ungdomstid før århundredskiftet, og er begge vokset op i fattige hjem på heden, hvor de fra barnsben har levet med i et bondesamfund med årtusindgamle traditioner, som nu er forsvundne i den forrygende kulturomvæltning, som vi alle har oplevet i det 20. århundrede.

Egentlig havde jeg tænkt at slutte denne historie om »fæstebonden i Skygge« og livet i 1600 årene med et kapitel om hine tiders levevis, hvis rødder går tilbage til middelalderen og oldtiden. De tider, da man fik alt direkte fra naturens hånd, føde og klæder, hus og hjem. Manden passede jorden og kvæget, og hans kone tilvirkede alt, hvad der skulle bruges i hjemmet. Men jeg vil afholde mig fra at skrive nærmere om det her. - Jeg har tidligere henvist til dette kulturskifte.

*Hans Smidth: Dagvognen, ca. 1900. Statens Museum for kunst.
I Bording gik den daglig fra stationen til Munklinde 10 km. Æ køren'post. Jeg husker endnu fra min barndom turen, og at man lagde de grove rugbrød uindpakkede på sæderne.*

REGISTRE

36 Munklindeslægten anno 1977

37 Ahnetavle

Person- sted- og sagregister

Billedfortegnelse

Litteraturhenvisninger

*Munklinde E generationen. – 6 søskende samlet i V.-Moselund ca. 1925.
Øv. fra venstre: Jørgen Neigaard 1878-1945, Niels Neigaard 1870-1953,
Christine Pedersen 1874-1969, Andrea Mikkelsen 1875-1946, Karen Lauritsen
1868-1943. Ned. fra venstre Anders Nielsen 1875-1955. Foto omkring 1925.*

Munklindeslægten, anno 1977

Vester Moselund, Munklinde og Munklinde Nørgaard

Denne kortfattede ajourføring af stamtavlen 1960-77 har været tilsendt de anførte slægter til eftersyn og med anmodning om supplerende oplysninger. Der er kun medtaget de meddelelser, som er kommet mig i hænde. Datoer og oplysninger fra før 1960 er normalt ikke anførte. De findes i Munklindebog I og II; det samme gælder stamtavler og oversigtsplaner.

Enhver kan selv gøre tilføjelser efter behag.

Der er afsat 2 blanke sider efter fortegnelsen til NOTATER, også for beslægtede sidegrene.

VESTER MOSELUND, MUNKLINDE

D 1 LAUST PEDER NIELSEN og ABELONE JOHANNE ANDERSEN

Børn: E 1-7

E 1 KAREN og P. Lauritsen: børn F 1-4

F 1 Margrethe Hagelskjær Lauritsen, Prinsensgade 89 st., 7000 Fredericia

F 2 Peder Hagelskjær Lauritsen og Elisabeth Andersen, »Merci«, Søndergade 54, Jels, 6630 Rødding. Tidl. forstander på Hoptrup højskole. Børn: G 1-5

G 1 Svend Bomann Hagelskær Lauritsen, undervisningsle-

- der, Diakonskolen, og Anna Elise Skovmark Olsen, håndarb. lærerinde, Holbergsvej 17, 4293 Dianalund.
Børn: H 1-4
- H 1 Poul Hagelskær Lauritsen, 26-4-1951, typograf
H 2 Britta Hagelskær Lauritsen, 11-10-1954, børnehavepædagog studerende
H 3 Arne Hagelskær Lauritsen, 19-4-1958, klient SÅ
H 4 Kirsten Hagelskær Lauritsen, 26-2-1960, gymnasielev
- G 2 Jørgen Peder Hagelskær Lauritsen, konstruktør og snedker og Else Kirstine Dinesen, »Søglimt«, Jels, 6630 Rødding. Børn: H 1-4
- H 1 Jette Hagelskær Lauritsen, 7-9-1957
H 2 Lisbeth Hagelskær Lauritsen, 5-3-1959
H 3 Iver Hagelskær Lauritsen, 29-9-1960
H 4 Karen Hagelskær Lauritsen, 16-3-1965
- G 3 Helga Hagelskær Lauritsen og bygn. ingeniør Evald Møller Nielsen, Bramdrupvej 31, Bramdrupdam, 6000 Kolding. Børn H 1-4
- H 1 Margot Hagelskær Møller Nielsen, 13-4-1956, studerende
H 2 Ida Hagelskær Møller Nielsen, 30-9-1957, student
H 3 Erik Hagelskær Møller Nielsen, 30-3-1961
H 4 Ole Hagelskær Møller Nielsen, 5-6-1962
- G 4 Karen Hagelskær Lauritsen og Jens Peder Thinggård Kure, pedel i Hårby, adr. Ravnsvej 4, 4652 Hårlev.
Børn: H 1-4
- H 1 Henning Hagelskær Kure, 11-12-1953
H 2 Bjarne Hagelskær Kure, 3-5-1955
H 3 Bente Hagelskær Kure, 9-8-1957
H 4 Anette Thinggård Kure, 13-6-1967
- G 5 Inger Hagelskær Lauritsen og Laurits Corydon Jepsen, grdj., Hyllersgård, Kongsted, 7000 Fredericia.
Børn H 1-3
- H 1 Marianne Corydon Jepsen, 9-8-1963
H 2 Elisabeth Corydon Jepsen, 5-6-1966

- H 3 Holger Corydon Jepsen, 17-3-1970
- F 4 Ruth Hagelskjær Lauritsen (død nov. 1975) og postmester Chr. Nielsen
- G 1 Arne Nielsen, overkirurg, Holbæk amtssygehus og Lis Frandsen, Arnakke, 4390 Vipperød. Børn H 1-2
- H 1 Benedikte K. Nielsen (1. ægteskab)
- H 2 Birgitte Nielsen
- F 5 Laurids Hagelskjær Lauridsen og Ruth Lund, Skt. Kjeldsgade 12, st., 2100 Kbhvn. Ø. Børn G 1-G 5
- G 1 Else Hagelskjær Lauridsen, overlærer, g. 15-2-69 m. overlærer Keld Laursen, Skjoldagervej 35, 2820 Gentofte. Barn af 1. ægtesk. Hanne Laursen, f. 8-3-1958, student
- G 2 Hanne Hagelskjær Lauridsen, overlærer
- G 3 Niels Peder Hagelskjær Lauridsen, forretningsbestyrer, merkonom og Dagmar (Daggen) Maria Gleditsch, korrespondent, Bavnestedet 153, 3500 Værløse. Børn H 1-3
- H 1 Erik Hagelskjær Lauridsen, 6-8-1969
- H 2 Preben Hagelskjær Lauridsen, 25-4-1973
- H 3 Lars Peder Hagelskjær Lauridsen, 5-6-1974
- G 4 Jens Hagelskjær Lauridsen, M. D., læge, hjertespecialist i Boston og Jane Anne Nielsen, special sygeplejeuddannelse, 142 Jordan Road, Brookline, Massachusetts 02146 USA
- H 1 Christina Karen Lauridsen, 5-1-1978
- G 5 Gertrud Hagelskjær Lauridsen, beskæftiget v. Gentofte håndarb. værksted, Korsgårdsvej 4, 2920 Charlottenlund
- E 2 NIELS NEIGAARD og KIRSTINE JONASEN
- F 1 L. Peder Neigaard, murermester og Maja Just, Enebærvej 11, Herning. Børn G 1-5
- G 1 Tove Neigaard, lægesekretær, tidl. g. Thybo, H. C. Ørstedesvej 67, Herning
- H 1 Peter Thybo, 19-7-1962
- G 2 Bjarne Neigaard, elmester på Grundfos og Dorethe K.

- Hansen, sygeplejerske, Mammen Vestermark, Bjerringbro. Børn H 1-2
 H 1 Helle Neigaard, 12-3-1967
 H 2 Janne Kikki Neigaard, 12-11-1971
- G 4 Britt Neigaard, hjemmesygeplejerske og Poul Henning Nielsen, Resdal ved Silkeborg. Børn H 1-2
 H 1 Michael Neigaard Nielsen, 13-7-1974
 H 2 Jesper Neigaard Nielsen, 3-11-1976
- G 5 Pia Neigaard, elev på specialskolen, Enebærvej 11, Herning
- F 3 Johannes Neigaard, brøndborer, død januar 1979 og Anna K. Jensen, Syrenvej 2, Herning. Børn G 1-4
 G 1 Niels Neigaard, aut. vand- og gasmester og Hanne Grønne, Bellmansvej 10, Lind, Herning. Børn H 1-2
 H 1 Pernille Neigaard, 15-9-1971
 H 2 Bruno Neigaard, 6-5-1975
- G 2 Hanne Neigaard, sygeplejerske og salgskonsulent Søren Fog Sørensen, Platanvej 31, Fensmark, Næstved. Børn H 1-3
 H 1 Lars Fog Sørensen, 16-6-1969
 H 2 Christian Fog Sørensen, 12-6-1971
 H 3 Jesper Fog Sørensen, 26-11-1974
- G 3 Per Neigaard, brøndborer, Syrenvej 2, Herning
- G 4 Kirsten Neigaard, 11-10-1960, skoleelev
- F 4 Knud Erik Neigaard, brøndborer, Lykkevej 47, Herning
- F 5 Carl Bernhard Neigaard, rør lægger, Gyvelvej 70, Herning
- F 6 Bent Neigaard, blomstergartner og Gudrun Norlyk, Testrup blomstergartneri, Raunholtvej 162, 8320 Mårslet. Børn G 1-3
 G 1 Jens Ingvard Neigaard, 11-5-1961, skoleelev
 G 2 Lisbeth Neigaard, 15-6-1965
 G 3 Ulla Birgitte Neigaard, 12-5-1967
- F 7 Svend Ove Neigaard og Thyra Terese Jansson, Holbækvej 3, Herning
 G 1 Bengt Johny Neigaard, 2-5-1960, skoleelev
 G 2 Lars Neigaard, 4-7-1963

Laurids Kr. Spandet 1868-1936.

Birgitte f. Nielsen 1872-1895.

E 3 BIRGITTE og L. KR. SPANDET

F 1 Laurids Peder Munklinde Spandet og Jensine M. Christensen, død 25-2-71, Birkemosevej 13, Timring pr. Vildbjerg. Børn G 1-G 7

G 1 Laurids Munklinde Spandet, bygmester og Ulla Tove Christensen, byggevirksomhed, eenfamiliehuse (ca. 100 styk). Købt i 1972 »Kjærholmgaard« i Hyllested, Djursland. Drives ved forpagter. Bopæl: »Strandhøjgrd« V-Egesborg pr. Næstved. Børn H 1-3

H 1 Peder Munklinde Spandet og Inge Bøje, Autovirksomhed, V-Egesborg

I 1 Gitte Spandet, 24-2-1976

H 2 Jette M. Spandet, realeksamen, husholdn. skole, elev i receptionen i »Hotel Mogenstrup Kro« pr. Næstved

- H 3 Klaus Munklinde Spandet, 27-7-1963, skoleelev
- G 2 Jens Otto Munklinde Spandet og Nora Ida Sørensen, Smækbjergsvej 20, Timring pr. Vildbjerg. Børn H 1-2
 H 1 Tonni Munklinde Spandet, automekanikerlære i Vildbjerg
 H 2 Mogens Munklinde Spandet, 15-1-1963, skoleelev
- G 3 Birgitte Munklinde Spandet, hjemmesygeplejerske, g.m. Erik Karsberg Lottrup, landpolitiassistent, Toftegårdsparken 17, Sulsted, 9380 Vestbjerg
 H 1 Axel Spandet Lottrup, 6-7-1957, student
 H 2 Hanne Spandet Lottrup, 24-2-1963, skoleelev
- G 4 Edith Munklinde Spandet, ansat i mejeriselskabet Danmark, Nr.-Vium og Kristian Olivarius Hansen, værkfører på Videbæk Specialfabrik, Rosenvænget 3, 6920 Videbæk
 H 1 Elsebeth Munklinde Hansen, gymnasieelev på Århus Akademi
 H 2 Flemming Olivarius Hansen, tømrer i Videbæk
- G 5 Ida Marie M. Spandet og Jørgen Hansen, Nyholm Balle Kær, Balle, 8444 Djursland. Børn H 1-4
 H 1 Per Munklinde Hansen, mekaniker, bor i Grenå
 H 2 Klaus Munklinde Hansen, snedkerlære i Tirstrup
 H 3 Susanne Munklinde Hansen, efterskole, handelsskole
 H 4 Lars Munklinde Hansen, 7-1-1969
- G 6 Ernst E. Munklinde Spandet og Grethe Knudsen. - Landbrugsudd. i Hammerum og i Gødstrup Andelssvinestald. Overtog fødehuset 1965, Mikkelsborg, Gårdbækvej 8, Timring, 7480 Vildbjerg. Børn H 1-4
 H 1 Charlotte Munklinde Spandet, 15-12-1966
 H 2 Marianne Munklinde Spandet, 30-3-1969
 H 3 Karina Munklinde Spandet, 1-11-1973
 H 4 Pernille Munklinde Spandet, 23-8-1975

E 4 CHRISTINE NIELSEN død 7-1-69 og FREDERIK JULIUS PETERSEN

- F 1 Rebekka Petersen, fhv. trikotagehdl., Østergade 19¹, Herning
F 2 Frede Petersen, fhv. trikotagehdl., Østergade 19¹, Herning

E 5 ANDREA og JENS MIKKELSEN

- F 1 Agnete Mathilde Mikkelsen og Viggo Saaby (død 18-7-49),
Brændgårdsvej 79, 3, Herning, Børn G 1-4

G 1 Jens Jørgen Saaby. Lærer i Skibet. Bopæl: Bethaniavej
10, Jelling

H 1 Hanne Saaby

H 2 Agnete Saaby

H 3 Kirsten Saaby, 19-4-1967

G 2 Anne Marie Saaby og Jens Ladekjær, skoleinspektør i
Skovlund, Ansager. Børn H 1-5

H 1 Birgitte Saaby Ladekjær og Vagn Vestergård Grave-
sen, lærerstuderende

H 2 Inger Saaby Ladekjær, sygeplejerske i Grindsted

H 3 Astrid

H 4 Krista

H 5 Niels Viggo, 21-5-1962

G 3 Inger Saaby og Ejler Mortensen, møbelhandler, Vallø-
vej 2, Tjørring, Herning. Børn H 1-6

H 1 Niels Otto Mortensen, fra maj 78 i faderens forret-
ning og Birthe Schmidt, sygemedhjælper.

I 1: Lene Mortensen 24-4-1976

H 2 Ulla, H 3 Bente, H 4 Karsten, 4-9-1963, H 5 Henrik,
20-5-1971 H 6 Anne 15-12-1973

G 4 Ellen Saaby og Lars Mikkelsen, gårdejer, Ølstrup, Ring-
købing.

H 1 Jens Arne, 3-6-1972

H 2 Knud Jørgen, 12-7-1975

- F 2 Agnes Mikkelsen, lærerinde 1962-72 ved Timring hovedskole.
Pens, Herningvej 47, Bording

E 6 ANDERS NIELSEN og METTE J. CHRISTENSEN

- F 1 Ragnhild Damgaard, Grumstolsvej 44, 8270 Højbjerg

- F 2 Frode Pontoppidan Nielsen, Eli Christensensvej, 7430 Ikast

- G 1 Bjarne Pontoppidan Nielsen, tandlæge og Lene Christensen, Otterup, 5450 Fyn. Børn H 1-3
H 1 Lise 31-3-1964, H 2 Jens 9-7-1968, Sofie 9-3-1971
- G 2 Henny Pontoppidan Nielsen
H 1 Lasse Pontoppidan, 5-10-1967
H 2 Christine Pontoppidan, 2-1-1973
- F 3 Arne Pontoppidan Nielsen og Ebba Petersen, Radioforretning, Østergade, Silkeborg
- F 5 Tage Birkedal Nielsen og Rut Margit Brogren, ingeniør, Langenæsalle 60, Århus
- G 1 Jan Birkedal Nielsen og Bente Michelsen i forretning. Adr. V. Ringgade 187, Århus
H 1 Jesper Birkedal Nielsen, 31-7-1976
- E 7 JØRGEN og ANTONETTE NEIGAARD
- F 1 Agnes Johanne »Musse« og Knud Fenger Pedersen, Ruskjær pr. Bording. Børn G 1-11
- G 1 Ragna Fenger Pedersen og Søren Juhl Pedersen, fabrikant, Fuglsangsalle 3, Ikast. Børn H 1-3
H 1 Jesper Neigaard Pedersen, student, p.t. USA
H 2 Kim Juhl Neigaard Pedersen, skoleelev
H 3 Karin Juhl Neigaard Pedersen, 15-9-1968
- G 2 Rigmor Fenger Pedersen, narkosesygeplejerske, Rue de Progris 151 en 2300 La Chaux de Fonds, Schweiz (Mademoiselle garde malade narcose)
- G 3 Irene Fenger Pedersen og Hans Lauritsen, smed, Bøgelundvej 3, 5464 Brenderup, Fyn. Børn H 1-3
H 1 Vivian Lauritsen, H 2 Charlotte, H 3 Jane 11-4-1970
- G 4 Jørn Neigaard Pedersen og Sonja Pedersen, landmand, Agerskovvej, Bording.
H 1 Gert Pedersen, 20-10-1970
H 2 Lisa Pedersen, 8-3-1975
- G 5 Gunhild Fenger Pedersen og Per Brøgger, landmand, Lodskovvej 5, Ferritslev, Fyn
H 1 Jan Brøgger, 21-8-1970
H 2 Lars Brøgger, 29-8-1973

- G 6 Elin Fenger Pedersen og Bent Kristensen, murer, H. C. Andersensvej 37, Ikast.
H 1 Allan Kristensen, 4-6-1966
H 2 Carsten Kristensen, 29-12-1971
- G 7 Iris Fenger Pedersen og Curt Marcussen, bryggeriarbejder, Theklavej 47, 2400 Kbhvn. N.V.
H 1 John Rasmussen, 16-4-1966
- G 8 Johan Georg Pedersen og Inger Nielsen, arbejder på minkfoderctr., Markvænget 5, Bording
H 1 Martin René Pedersen, 25-11-1976
- G 9 Annette Neigaard Pedersen, sygeplejerske og John Koldby Jensen, elektriker, Rypevej 14, 8362 Hørning
H 1 Søren Koldby Jensen, 29-11-1973
H 2 Maj Koldby Jensen, 28-11-1975
- G 10 Villy Fenger Pedersen, mekaniker og Lisbeth Frifeldt Pedersen, Platanvej 2, Bording
H 1 Claus Fenger Pedersen, 27-7-1974
- G 11 Margit Fenger Pedersen, medhjælper på de gamles hjem i Ikast, Færøgade 24 C, Ikast. Er forlovet m. Jens Erik Lorentzen, Klode Mølle
- F 2 Kamma Neigaard og Viggo Larsen, Bloustrødvej 24, 2970 Hørsholm
- G 1 Ulla Neigaard Larsen, lærerinde og sognepræst Anders Ring, Gammelgade 6, Skælskør
H 1 Charlotte Neigaard Ring, 21-4-1962
H 2 Pernille Neigaard Ring, 8-5-1964
H 3 Mikkel Neigaard Ring, 2-12-1965
H 4 Mads Neigaard Ring, 29-4-1971
- G 2 Alice Neigaard Larsen, læge og adjunkt T. Borch, Tulipanvej 5, Frederikssund
H 1 Susi Borch, 9-7-1969
H 2 Rasmus Borch, 7-3-1972
- G 3 Gorm Neigaard Larsen, cand. jur., fuldmægtig og læge Eva Noring, Gl. Kongevej 173, 4., 1850 Kbhvn. V.
- F 3 Minna Neigaard og værkfører Peder Larsen, (død 1977), Kristiansg. 33, Ikast

- G 1 Henning Neigaard Larsen, 21-1-40, murer og Jonna Bjerre, 18-7-42, I. P. Jacobsensvej 12, Ikast
H 1 Bjarke Bjerre Larsen, 23-6-1968
H 2 Asger Bjerre Larsen, 31-3-1971
- G 2 Finn Neigård Larsen, 27-11-41, smed og Alice Neergård Mortensen, 27-7-47, syerske, Bjørn Nørgårdsvej 33, Ikast
H 1 Heine Neigård Larsen, 13-8-1970
H 2 Kim Michael Neigård Larsen, 10-12-1973
- G 3 Jørgen Neigård Larsen, 4-9-44, maskinsnedker og Vera Solveig Pårup, 20-9-45, syerske, Givskovvej 29, Ikast
H 1 Henrik Pårup Neigård Larsen, 11-12-1967
H 2 Inge Pårup Neigård Larsen, 7-5-1971
H 3 Linda Pårup Neigård Larsen, 16-6-1975
- G 4 Torben Neigård Larsen, 23-8-45, kontorchef og Jytte Sørensen, 10-8-42, slagteriarbejder, Stenhøj 12, Ikast
H 1 Mona Katrine Neigård Larsen, 4-11-1974
- G 5 Erling Skovdahl Larsen, 8-3-50, elektriker og Margit Møller Knudsen, 27-10-48, lærer, Eli Christensensvej 68, Ikast
H 1 Pernille Skovdahl Larsen, 5-2-1976
- G 6 Hanne Lilli Neigård Larsen, 24-11-52, teknisk tegner, Kristiansgade 33, Ikast
- G 7 Ragna Neigård Larsen, 11-1-54, kontorass. og Poul Sneftrup Lund Jensen, 6-5-54, Lagerekspedient, I. P. Jacobsensvej 19, Ikast
- F 4 Vagner Neigaard og Hedvig Laursen, fødegården, V.-Mose-lundvej 20, Munklinde, Bording
- G 1 Jytte Anette Neigaard og salgschauffør Jørgen Linding Nielsen, f. 13-6-45, Vestervang 23, Bording
H 1 Sanne Vivi Linding Nielsen, 21-11-1964
H 2 Lotte Tina Neigaard Nielsen, 23-8-1967
- G 2 Jørn-Erik Neigaard, oversergent, viet 15-6-68, Annalise Benedikte Vennersdorf, 2-3-49, Vesterskovvej 25, Il-skov, Sunds
H 1 Helle Anita Neigaard, 15-3-1969

- G 3 Berit Gita Neigaard, elev Ikast gymnasium, bor hjemme
- F 5 Ruth Neigaard og Aage Laursen, Bjødstrupvej 84, 7400 Herning
- G 1 Malthé Lübech Laursen, læge og Kirsten Duch Jørgensen, 21-7,41, lægesekretær, Futuravej 11, Hadsten
H 1 Henrik Duch Laursen, 11-12-1965
H 2 Thomas Duch Laursen, 23-3-1969
- G 2 Renja Neigaard Laursen, bankassistent, viet 26-8-67 til Bent Hansen, disponent, Kløervænget 7, Hvidbjerg, 7790 (Thyholm)
H 1 Christina Neigaard Hansen, 8-12-1971
H 2 Louisa Neigaard Hansen, 27-4-1974
- G 3 Roald Neigaard Laursen, kleinsmed
- F 6 Signe Neigaard og Peder Høg, (død 13-7 1974). Munklinde.
- G 1 Preben Høg
- G 2 Birger Høg, civilingeniør og Nina Elborough Hansen, Holmevej 27 A, 2830 Virum
H 1 Signe Høg, 3-11-1976
- G 3 Karen M. Høg, laborant og chauffør Cresten E. Smedegaard, Skippervænget 24, 6700 Esbjerg
H 1 Morten, 16-4-1967, H 2 Lena, 21-10-1972
- G 4 Inger Elisabeth Høg, lægesekretær og lærer Aage Bach Madsen, Gråstenvænget 17, 5270 Odense N
H 1 Sara Høg Madsen, 2-8-1974
- G 5 Esben Høg, stud. scient, Vejlegade 3, 4, 8000 Århus C
- G 6 Svend Poulsen Høg, student 1978, bor hjemme
- F 7 Laurids Peder Neigaard, spinder og Ruth Jensen, Fuglsangalle 9, Ikast
- G 1 Birgitte Neigaard, 23-2-61, gymnasieelev
- G 2 Palle Neigaard, 24-5-1968
- F 8 Solveig Neigaard, død 1977

Jørn-Erik, Hedvig, Berit og Vagner Neigaard samlet på fødegården, februar 1978.

Munklindeslægten, anno 1977

Munklinde Nørgaard

D 4 RASMUS MARTIN NIELSEN 1842-1899

Gift 1. gg 1868 m. ANE KATHRINE NIELSEN ABILD-
TRUP

E 2 Niels Peder Nielsen, lagerchef i Herning

*Niels Peder Nielsen, lagerchefen 1873-1950. Billedet er fra en fest i Viborg
1917 1947.*

3 søskende: Anne 16 år, Niels Estrup 13½ år og Karen 8½ år.

Munklinde Nørgård E generationen.

Ane Kathrine Nielsen g. Abildtrup 1890-1956

Niels Estrup Nielsen 1892-1974.

Karen Estrup Jensen f. Nielsen 1897.

Gift 2. g 1888 m. MARIANE JØRGENSGAARD NIELSEN

E 6 Ane Kathrine Nielsen g.m. M.R.S. Abildtrup

E 7 Niels Estrup Nielsen, g.m. Dagmar Jensen

E 8 Karen M. Nielsen g.m. N. Chr. Estrup Jensen

E 2 NIELS PEDER NIELSEN og DAGMAR NISSEN.

Børn F 1-7

F 1 Kristine og E. A. Stausbøll (død 1970)

Fyrrestien 10, Birgittelyst, Viborg G1-2

G 1 Johannes Stausbøll og Sheila Lorraine Radcliffe, 4040
Lotz Road, Kettering, Ohio 45429, USA

H 1 Anne Stausbøll

H 2 Karin Stausbøll

G 2 Ulla og Peder Stausbøll, Fyrrestien 10, Birgittelyst, Vi-
borg

F 2 Marie og Aksel Søgaard, Frederiksborgevej 44 F, 8723 Løs-
ning. Børn G 1-3

G 1 Erik Søgaard og Inger Abildtrup. Inspektør i jordbrugs-
forsikr., Hovslundvej 22, Hoptrup, 6100 Haderslev.
Børn H 1-3

H 1 Annemarie Abildtrup Søgaard, lærer i Øsby, Ha-
derslev kom.

H 2 Jens Abildtrup Søgaard, 2 år i kibutz, Israel, v.
landbrug

H 3 Ole Abildtrup Søgaard, elektriker i Stepping,
Chr.feldt

G 2 Ellen Søgaard og Egert Gadeberg, bankdirektør, Anton
Boyesvej 10, 4581 Rørvig

H 1 Knud Gadeberg, arkitektstuderende, Haslev

H 2 Niels Gadeberg, bankassistent, Holbæk

H 3 Marianne Gadeberg

G 3 Henning Søgaard (død 1975) og Inger Margrethe f. Jør-
gensen, Hedebo parken 25, 4000 Roskilde

H 1 Anders, 25-9-1962

H 2 Kirsten, 5-1-1965

- H 3 Carsten, 3-5-1968
- F 4 Karen og L. O. G. Nicolajsen,
Enighedsvej 50, 4800 Nykøbing F.
- G 2 Ove Nicolajsen og Ulla Holm, Gormsvej 39, 4200
Slagelse
- H 1 Henrik Holm Nicolajsen, 23-5-1961
- H 2 Jens Holm Nicolajsen, 25-10-1964
- H 3 Susanne Holm Nicolajsen, 11-5-1969
- G 3 Niels Peter og Karen Nicolajsen, Rolighedsvej 90, 4700
Næstved
- H 1 Lena
- H 2 Karina
- G 4 Christen Nicolajsen og Brynhild Hald Jensen, lærer, g.
7-8-65, Hovedgaden 40, Flakkebjerg, Slagelse
- H 1 Lisbeth Nicolajsen, 27-1-1968
- H 2 Morten Nicolajsen, 25-3-1970
- F 5 Carl Abildtrup, kordegn, Damparken 20, 2610 Rødovre,
g.1.g.m. Elisabeth Nedergaard (død 1937), g.2.g.m. Karen
Frederiksen
- G 1 Søren og Kirsten Abildtrup, sognepræst, Brøndbyøster-
vej 117, 2650 Hvidovre
- H 1 Elisabeth, 27-2-1962
- H 2 Christian, 9-5-1973
- G 2 Anne Lis Abildtrup og Bob Anton Groth Nielsen,
Knudsbølvej 4, 2610 Rødovre. Børn H 1-4
- H 1 Maria, 24-11-1969
- H 2 Jonas, 8-3-1971
- H 3 Louise, 12-9-1972
- H 4 Mette Kathrine, 19-12-1975
- F 6 Anna Kathrine Abildtrup Nielsen, kommunelærerinde, No-
vembervej 26, 2730 Herlev
- F 7 Dagmar Abildtrup Nielsen og Emil Rode, død 24/10 1976,
Lauggårds Alle 53, 2860 Søborg
- G 1 Susanne Abildtrup Rode
- G 2 Birgitte Abildtrup Rode og Steen Buchholtz, Nord-

gårdsvej 59, 4000 Roskilde

H 1 Karina, 7-2-1975

H 2 Annette, 6-8-1976

- E 6 ANE KATHRINE NIELSEN og MAD S RINGSTED SØRENSEN ABILDTRUP, F 1-6
- F 1 Martin og Esther Abildtrup, viceskoleinspektør, Dr. Dagensvej 9, 6760 Ribe
- G 1 Lis Abildtrup, lærereksamen 1974, Musikstud. p. konserv., Århus
- G 2 Inge Abildtrup, lærerstud. på Århus sem. g. m. Jørn Peter Grimstrup, teknikumstud. i Ålborg
- G 3 Knud Abildtrup, student
- F 2 Viggo og Olga Abildtrup, skoleinspektør i Veflinge, Solsiden 34, Fyn
- G 1 Marianne Abildtrup, korrespondent i firma Topsø, Kbhvn.
- G 2 Henriette Abildtrup, lægestuderende i Odense
- G 3 Niels Christian Abildtrup, journalistelev i Århus
- F 3 Holger og Inger Abildtrup, arkitekt, Rydsåvej 60, 5210 Odense N.V.
- G 1 Lene Grube Abildtrup, teknisk assistent ved OKE og Fritz Holm Thomsen, disponent, Ærtekilen 16, Vissenbjerg, Fyn
- H 1 Pernille Holm Thomsen, 23-3-1974
- G 2 Ib Holmer Abildtrup, bygningskonstruktør og Hanne M. Hansen
- H 1 Mads Holmer Abildtrup, 7-3-1974
- H 2 Kasper Abildtrup, 11-6-1976
- G 3 Niels Abildtrup, stud. med, Odense
- G 4 Sten Abildtrup, student
- F 4 Svend og Bodil Abildtrup, kordegn, Kirkegade 22, 7600 Struer
- G 1 Per Abildtrup, musikstuderende i Kbhvn., Guldbergsgade 7 B⁵, Kbh.
- G 2 Søren Abildtrup, revisor i Esbjerg og Rita f. Majlandt

- H 1 Sanne Majlandt Abildtrup, 21-3-1974
- G 3 Birgitte Abildtrup, lærerstuderende og lærer Flemming Nielsen, Tjæreborg
- H 1 Kathrine Abildtrup Nielsen, 27-2-1975
- F 5 Johannes og Birthe Abildtrup, manufakturhandler, Porsevænget, Hirtshals
- G 1 Kirsten Abildtrup, sygeplejerske i Hjørring og Hans Oluf Cavalius, telefonmontør
- H 1 Michael, 31-7-1972
- H 2 Jeppe, 14-8-1975
- G 2 Birgit Abildtrup, gymnasiast
- G 3 Merethe, 8-1-1969
- F 6 Inger Abildtrup og Erik Søgaard, inspektør, Hovslundvej 22, Hoptrup.
- Se E 2, F 2
- G 1 Annemarie Abildtrup Søgaard, lærer i Øsby
- G 2 Jens Abildtrup Søgaard, ved landbruget
- G 3 Ole Abildtrup Søgaard, elektriker
- E 7 NIELS ESTRUP NIELSEN, død 1974 og DAGMAR JENSEN, Jens Søndergaardsvej 9, Lemvig
- F 1 Erik Estrup Nielsen og Lilli Marie Koch, Slaaenvej 10, Rønne
- G 1 Per Estrup Nielsen
- G 2 Kim Estrup Nielsen
- G 3 Lis Estrup Nielsen
- F 2 Ingeborg Estrup Nielsen og Ove Kristian Raundahl, Øster Rømby, Ringkøbingvej 71, Rom, 7620 Lemvig
- G 1 Frits Raundahl, 7-4-1962
- G 2 Ulla, 15-5-1964
- G 3 Rikke, 30-12-1965
- E 8 KAREN M. NIELSEN og bankdirektør N. C. ESTRUP JENSEN (død 1971), Herregårdsparken 7, V, Herning
- F 1 Jørgen og Helga Estrup Jensen, sognepræst i Bording 1977,
- G 1 Susanne, 1-10-1963
- G 2 Christian 7-11-1974

- F 2 Grethe Estrup Jensen og sognepræst A. M. K. Sølvsteen, Møllevvej 65, Thisted
G 1 Ole Andreas, 24-5-1960, elev i planteskole
G 2 Birthe, 8-11-1961
G 3 Michael, 12-12-1963
- F 3 Ole Estrup Jensen, 19-9-1932, d. 14-12-1933
- F 4 Inge Estrup Jensen og læge Knud Goll, Riddergade 8, Viborg
G 1 Jesper Goll, 11-7-1960, gymnasialist
G 2 Morten Goll, 23-4-1964
G 3 Rasmus Goll, 22-12-1966
- F 5 Birthe Estrup Jensen og bankassistent Sönke Bischoff, Eiderstedter Ring 10, Garding, Sydslesvig
G 1 Bent Johannes, 14-5-1960
G 2 Svend, 7-11-1967
G 3 Inken (pige), 13-4-1971
- F 6 Mogens Estrup Jensen og Rita Nielsen, Godthåbsvej 18, Herning
G 1 Klaus, 4-3-1976

Fasan

AHNETAVLE

Munklindeslægten, generation E

Denne ahnetavle gælder for E generationen i V-Moselund. -- For Munklinde Nørgård gælder den for mandslinien, Martin Nielsen. På kvindesiden henvises her

- i 1. ægteskab til Abildtrupslægtens slægtsbøger
- i 2. ægteskab til fremtidens forskere.

Ahnetavlen er udarbejdet i samarbejde med frk. Rebekka Petersen, Herning og Erik Broch. De anførte fødselsdatoer er i mange tilfælde dåbsdatoer.

Stamtavler og Slægtsregistre

har været kendt fra de ældste tider. Bibelen fortæller patriarkernes og de 12 stammers historie. - I det nye Testamente indledes Matthæus evangeliet med Jesu stamtavle i 42 led. De islandske sagaer er slægtshistorie med verdensry. – Herhjemme udkom i 1975 den populære slægtsbog om kongehuset, huset Glücksborg i 150 år.

<p>Se slægtsstavle i bd. I og II RONKILDE, Ane Cathrine 1833-1904 MUNKLINDEgrd. Peder N. 1835-1906</p>	<p>Niels Pedersen f. 23-5-1798 i Munkl. v. 2-10-1838 i Them d. 11-1-1851 i Munkl.</p>	<p>Peder Nielsen Gammel Pej f. 6-9-1768 i Munkl. v. 26-9-1794, Funder d. 23-1-1848, Munkl.</p>	<p>Niels Pedersen kaldet »Møller« Munklinde f. ca. 1723, Bording vandmølle v. 3-11-1767 i Karup d. 19-10-1791 i Munklinde</p>	<p>Peder Nielsen, Bording mølle, ca. 1702-1730</p>	<p>Niels Sørensen, d. 1735, Bord. mølle Inger Michelsdatter c. 1665-1734</p>
		<p>Christine Pedersd. Ø-Moselund, Funder f. 24-6-1767 d. 24-4-1856</p>	<p>Ingeborg Christensd. Bøgelund f. 3-11-1738 i Bøgelund d. 4-4-1828 i Munkl. 89 år</p>	<p>Bodil Christensdatter, -do- og Skygge. 1700-1763</p>	<p>Christen Jensen, Bøgelund f. 1687 v. 20-6-1720-d. 28-3-1762</p>
<p>Karen Laursdatter f. 4-7-1812 i Them, Fogstrup v. 2-10-1830 i Them d. 8-5-1902 i Rønkilde</p>	<p>Laura Jensen Fogstrup Vestergård f. 16-12-1779 Them d. 15-8-1839 Them</p>	<p>Peder Jørgensen Fæster i Moselundgrd 1755-1808 f. 1732 - d. 20-9-1808 gift med</p>	<p>Jens Christensen, Fogstrup f. 29-6-1738 - d. 1829 udflytter gården 1798</p>	<p>Jørgen Pedersen, d. 1755. Fæster i Moeslund 1722-1755</p>	<p>Hans Madzsen, Raunholt Kirsten Jensdt. 1722-7/3 1775</p>
		<p>Ane Cathrine Jensdt. Løgager f. 1789 d. 25-12-1814</p>	<p>Kjerstin Lauridsdatter f. 25-12-1750 v. 28/9 1771 til J. C. d. 5-11-1834</p>	<p>Maren Jensdatter f. 1728 - d. 29-1-1807</p>	<p>Christine Jensdatter, Hjøllund, f. 25-6-1713 v. 1732 d. 1767</p>
<p>Anders Chr. Christensen f. 26-12-1809, Fastrup v. 23-10-1838 i Ikast d. 22-4-1881 i Ikast Hedegård, Færnholt</p>	<p>Abelone Andersdatter f. 25-10-1767 d. 4-6-1822 i Gjellerup</p>	<p>Jens Jensen, Molbo, Løgager (Them) f. 1752 - d. 25-11-1824</p>	<p>Anna Andreasdatter 1749-1832</p>	<p>Jens Jensen, Raunholt</p>	<p>Jens Pedersen, Raunholt, fæster</p>
		<p>Anders Kjær, Vildbjerg, f. 1726 - d.</p>	<p>Christen Eriksen, Fogstrup, f. 1694 d. 7-4-1760</p>	<p>Marens Jensdatter, d. 30-11-1764</p>	<p>Laurids Thomasen, Vorret, f. 27-4-1715 d. 19-4-1802</p>
<p>Abelone Johanne Andersen f. 6-9-1839 i Hedegård - Ikast v. 28-12-1918 i V-Moselund, Bording</p>	<p>Troels Jensen Hedegård, Færnholt (Troels og Niels er brødre)</p>	<p>Anna Andreasdatter f. 1752 - d. 25-11-1824</p>	<p>Anna Andreasdatter 1749-1832</p>	<p>Ane Jensdatter, Them, f. v. 11-12-1737 d. 20-7-1760</p>	<p>Jens</p>
		<p>Anders Kjær, Vildbjerg, f. 1726 - d.</p>	<p>Christen Eriksen, Fogstrup, f. 1694 d. 7-4-1760</p>	<p>Christen Eriksen, Fogstrup, f. 1681 d. 24-10-1762, Them</p>	<p>Ane Jensdatter, Them, f. v. 11-12-1737 d. 20-7-1760</p>

<p>Anders Chr. Christensen f. 26-12-1809, Fastrup v. 23-10-1838 i Ikast d. 22-4-1881 i Ikast Hedegård, Færnholt</p>	<p>Abelone Andersdatter f. 25-10-1767 d. 4-6-1822 i Gjellerup</p>	<p>Mads Christensen, Lillegård Hauge = Have. f. i Hammerum f. 24-6-1733 v. 11-9-1766 i Gellerup d. 20-4-1823</p>	<p>Christen Madsen, har boet i Hammerum</p>	<p>Mads »Hammerum« kaldet</p>
		<p>Ingeborg Christensdatter f. 25-5-1740, Haffue, Gellerup d. 11-11-1770</p>	<p>Christen Christensen, Have v. 4-10-1733, d. 19-6-1777</p>	<p>Christen, Kræ' Hauge kaldet</p>
<p>Abelone Johanne Andersen f. 6-9-1839 i Hedegård - Ikast v. 28-12-1918 i V-Moselund, Bording</p>	<p>Troels Jensen Hedegård, Færnholt (Troels og Niels er brødre)</p>	<p>Anders Kjær, Vildbjerg, f. 1726 - d.</p>	<p>Vikbjerg</p>	<p>Jens Pedersen, Trælund, Tjørring</p>
		<p>Anders Kjær, Vildbjerg, f. 1726 - d.</p>	<p>Anne Pedersdatter</p>	<p>Peder</p>
<p>Birthe Nielsdatter f. 13-12-1812, Sandgrd., Aulum v. 23-10-1838 i Ikast d. 28-6-1882 i Ikast i Hedegård</p>	<p>Niels Jensen Sand Sandgård, Aulum f. 6-3-1768 d. 3-4-1844 v. 20-10-1803 til</p>	<p>Jens Troelsen, Gullestrup f. 1735 v. 2-10-1766 d. 23-3-1791</p>	<p>Gmd. Troels Jensen, Trælund, Tjørring, d. 24-5-1771</p>	<p>Christen</p>
		<p>Anna Nielsdatter f. 1735 d. 9-6-1814 d. i Hedegr. Aftægt hos søn Troels</p>	<p>Anne Christensdatter f. 1703 - d. 20-11-1787</p>	<p>Peder Nielsen, G., d. 8-2-1734 Hstr. navn? d. 25-10-1733</p>
<p>Birthe Nielsdatter f. 13-12-1812, Sandgrd., Aulum v. 23-10-1838 i Ikast d. 28-6-1882 i Ikast i Hedegård</p>	<p>Anna Cathrine Christensdatter f. 17-4-1781 d. 8-7-1849 Enke i Sandgård Aulum</p>	<p>Christen Jensen Møller Sandgård, Aulum f. 1729 v. i Snebjerg 2. g 30-6-1772 til Abelone J. - d. 26-1-1816</p>	<p>Jens Møller?</p>	<p>Christen</p>
		<p>Abelone Jensdatter, Snebjerg f. 1743 - d. 30-3-1836 Enke i Sandgård - tålmodig - sengeliggende i 11 år</p>	<p>Jens Snebjerg</p>	<p>Jens Snebjerg</p>

PERSONREGISTER

Omfatter de vigtigste navne med undtagelse af
ahne- og stamtavler og samtidens historie.

- Abildtrupslægterne, 13
Allefeld, greve, Herningsholm, 54
Andersdatter, Maren, Balle, 143
Andersen, Niels, Bording mølle, 195
Alken, Knud, Bording m. 199
Andersen, Knud 199
– Anders P. Ancher, Engesvang, 146
– Ellen og Johannes, Klode, 146
– Christen, Stenholt, 32
– Niels, Bording m., 63
– Peder, Serup, 77
- Berntsen, Anton, 65
Bertelsen, Anders, Moselund, 138
Blicher, Niels, 27
– Steen Steensen, 226
Bonde, Chr. Andersen, Kragelund,
143
– Christen, Kragelund, 200
Borregård, Christen, Kragelund, 200
Bondo, procurator, Viborg, 203
Bornevitsch, Frederik, Rudbjerg,
196
Broch, Erik, Bjerringbro, 9. og talrige
steder
Brorson, 141
Bødker, Thomas Sørensen, Ager-
skov, 223
Bøgelundslægten i 200 år, 14, 63, 84
m.v.
- Castitas, brudeversene, 174
Christen, herr, præsten i Hinge, 85
Christensen, Anders C. Bonde, 143
– Anders, Skygge, 63
– Frands, skiftet 1688, 30
– Matz, Fruerlund, Vinderslev, 85
– Niels, Stenholt, 30
– Søffren, Skygge, 54
Christensdatter, Bodil, Bording m.,
143, 200
– Ingeborg, Bøgelund, 12
- von Deden, Rudbek, Longelse, 196
Dyssel, Fruerlund, Vinderslev, 87,
182
- Egeberg, Edvard, 98, 121
Enevoldsen, Søren, Engesvang, 35
Eriksen, Mylius, 35
Estrupslægten, 13, 248/49
- Faurholt, Søren i, 124
Favrholt, tdl. Munkl., Vejen, 186
223
– David, Dr. phil. professor, Oden-
se, 189
Fussing H., 126
- Glob, professor, 162
Graffersen, Rasmus, Mausing, 77
Griise, Fridrich, Kancelliråd, 35
Grubbe, Jørgen, Tostrup Kristanssæ-
de, 196
– Alexander, 196
– Hilleborg, Longelse, 196
– Ide, Rudbjerg, 196
– Karen, Hastrup, Tyregod, 196

- Margrethe, Rønneholm, 196
 – Regitze, Vindinge, 196
 Grundtvig, 137, 140
 Guldberg, Ove Høegh, fhv. statsminister, 199
 Gunnerson, Halfuord, theolog, digter, Oslo, 136
 Gustav, Karl, sv. konge, Krig. 1657/60, 90
 Gyldenløve, Ulrik, Vindinge 196
- Hagelskjær, Niels, Ilskov, 187
 Hansen, H. P., Herning, 38, 50, 230
 – Peder, Skygge, 32, 54, 63
 Hohendorf, stiftsamtmand, 196
 Holberg, Ludvig, 87, 131, 137
 Hostrup, C., 132
 Hold' Niels (Holdgård), Karup å, 216
 Holdgård, Søren, fra Stenholt, museet, 156
 Hvide, Skjalm, 113
 Hvitfeldt, Arild, 8, 70
 Højris, Christen, 198
 Høg, Mogens, rigsråd, 107, 120
 – Anna Margrethe, 120
- Iversdatter, Birgitte Waggård, 198
- Jensen Christen, Elbæk, 63
 – Gravers, Skygge, 36, 54, 63
 – Christen, V. Moselund, 63
 – Johs. V. 211
 – Niels Jacob, lektor, 174
 – Las, Grønbæk, 76
 – Maren Jensdatter, 77
 – Mikkell, Ravnholt, 124
 – Niels, Nr. Snede, 98
 Jeppesen, Ane Cathrine, Rønkilde, 13
- Knudsen, Gunner, 87
 Kaas, Jørgen, Hastrup, Tyregod, 196
- Lassen, Axel, 95
 Lassen, Peder, Mausing, 76, 84, 86
 Lauritzen, Christen, Skygge, 30
 Lidegård, Mads, 130
 Limb, Claus, København, 54
 Lund, Erik, Århus, 117
 Lundum, Peder 12, 140/42, 203
- Mads i Kragelund, 35
 Ma'dsen, Anders, Munkl., 188, 226
 Madsen, Christen, V-Moselund, 63
 – Per, Katrup, 36
 Majestæt, Kgl., 84, 85
 Mathiassen, Therkel, 156, 169
 Michelsdatter, Inger, Bording m..., 22
- Mikkelsen, Anna, Skygge, 149
 – Andrea og Jens, Stubkær, 153, 149
 – Niels, Skygge, 154/57
 Mikkelsen, Søren, kunstmaler, Skygge, 150-194
 – Chr. i Klode, 63
 Moeslundslægten, 12, 146
 Møller, Casper, Højris, 199
 Munklinde, Jens, 146
- Nejgård, Niels, Munkl., 218, 223
 – Vagner, 145, 208, 246
 Neindam V., 35
 Nielsdatter, Maren, Skygge, 32
 Nielsen, Christen, Bøgelund, 84
 – Christen, Stenholt, 18, 156
 – Laust P., V-Moselund, 13
 – Martin, Munkl.-Nørgrd., 13
 – Niels, Bøgelund, 187
 – Villads, Troens tommelfinger, 140

- Nisleff, Rasmus, Klausholm
197/98
Nyerup, 137
Nørholm, madame, Gødvad, 198
- Officersen, Hans, Iller, 76
Olsen, Gudrun, Kbhvn. Ø, 182
Overby, Anna, Hinge 146
– Jens P. Hinge 146
– Rasmus Jacobsen, Hinge, 12
- Pasek, Jan, polsk skribent, 102
Pedersdatter, Anna, Gullev 77
– Birgitta, Mausing, 76
– Boel, Mausing, 76
– Else, Munkl. 12, 142
– Maren, Mausing, 77
– Kirsten Serup, 77
– Mette Mausing, 76
Pedersen, Anders, Mausing, 76
– Arthur, 126
– Las, faldt ved Fredericia, 78, 90
– Niels 1798-1851, Munkl., 13, 143
– Niels, Stenholt, 32
– Valdemar, Hinge, 146
– Villum, Sejling, 80, 81
Pogevitsch, Otto, Frederiksborg, 195
Povelsen, Søren, Skygge, 20, 24, 67,
84
Pæjr, Gammel, Munkl. 13, 18, 210,
223...
- Ragn-Jensen, Leif, kunstmaler, Engesvang, 10, 161... Illustratør af bogen.
Rasmussen, Michel, Vinderslev, 85
Rosenkrans, Holger, Rosenholm, 141
– Mette, 83
- Rydberg el. Ruberg, 1735-66 pr. Bording, 173
- Sandensen, Mads, Vinderslev, 85
Schmidt, Cynde, Klode, 200, 262
Skjoldborg J., 41
Smidth Hans, kunstmaler, 47. 230
Steensberg, Axel, prof., 38
Stenholtgårdslægten, 13, 156
Storm, Jens, provst, Højen, 197
Søffrensen, Peder, Kragelund, 101
Sørensen, Anders, Klode, 63
– Lars, Højen, 95
– Michel, Gullev, 76
– Niels, Bording mølle..., 14, 18, 20, 67 m.v.
– Niels, Moesgård, 79-se IIbd, 39
– Peder, Skygge, 32, 54 m.v.
– Poul, Balle-Overgård, 142/43
– Søren (skiftet), 35
– Thomas, »Bødker«, Ågerskov, 61
- Tagmose, Hans, Munkl., 187
- Ulfeld, Corfitz, Matrups, 22, 56, 84, 105
– Jacob, Vebners-(Våbens)holm, 22, 48, 54, 105
– Jacob, Karstofte, 90, 91
– Corfitz, Palstrup, (forræderen) 195
- Wallerstein, 124
Venus 174
Wissing, Thomas, 199
Westenholz, civilingeniør, ejer af Matrups, 120
Voer, Jens Andersen Bøgelund, 209
– Jens Christian, Bøgelund, Karup, 226

Østergård, Poul, Bording m., 199

Aakjær, Jeppe 38, 204/5, 228/29 og
talrige steder

STEDREGISTER

Agerskov, 61
Ahlheden 122
Avnsbjerg, 84

Balle, 142
Bording vandmølle, 14, 63, 83, 193...
Bovbjerg, 166
Bøgelund, 12, 63, 84, 168, 209...
Bølling sø, 152

Dollerup, 122
Dunderuplund, Give, 196

Elbæk, 63
Engesvang, 35, 101, 122, 146...

Faurholt, 124
Frilandsmuseet, Lyngby, 65
Fredericia, 90
Frederiksværk, 198
Frøerlund, Vinderslev, 85, 87
Funder, 12, 164
Føvling, 105

Gjedved, 188
Grønbæk, 76
Grønland, 82, 166
Gullev, 76
Gødvad, 198

Hald, 122
Hastrup, Tyregod, 196

Herningsholm, 54
Hinge, 13, 27, 85, 146...
Holm, 30
Hygum, 95
Højen, 95, 197
Højris, 199
Hørbylunde bakke, 164-66
Ikast, 124
Iller, 76

Jenle, 207

Karstoft, 90
Karup å, 34, 206...
Kastbjerg, 140
Katrup, 36
Kejlstrup, 122
Kellerup, 198
Kjærs mølle, 198
Klausholm, 197
Klode mølle, 156, 200
Klode, 63, 122
Klovborg, 105
Kompedal, 217
Kragelund, 12, 35, 101, 122, 143...
Kruså, 166
Kærgårdsholm, 107
København, 54, 80, 196
Kølvrå, 65

Lejre, 155
Longelse, Langeland, 196

- Lønnestak, 44
- Matrup, 84, 105, 116
- Mausing, 76/77, 84, 122
- Moesgård, 79, se IIbd. 39
- Moselund, Vester, 13, 235
- Munkl.-Nørgård, 13, 247
- Munkl., 83
- Narssarssuak, Grønland, 166
- Nationalmuseet, 152
- Nedergård, Skygge, 150
- Nørlund, 198
- Oslo, 136
- Palstrup, 83, 195
- Pederstrup, Vinderslev, 12
- Ravnholt, 124
- Rosenholm, 141
- Rudbjerg, 196
- Rønkilde, 13
- Rønneholm, 196
- Sandkrogholt, 206
- Sejling, 80
- Serup, 77
- Silkeborg, 54..., 121, 124
- Skarrild, 90
- Skive, 152
- Skyggehale, 213
- Sned Nr., 98
- Stem'værk, 211
- Stenholt, 12, 18, 30, 32...
- Stids mølle, 105
- Stubkær, 149
- Tinghuset i Hinge, 1688-1837, 201
- Thorning, 101, 226
- Tyrsting, 105
- Tystrup, 44
- Udbynder, 140
- Ulfeldsholm v. Nyborg, 127
- Webnersholm = Våbensholm, 54,
105, 107
- Vinderslev, 12, 85, 146...
- Vindinge, 196
- Øm kloster, 57

SAGREGISTER

Omfatter ikke inventar og løsøre i fæstegården i Skygge. –
Se skiftet 1688, s. 32.34.

- Arkæologen, 153
- Ahlhedemarchen, 227
- Arilds tid, 130
- »Arv og Eje«, 119
- Arveafkald, 76
- Arvegods fra Munkl., 182
- Binding, 39
- Bindstouw-historier, 61
- Brandenborger, 90, 92

- Brødbagningspenge=Bbp, 86
 Bøllingsø, 152
- Cisterciencer-munke, 57
- Egeskov, 122
 Enevælden, 27
- »Fald«, 53
 Flervangsbrug, 57
 Frilandsmuseet, Lyngby, 49, 65
 »fæst«=indfæstning, 129
 fæsteskitte 64,68
 Fødenød, 85
- Genmæleting, 77
 Geologen, 153
 Græsmarksbrug, 57
 Gæsteri, 85
 Gudenå-kulturen, 157
 Gudenåen, 164, 166
- Harbopund=hbphd, 85
 Hartkorn-matrikel, 82
 Herning museum, 65
 Herremand og fæstebonde, 126
 Hjortekirkegård, 161
 Hids h's fortid, 121
 Hoveri, 128-131
 Højesteretsdom, 108
- Ildbænken, 44
 Indlandsisen, 166
 Isterraden=stuehus, 34, 39
- Jagtret, 128
 Jeppe på bjerget, 87
 Jordebog, Matrup, 98
 – Silkeborgs len 1586, trykt, 123
- Ulfeldsholm, 127
 Julestuen, 137
- Kejserkrigen 1625-29, 124
 Kirkebøger: Bording 1763, 26
 – Kragelund 1745, 26
 Kloder, jern, 86, 123
 Klosterlund museum, 160
 – Munkl. efterkommere, 156
 Kongemosekulten 161
 Krabberne, 125
 Krogilde i Klode, 200
 Køkkenet 1688, 43
- Landgilde, 55, 82, 128
 Latin 111, 137
 Ligprædiken, 119/20
 Ligtræ, 12
 Livsfæstet 129
 Lopper og lus, 103
 Lungesot, 122
- Maglelose-kultur 157
 Mark- og Matrikelsbog, 51
 Matrikelkort 194
 Mergelgrav, 187
 Montanus Erasmus, 137
 Moselund 138
 Moræne, 164
 Mikroliter, 157
 Mullerup, stenalder, 157
 Myrehalm, 123
- Naturaløkonomi, 82
- Pest, plettyfus, 94, 95, 103
 Polakker, 90, 92, 96
 Politimyndighed, 128
 Priser, 180

- Præstepinen, 133 o. flg.
Revers, 107
Rønne/fattig, 43
Råling (stuehus) 39
- Sengen, sengetøjet, 40, 43
Sengevaner, 102
Silkeborg slot 121, 124
Skattefrihed, 128
Skovvogn, 85
Skrivebog (Ulfelds), 110, 115
Smeltevandsflod, 166
Spindpenge, Spp., 86
Spørgsmålsbog, gudelig, 135
Staffue, 122
Statisk livsform, 130
Statsbankerotten 1813, 178
Stavnsbåndet, 126, 129
Stedsmål, 129
Stenalderboplads, 153, 155
- Stenalderhus, 155
Stenalderredskaber, 153/58
Svenske, 92, 95
Sted og fæst, 124
Sølvtøj, 103
- Tollundmanden, 163
Torstenssonkrigen, 121
Troens tommelfinger, 133 o. flg.
Tærsepenge, 86
- Valravnen, 113/14
Vandgroven, 206
Vangskifte, 57
Vedermålsting, 77
Vinterstuen, 32, 40, 43
Vornedskab, 129
- Ørtug, 86
- Aalgårdspenge, 86

BILLEDFORTEGNELSE

Side

- 11 Munklindegård bygget af »Gammel Pæjr« 1807, stuehuset 1860
- 16 Oversigtskort over egnen
- 17 Geodætisk kort over ådalen fra Skygge til Klode mølle
- 19 Landsarkivet i Viborg
- 21 Den ny læsesal
- 23 Vignet, Ræv
- 25 Det gamle og det ny landsarkiv
- 26 Vignet, Urkok
- 28 Magasin i den gamle bygning
- 31 Uddrag af Lysgård- Hids herreds tingbog 1688
- 35 Gammel gård fra Grathe hede 1899
- 39 Søren Povelsens (ca. 1617-87) fæstegård i Skygge, grundplan
- 41 Ved davren i en hedegård
- 42 Køkkenet med det åbne ildsted, alkove og adgang til stalden
- 44 Åbent kogested, Tystrup
- 45 Køkkenildsted, Lønnestak
- 47 En vestjysk bondegård, Hans Smidth, 1872
- 49 Åbent ildsted, Frilandsmuseet
- 52 Rigsarkivet, København
- 55 Chr. V's markbog 1683 og Fr. III's landgilde 1664
- 58 Forsøgsskitse over fællesdriften i Skygge 1683
- 60 Peder Sørensens kvæg
- 62 En bindstouwhistorie
- 64 Vignet, Krage
- 66 Gård fra Kølvrå, Karup hede, Frilandsmuseet
- 69 Vignet, Hedehøg
- 71 Christian IV, 1588-1648
- 73 En velbjerget borgerfamilie 1660, Frederiksborgmuseet
- 75 Vignet, Potentil
- 81 Vignet, Hare
- 88 Vignet, Hedelyng
- 91 Karstofte, Skarrild
- 93 Vignet, Tyttebær
- 96 Vignet, Klokkelyng
- 99 Matrups jordebog 1661, Søren Povelsen, Skygge

- 100 Engesvang. Alle bosteder afbrændt, 1657-59
- 104 En sølvske fra Chr. IV's tid, E. Broch
- 106 Hovedbygningen på Matrup pr. Klovborg
- 108 Vignet, Rønnebær
- 110 Den 10 årige Jacob Ulfelds skrivebog, 1659
- 112 Vignet. Ulvefod
- 113 Ulfeldernes våbenskjold
- 114 Døde-dans
- 116 Luftbillede af Matrup
- 118 Sal fra adelens storhedstid
- 119 Stik af ligprædiken over Anne Margrethe Ulfeld
- 120 Vignet. Grangren
- 123 Vignet. Revling, sortebær
- 125 Vignet. Urkok
- 127 Pløjning og såning. Ulfeldsholms jordebog 1588
- 132 Vignet. Fløjtende solsort
- 135 Præstepinen, æ Præ'stpi'n 1643
- 138 Den latinske portale, 1602
- 139 Troens Tommelfinger, 1678
- 144 Hverdagsliv i V.-Moselund omkr. 1920
- 145 Traktor og mejetærsker 1978
- 145 Vagner Neigaard, 6' generation på Munklindejord
- 150 Skygge Nedergård, tegnet af Ragn-Jensen efter maleri af Søren Mikkelsen
- 151 Indendørs hygge i køkkenet, 2 malerier af Søren Mikkelsen
- 154 Tegning fra Niels Mikkelsens stenaldersamling
- 155 Stenalderboplads i Skygge
- 155 Stenalderhuse fra Lejre, Nationalmuseet
- 158 Mikroliter, tildannede småsten
- 158 Slebne økser, Klosterlund museum
- 159 To hjorte ved Bøllingsø
- 160 Klosterlund museum, Stenholt krat, pr. Engesvang
- 163 Tollundmanden fra jernalderen
- 165 Skygge i istiden
- 167 Brølende kronhjort ved Bøllingsø
- 168 Udhugget stenhoved fra Bøgelund
- 169 Vignet. Hjejle
- 170 Gravhøje ved Vallerbæk
- 175 Brudeversene, Bording kirkebog 1764

- 177 Vignet. Bynkefugl
179 Statsbankerotten 1813. Præstens beklagelser
181 Hare ser udover mose og lyng
183 Marie og Peder Niensens bryllupssang 1862
184 Familievæg fra Munklinde og Engesvang
185 Chatollet
185 Arvegods
189 Jens Andersen Favrhøldt, Munklinde 1882-1903
189 David C. Favrhøldt, Dr. phil, professor i Odense
190 Vignet. Tornskade
194 Bording vandmølle
194 Matrikelkort, 1817
198 Udsigt fra Nørlund
199 Vignet. Gederams
201 Tinghuset i Hinge, 1688-1837
203 Vignet. Revling
205 Karup å. Klokkeblomster
207 Rugen ringler i Jenle
209 Bølgende bygmarker ved Karup å
210 Gammel Pæjr og Jens Andersen Voer mødes ved Karup å
212 Æ stemværk
215 Æ høll, badested
220 En agerhøne letter
222 Viber
225 Blankhornede hølver ved Karup å
228 Vignet. Hedelærke
229 Hedevej i Kompedal
231 Dagvognen af Hans Smidth
234 6 søskende samlet i V.-Moselund ca. 1925. E. generationen
239 L. Kr. Spandet 1868-1936
239 og Birgitte f. Nielsen 1872-1895
246 Familien Neigaard, februar 1978
247 Niels Peder Nielsen, lagerchefen i Herning
248 3 søskende, Anne, Niels Estrup og Karen
249 Ane Kathrine Nielsen g. Abildtrup, 1890-1956
249 Niels Estrup Nielsen, 1892-1974
249 Karen Estrup Jensen f. Nielsen, 1897
254 Vignet. Fasan

Litteratur

- Axel Steensberg: DAGLIGLIV I DANMARK I bd. 1620-1720. 762 s. - 1969
- Arthur Petersen: Stavnsbaandet, 152 s. 1938. - Udsolgt
- H. Fussing: Herremand og fæstebonde. 578 s. - 1942. Ny udg. 1973. Doktordisputat.
- Erik Broch: Selvejet i Hids herred før landboreformerne. 48 s. Særtryk af »Fra Viborg Amt« 1972.
- Alfred Kaae: Fæster og husbonde i Hammerum herred. 107 s. 1971 (Historisk samfund for Ringkøbing amt)
- Axel Lassen: Skæbneåret 1659. 159 s. 1958. Udsolgt. 1659, Da landet blev øde. 178 s. 1965
- Aksel Lassen og Ole Karup Pedersen: Slægtens spor. 185 s. 1963
- Jeppe Aakjær: Fra min bitte tid. 214 s. 5. oplag. 1960
- H. P. Hansen: Fra hyrde til æresdoktor. 167 s. 1960
- H. P. Hansen: Hedebonder i tre slægtled. 263 s. 1958. Udsolgt
- Edvard Egeberg: Silkeborg Slot. 3. bd. - 540 s. 1923/24
- Her er brugt II bd. s. 146-53 og begyndelsen af III bd.
- Århus stifts årbog 1920: Fra Hids herreds fortid
- Therkel Mathiassen: Stenaldertidens folk. 126 s. 1919
- Turistforeningen for Danmark 1959: Stenalderen. 132 s.
- Årbog for nordisk oldkyndighed og historie 1937: Gudenåkulturen. 188 s. Artikel af Therkel Mathiassen
- Arkæologisk ABC, Håndbog i dansk forhistorie. Politiken 1972
- Jeg ser på oldsager. Politiken 1973
- P. V. Glob: Mosefolket, 3. udgave 1977, Gyldendal.
- 1) Nikolaj Nielsens eller 2) Nik. Helms: Danmarks historie fortalt for børn. Nik. Helms: 238 s. 1959. 22. oplag. Udsolgte. Fåes kun antikvarisk
- Palle Lauring: Danmarkshistorie 333 s. 1968
- Palle Lauring: Fortællinger af Danmarkshistorien« II del. Fra Renæssancen til vore dage. 195 s. 1961
- Minna Heimbürger: Den jyske ørken 115 s. 1969
- Alfred Jeppesen: Fra heden til havet 217 s. 1975
- Mads Lidegaard: Hærvejen i Viborg amt 95 s. 1975
- Mads Lidegaard: Tradition og udvikling 111 s. 1969 - to livsformer, Det frie menneske 196 s. 1972
- Svend B. Nielsen: Historie for 3' klassetrin. 112 s. 1973 Munksgaard. Bøger til orienteringsfagene.
- Nationalmuseet: Det daglige brød. 158 s. 1976. Orientering om udviklingen fra urtiden til i dag. - Rigt illustreret. 18 kr. Udgivet i forbindelse med Nationalmuseets udstilling i Brede 1976.
- P. Michelsen: Ildsteder og opvarmning 1969, Frilandsmuseet.
- Udover dette udvalg henvises til litteraturfortegnelsen i Munklindebøgerne.

Forkortelser

R. A. = rigsarkivet, Kbhvn.

L. A. = Landsarkivet, Viborg

Sk. og pt.-pr. = Skøde- og panteprotokol

I og II = Munklindebog I og II med efterfølgende sidetal.

L. = L. H. Lauridsen

RETTELSE til Mklb. II, 107. Læs:

50 stk. søm og 2 lisp. salt.

Fæstebonden i Skygge Hverdagsliv i 1600-årene

Skygge ligger i Engesvang, tidligere Kragelund sogn, Hids herred, Viborg amt. I Skygge forenes de mange vandløb til Karup å. På den anden side åen lå i fordums tid Bording vandmølle, hvorfra Munklindeslægten stammer. – I 1600-årene var der 3 fæstegårde i Skygge. I denne bog fortælles om en af dem. – Studierne af Munklindeslægten førte til studierne af fæstebonden i Skygge i håb om her at finde oprindelsen til Munklindeslægten. Men trods ihærdige anstrengelser har vi ikke fundet det endelige bevis. Til gengæld er det lykkedes i arkiverne at finde et rigt materiale af hidtil ukendte kilder, som belyser en fattig hedebondes dagligliv i krig og fred i 1600-årene. Resultatet af disse studier fremlægges i Munklindebog III, som en skildring af livet på hjemegnen den gang.

Bogen indeholder tillige en beskrivelse af Skygge og Bølling sø i istiden og stenalderen samt 6 nye interessante kapitler til Munklindebog I og II. Den nye bog er rigt illustreret og fås tillige med bind II hos forfatteren.

L. H. Lauridsen, Skt. Kjeldsgade 12, st. – 2100 Kbhvn. Ø.